

СЛОВО

ЧАСОПИС

ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ
33

АВГУСТ 2011.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivojevic

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
АВГУСТ, 2011.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Ишѿа или нишѿа – ѿшѿање је сад..* 4

ЈЕЗИК

Стеван Кордић: *Од језивој крика до језика.....* 13

Милорад Телебак: *Шѿа је ново у новом српском
Правојису .....* 30

ТЕМА БРОЈА: Гусле – српски псалмовник

Митрополит Амфилохије (Радовић): *Манастѿири и
свеѿо ѿдало .....* 41

Рајко Петров Ного: *О ѿслама и Моцарѿу.....* 46

Станислав Винавер: *Мој друѿ Пеѿшар Перуновић .....* 49

Милош Црњански: *Ушакмица ѿслара код Алиѿаши-
ној мостѿа .....* 67

Миро Вуксановић: *Јакобсон, Геземан и Греѿа Сико-
ра о Танасѿу Вуѿићу .....* 76

Миодраг Ћупић: *Гусле – насљеђе херојске ѿрадиције* 87

Љубомир Милутиновић: *„У чијој су руци ѿсле, у
ѿоѿа је и снаѿа“.....* 91

Дијана Црњак: *Гусле моје најдража музико. Или –
зашѿо волим ѿсле.....* 101

Илија Лакешић: *Музика ѿсала .....* 105

Светислав Д. Божић: *Из ѿмине ѿојање .....* 108

Момир Војводић: *Језичка енерѿија мушкој десетѿерца* 111

Василије Вајо Делић: *Гуслари су Божији рукосади.....* 116

Веселин Матовић: *Нијесу се сѿруне ѿокидале.....* 120

САДРЖАЈ

БЕЛЕТРИСТИКА

Милица Краљ: <i>Њоезија</i>	129
Шћепан Алексић: <i>Писац</i>	131
Слободан Милић: <i>Њоезија</i>	142
Константин Кавафи: <i>Њоезија</i>	146
Драган Дринчић: <i>афоризми</i>	149

ЕСЕЈ

Милутин Мићовић: <i>Црнојорски Минојаур</i>	155
---	-----

КРИТИКА

Момчило Суботић: <i>Херменеутичким умећем до истине о српском језику</i>	171
Предраг Живковић: <i>Црна Гора као двострука провинција</i>	179
Јованка Стојчиновић Николић: <i>Улазак у крућ</i>	187
Геден Стајић: <i>О књижи Шћейана Алексића</i>	192
Драгиша Мацгал: <i>Версификација Момира Војводића</i>	199
Милица Краљ: <i>Обнова (невидљивој) страдања</i>	205

ИСТРАЖИВАЊА

Славо Стојковић: <i>Њејош и Бокељи</i>	211
Раде Р. Лаловић: <i>Једна скоро заборављена народна ијесма</i>	221

СТАВОВИ

Драгољуб Петровић: <i>Да ли бауљањем „Њод евројски барјак“?</i>	229
---	-----

ПРОМОЦИЈЕ:

Драга Бојовић: <i>О Слову – Словом</i>	243
Илија Лакушић: <i>Одбрамбена рејлика лицемјерју</i>	248
Будимир Дубак: <i>Језикоборство као бојоборство</i>	241

Веселин МАТОВИЋ

ИШТА ИЛИ НИШТА – ПИТАЊЕ ЈЕ САД

Послије сваких избора, послије референдума, па, ево и послије пописа, скоро пуних двадесет година, слушамо исту причу. Те покрадено је, те изманипулисано је, те исфалсификовано је ово или оно. Утолоко горе по нас ако је тако. Знате ону стару пословицу: Ако си ме преварио једном – то је случајност, ако си ме преварио и други пут – ти си крив, али ако си ме превао и трећи пут – ја сам крив. Како опозиција може рачунати на повјерење грађана ако је толико наивна и подложна манипулацији, ако је власт, када год хоће, може преварити и покрасти, а она и даље с њом сједи за истом трпезом? (Вјероватно као на трњу, али не устаје.)

Кажу: званични резултати пописа који се односе на идентитетска питања не одговарају стварном стању ствари, да су фалсификовани и да је политичком манипулацијом смањен број Срба и говорника српског језика. Наравно да је власт, спроводећи идеологију све очигледнијег нациократског тоталитаризма, учинила све што је могла (и послужила се чим је год стигла) да оствари пројектоване резултате у вези с именом језика и националном структуром становништва. Без тога се за седам година није могао број говорника српског смањити за 20 а тзв. црногорског повећати за 16 процената. Али шта је опозиција учинила да то спријечи и како сад може доказати и пред каквим судовима оспорити резултате које је власт прогласила неприкосновеним и који се чак и не смију оспоравати и, напоскон – колико је и сама томе допринијела - то је питање.

Сјетимо се, између осталог, да је Закон о попису напрасно мијењан и прије његове провјере у пракси, да је тај закон донесен кнсензусом па онда промијењен простом већином, да је, уочи пописа власт измијенила Закон о општем

образовању, да је преименовала наставни предмет *мајерњи језик у црногорски*, да је практично сама бирала пописиваче и именовала пописне комисије. А затим: да су у нашим школама већ шест година у употреби читанке у којима нема ниједног српског писца из Црне Горе, да се на државној а и на скоро свим другим телевизијама не може појавити ниједан стваралац који себе види у контексту српске културе, да власт годинама ствара атмосферу у којој, по једној недавно објављеној анкети, преко 64% грађана не смије да јавно искаже своје политичко одређење, и да бити Србин и говорити српским језиком значи бити државни непријатељ, односно да су говорници српског језика не само грађани другог реда него и људи са веома ретроградним и, по будућност ове државе, опасним идејама и схватањима...

Све то и још небројено других ствари, јавних и тајних, власт је учинила да би како-тако у наш образовни систем уградила политички имплантант звани црногорски језик. И све је то опозиција знала, али шта је учинила да се то спријечи, и зашто је морала, својим присуством у Скупштини и радом у њеним органима, свему томе давати легитимитет! Како се, рецимо, понијела када је Мило Ђукановић, у својству председника Владе, у интервјуу једној београдској телевизији, незнатан проценат Срба запослених у јавним службама, правдао интелектуалном инфериорношћу српског народа у Црној Гори, а за што га ни судски ни политички нико није санкционисао. Иако је то, вјероватно најтежа увреда коју је икада иједан председник владе упутио својим грађанима. Можда једино Адолф Хитлер. Зар то није био довољан разлог за неки радикалан гест којим би се режиму дало до знања да је прешао границу и да тако више не може. Да су имали иколико одговорности према свом народу и својим бирачима, због те би увреде сви представници српског народа, и сви прави опозиционари и демократе, напустили и Скупштину и све државне институције и отказали сваку лојалност држави на чијем челу се налази човјек са тако фашисоидним идејама. На жалост, осим неколико колумница по новинама, није било друге реакције. Вјерујем да ниједан цивилизован народ осим Срба не би прогутао такву увреду. И да ниједна власт, нажалост, нема толерантнију и трпеливију опозицију од ове која заступа говорнике српског језика у црногорском парламенту.

Занимљиво је да та наша мазохистички трпељива опозиција, умјесто да сад, кад јој се пружи прилика да блокадом усвајања изборног закона, изнуди промјену устава и враћање српском језику статуса који му припада у Црној Гори, прихвата тзв. „чињенично стање“, произведено насиљем и манипулацијама режима, и руководећи се губитничким начелом боље ишта него ништа, предлаже некаква заувар рјешења, супротна и науци и језичкој стварности, чак и елементарној логици, попут онога, недавно кандидованог у Скупштини, да се настава у овдашњим школама, поред црногорског, изводи и на српском језику „као језику у службеној употреби“. Чиме је, невјероватном инверзијом појмова, тзв. црногорски језик, као евидентно политичку, прихватила као језичку, а српски свела на условну, политичку чињеницу. То би отприлике било исто као када би Србија не само признала Косово као независну државу него тражила од њега и да је призна као своју покрајину. Овакве понижавајуће понуде и то након пописа који је још једном недвосмислено показао да је име српског језика основни идентитетски оријентир у Црној Гори, а да тзв. црногорски прихвата тек нешто мало више од трећине од укупног броја становника, те да је пројекат о њему као једином службеном, а српском као мањинском језику, суштински пропао и може се одржавати само силом, напосто су недопустиве. Апсурд да се српски доводи и подређен положај у односу на онај пред којим и даље предњачи, чак и по веома сумњивом извјештају Монстата, за шест процената, те да га као свој матерњи преферирају и Срби и Црногорци, а тзв. црногорски – само дио Црногорца, режим ће морати да правда пред његовим европским пријатељима. Не због њихове правдољубивости, него што ствар није довео до краја. Они не трпе незавршене послове. Откуда онда право опозицији да му оваквим предлозима, којима се директно оповргава предност коју су грађани дали имену српског језика у односу на црногорски, у томе помаже? А чак и да је прихваћено, овакво рјешење у пракси не би значило ништа, нити би се могло било како функционализовати. Извођење наставе на српском и црногорском, или обратно, могуће је само установљењем два паралелна образовна система у свим срединама и на свим нивоима, што је у Црној Гори напосто неоствариво. А и када би било оствариво, чему редуковање српског клаузулом да је то језик ипак само „у службеној употреби“?

Очигледно, они који не знају како школа функционише изнутра, или који манипулишу с јавношћу, или који тако прикривају своју неспремност да се одлучно супротставе режиму и његовом насиљу, лако и свашта предлажу. Чињеница је да је говорницима српског језика одузето стечено право да се образују на свом матерњем језику, са његовим историјским именом, и то право им, по свим међународним правним нормама мора бити враћено. А како ће се то у постојећој ситуацији ријешити, нека размишља власт која је, својим непромишљеним језичким експериментом, и амбицијом да свим грађанима Црне Горе наметне као службени неприродан политички језик, напросто минирала темеље не само образовног него и уопште нашег културолошког система. Нека се, напokon, суочи са оним што је учинила, нека ријеши квадратуру круга, или призна грешку и сноси последице. Зашто би јој се сад говорници српског језика, односно њихови представници у Парламенту и другим институцијама, нуђењем, или пристајањем на некаква половична, селектована и условна рјешења, и којекаквим компромисима на сопствену штету, потурали као спасиоци? Комплетно образовање на српском језику, на свим нивоима и у свим срединама – то је и минимум и максимум њихових права и њихових захтјева. Све друго би било превара. Посебно – увођење додатних часова или посебног наставног предмета за српски језик, које ђаци углавном не би ни посјећивали, али би се то, пред равнодушном јавношћу, поистовјећивало са наставом на српском језику. Подвала је и организовање наставе на српском језику у школама у којима се већина ученика изјасни да то жели, као што је предвиђено за припаднике мањинских народа, али је у случају српске језичке заједнице, с обзиром на компликовано (неупоредиво компликованије од пописа становништва и уз то далеко подложније манипулацији) изјашњавање, неизводљиво, осим, евентуално, у некој мањој сеоској школи. Па и то уз обавезно учење тзв. црногорског језика. Тако да би (с обзиром на то да је црногорски само неспретна архаизација српског књижевног језика), ученици од онога што науче на првом били одучавани на другом часу, али би режим могао да каже: Ево смо вам омогућили наставу на матерњем језику, иако тиме не би било обухваћено више од једног процента ђака у васколикој држави. Упадање у ту ступицу значило би упадање у анакондин загрљај. На то треба упозорити све оне који се, гледајући на ову ствар партикуларно и руковођени

начелом боље ишта него ништа, спремају да нешто слично прихвате. То ишта мање је од ништа, у овом случају. Сабери-те(се) па ћете се увјерити.

Нема језичке равноправности (ако се уопште и може говорити о равноправности, кад је у питању изједначавање природног и историјског језика са политичком творевином) без промјена Устава, односно суспензије примјене измијењеног Закона о општем образовању, којим се тзв. црногорски језик намеће као обавезујући наставни језик у нашим школама.

Хоће ли опозиција имати снаге да се за то избори ја не знам. Али знам да сада има јаке адуте и аргументе (став науке, мишљење народа, Повељу о људским правима и друга правна акта ЕУ), и да ће, уколико не успије (па и по цијену напуштања Скупштине и свих државних институција), узалудно излазити на слједеће изборе. Сад је прилика да видимо њену стварну снагу и принципијелност. Да видимо има ли је или је неће бити.

Додуше, рјешавање овог питања не би се смјело препуштати само опозицији, односно њеним експонентима у Скупштини. Оно свакако захтијева много више одговорности него што смо сви ми заједно досад показали и много већу жртву него што смо били спремни да поднесемо. Ако настава 1. септембра почне, као што изгледа и хоће, по програмима и уџбеницима који су, у складу са новим школским законодавством, припремљени за наставни предмет *Црногорски језик и књижевности*, то ће значити да нас 43% грађана (Срба и Црногораца), који смо се изјаснили за име српског језика, нијесмо спремни да одбранимо оно што смо записали о себи и чиме смо себе дефинисали у пописном листићу. Шта ће онда значити ти проценти, и ко ће их уважавати? Равнодушност је равна непостојању.

Ваља знати да недавно усвојени наставани програми, не предвиђају никакву посебну наставу нити за српски нити на српском језику, осим што се у програму за предмет *Црногорски језик и књижевности* оставља могућност “сваком професору, школи или локалној заједници”, да – “у складу с потребама и захтјевима – имају право на самостално креирање наставе до 20%”, што као може бити посвећено настави матерњих језика, па, ваљда, и српском, и то се, вјеровали или не, проглашава равноправношћу свих ученика и још додаје да „такву могућ-

ност не пружа ниједна земља у ближем и ширем окружењу“, што је заиста више него цинично. Онај ко је овакво нешто смислио и написао или сматра да је најмање 43% грађана Црне Горе ментално заостало, или сам има неко оштећење у можда-ној маси.

Предвиђено је и да „наставу књижевности слушају сви ученици заједно, без обзира на националну или језичку припадност јер она није замишљена као национална књижевност“. Односно: „програм за наставу књижевности (...) није рађен по националном критеријуму“. Него је: „квалитет писаца и књижевних дјела био одлучујући фактор при њиховом увођењу у заједнички Програм“. Тако да се ту сјатило макар 30% „писаца“ којима, нико (можда ни њихови укућани) осим, наравно, главних одбора ДПС-а и СДП-а, не знају да су (или да су били) писци, али нема ни помена о Св. Сави, нити о српској средњовјековној књижевности, нити иједног савременог српског писца из Црне Горе!

Гледам и слушам свакодневно с коликом одлучношћу људи штрајкују, чак и глађу, да би од својих господара, беспризорних режимских гуликожа какве ова земља није запамтила, изнудили с муком зарађене дневнице, па хоћу да вјерујем да би они били спремни да на исти начин бране и име свог језика и своју словесност. То су, уосталом, добрим дијелом показали одупријевши се притисцима режима током недавне претпописне агитације. Пасивност, безвољност и све присутније увјерење да је сваки даљи отпор узалудан, јесу разумљиви (с обзиром на све досад пропуштене шансе и поразе, посебно на забуну коју, у борби за престиж и лидерство, својим искључивим и дијаметрално супротним идејама и програмима за заштиту српског језика и ћирилице, годинама, стварају најмање десетина што политичких странака што невладиних организација), али нијесу оправдани. Отпор глупости, насиљу и неправди никада није узалудан.

Српчад око гуслара. Студија Уроша Предића академ. сликара у Бечу.

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Стеван КОРДИЋ:
Од језивої крика до језика...

Милорад ТЕЛЕБАК:
Шта је ново у новом српском Правойису

Петар Лубарда: *Гуслар*

Стеван КОРДИЋ

ОД ЈЕЗИВОГ КРИКА ДО ЈЕЗИКА

и натраг, до праречи, до Ја, до нај-ја-чег
(језичко-музичка фантазија или причича-пречича)

Јачи качи
Дечија пословица

Језичари се многих, нерешивих или тешко решивих питања просто отарасе, када већ не могу да их реше (*о ономе о чему не можемо љоворити, о томе морамо ћушати*)

(Оно о чему не могу говорити, о томе и само о томе морам – став је песников, али и многих песничких бића међу којима се некада нађе и понеко филозофолико)

Не постављају таква питања даље, језичари и језичне, или дају на њих полуодговоре који не задовољавају никога, па ни њих саме

Једно од таквих питања јесте да ли постоји смислена веза између речи и ствари, стручним језиком, између *ознаке* и *означеног*

Одговор који се даје скоро лаконски, јесте да само онома топејске речи имају видну-чујну такву везу, а да у већини других случајева та веза не постоји или је није могуће изнаћи, што заљубљенике у језик, што вернике језика никако не задовољава, јер они речи не само чују већ и причујају штошта уз њих

Као кључни доказ најчешће наводе чињеницу (која стоји ли, стоји) да разни језици за исту ствар дају толико различите речи тако да...

При руци нам и давање имена, придавање имена у која можемо да усадимо жељу или да следимо веру – номен ест омен, па имена на тај начин давао и Бог, но давао и Адам (*иа како Адам назове коју животињу, онако да јој буде име*)

(Тек понеко истраживање потражи и пронађе и сличност или макар исто-вед-ност у разликама, па присећам се једнога које тврдило да имена смрти на разним језицима скоро изреда имају тамне звуке и призвуке, чиме **језик враћа се музици, какву имамо и у најприпростијој ономатопејичности која јесте пуки звуковни одраз, до речи која је некада из-раз, па до оних које би биле у-раз**, ма колико овде остало неодређено шта би то требало да зна и значи ова реч)

Који ово пише и сам верује супротно, верује да та веза заиста врло често није видна (уосталом, **она и не може бити видна већ чујна**, иако у време писања, речи све чешће гледамо него што слушамо), она је му-зичке (или чак му-кле) а не ум-не природе, верује да је та веза некад и негде скоро сигурно постојала али да је касније гушена и гашена, да је претрпана (да је заборављена, и да је добро што је тако јер би то лако могло бити тешки баласт знања који би оптерећивао уместо да олакшава), те да ју је могуће открити макар на неким речима, макар на онима које се нису много и ћудљиво мењале

Узор таквој вези и вери јесте свирка где су ознака и означено једно те исто, истина разнога и разно истине

Изразно и уразно – од којих једно мора бити старије, тврди гола логика, а може само обоје (умекшава одевена)

Постоји несвесно језика, постоји као потиснуто и као никад пробуђено, као пречувено и само као тихо које мора поново постати јако

(спрам психоаналитичког *поискивања*, спрам тог појма требало би ставити **језичко утискивање**, не утисак који понесемо већ онај који оставимо)

Ја, јачи, најјачи – то је узидано у ту најдубљу реч, све и ако у другим језицима нема ни трага таквог чег (а **тамо где је било најдубље, тамо треба да постане најбудље**), и ко то не чује, тај нека не слуша даље, јер веза између незаменљиве заменице **Ја**, придева **јак** и глагола **јачају**, та веза није само природна већ и породна

Ја, јајета, јајету – та реч над свим речима, тај мућак (му-ћак а не ум-ћак) може и тако да се мења, и ко то не види, тај из јајета неће никуд, и никад

Ја, мени, мене – тако не може даље, те су речи оглувеле и заглушују, те речи тешко оживети и уживати у њима (иако и њих понекада мењамо – *менека* или *менекане*, што чујно свакојако па и као *нека ме*, или – *нека ме, нека*

(је ли још могуће то *мене* продубити или пробудити, је ли ту реч о непостојаном Ја, је ли то именица *мена* која се мења, мена и промена, јер Ја јесте нешто најпостојаније и најпроменљивије, и збир и биркање)

Ми знамо шта је израз, шта пораз, а шта је то РАЗ, то већ не зна нико

(Заричем се да ћу то изрећи)

То **језичко несвесно мора да постоји јер оно омогућава лакше палацање језика**, али и из многих других разлога од којих је само један омогућавање свести, логиком – да није таме, не би било ни светлости; да није смрти, не би било ни живота

Језик већ јесте свест, па оно што би се овде хтело, то је свест свести, а то није, то једва да је могуће

Изрећи уречено, то могу само Ја, Јак, Јакша

ГОЛА ЛОГИКА

одевање

Нема краја састављању многих књија, то знао добро још Проповедник, што *нама данас, деци овог века*, када од црног на белом, када од црног словља *не видимо бијела свијетла* (који бели се на црној ноћи, и још црњој смрти), што нама данас изгледа смешно, но вероватно да је и тада владала поама за писањем (за том преваром и поваром, за том лаживечности човековом, за том лаживечном човечности) о којој, неколико векова касније, сведочи и Хорације – *Све живо њи њосијаде њисац*

Нема и нема краја књигама о књигама, ни књигама о књижевности без укњиженога (књигама које би хтеле бити прокњижења), па ко из толике мости, ко да не ужели се немости

Гледам у књижарском излогу, гледам књигу – *Срби, народ најстарији*, гледам и не прилазим (и не улазим) јер не сумњам да су и најстарији и најмлађи (*О староси, најрђе оружје/ ниш ње носии, ниш ње осѡавиши*, вајкају се и јавкају тако дивни старци, *док над ѡавом, расѡрскавају се звезде као мѡафоре*)

Језикословци, они склонији домишљању које копа, али тешко да и за шта се докопа доказа, ти језикословци све ређе говоре о прајезику, о језику пре Вавилонске клетве, па је чак то питање као јалово, неретко у неким кружоцима учених било и забрањено

Но оно што забрањено ученима, тим заточницима истине и закона, то допуштено певачима и њиним помагачима, сањарима речи, деци и осетљивима, и досетљивима

јер за њих, трагови тога језика видни свуда па и у кључним речима које, и кад су привидно изврнуте или видно супротне, јесу исте, па за језикозналце, много је сличности, или истине тамо где незналице виде само разлике

Једно, можда, неумесно поређење (иако у одбрану његову, видеће се зашто, може да се понови, до обесмишљења понављано, како *на њочейку бјеше ријеч*): астрофизичари данас својим вешто начуљеним вештачким ушима слушају шум великог праска, одјеке тог првог или прволиког догађаја, тако некако, јер све то спада у ствари којима можемо само веровати, не и проверавати их

Овде се ваља вратити првотном људском праскању, иако пре људи жубориле, гргољиле или урлале воде, трештали громови и кршиле кршине

иако, можда, пре људи праскало звериње; једино рибе *ћутале ко заливене*, оне ћутале или ми не имали слуха да их чујемо, иако има учених који доказују како китови који нису рибе али живот у води проводе, како китови не само говоре него и певају, па чак им снимили и издали плочу, учени, само што је још нису превели иако јесу је записали нотом, што је мало (јер **сан је сваке ноте да постане слово, сан свакога слова да се пробуди као нота, и као тон**)

(уметност ради уметности, мета ради уметности или уметност ради мете, уметност ради радости; тако, трипут, *шрипуш Бої њомаже*)

Избегаваћемо, колико можемо, избегаваћемо овуда филозофства која брзоплето прогласила смрт Бога, онда смрт човека, која још тумарају околу и приубијају наслепо (па као да нема ничега што мисао неће бити и убити)

Избегаваћемо, значи, не можемо избећи – *обећање, лудом радовање*

Шта је то ЈА, и то дуго било филозофским питањем, иако нема филозофског одговора на који се можемо ослонити (изузме ли се дечије *иштакља*, што је краћи облик поспрда устима и њину устанку), нема одговора који не вређа, који не разбија то јаје

Оно што задивљује у том дечјем одговору (чује се он и у знатно дужем облику, и мање срећном – *Шштакља иш за враи да родиш јараг*) јесте његова дубина, његово суштинско значење да се таква питања не постављају (исто оно што некада бивало наложено кружоцима учених језичара), да се њима само губи оно што се на неки слепи начин зна, што се глуво има или узима, па такво што, дословно такво имамо у светог Августина, иако то у њега није казано поводом нашег јајета, већ што само применљиво и на њ – *Ако ме не ишшаше, знам* – чиме долазимо до несвеснога које успева, те које се освешћењем скоро убија или макар губи (*Када би се сшоноша ушшшала како се креће, она се не би ни макла с месша*) у ком светлу би и наш језички напор био губљење иманога и неналажење неманога (*Ко хоће веће, изшуби и из вреће* – та баш не нарочитио срећна већ само слик-овита пословица)

(Наш језички напор ка осветљењу језика, јесте напор скоро унапред осуђен на пропаст, јер нема таквог и толиког осветљења језика, јер повежимо крајеве – језик јесте светлост, а ми бисмо, очито је то и ушито, ми бисмо да осветлимо светлост што води нас равно у глувост и невиделицу, иако то никако није сан који је нов већ врло стара јавка, па у *Кена ушшанишади* давним-давно сањало се и јављало

*Оно шшо је слух слуха, дух духа
и ријеч ријечи, шшо је душа даха
и вид ока*

а у *Иша ушшанишади* сањало сее о привидно немогућем збиру – *знању и незнању скуша*)

(Обраћање пажње је губитак, или ипак корисни добитак губитка)

*Лако је песницима, копачима рупе у тишини
Пробудим се – у јајешу
Изађем – ошешу у јајешу
Ко нас је сабио у ово јаје
Докле ће шшо*

лако и песницима и песмама који оно што не знају, то знају; који оно што знају, то не знају, али никад исто разазнају

За разлику од филозофа, на питање – шта је ЈА – граматичари имају спреман одговор, *лична заменица*, и нека им буде, јер посумња ли се, лако ће се видети како она **и личнија и незаменљивија чак и од имена**, па када би се ствари (заправо, речи) отеле навици и вратиле вици или превици, видело би се добро како је свачије ЈА личније од властитог имена које, када бисмо морали, и одбацили бисмо, Ја пак никако не бисмо избацили, не бисмо ни могли јер **име је при-дато** (не каже се случајно *надевено*), **ЈА је у-дато или у-девено**

ЈА је сјај (понајпре, ужарено језгро), а именом *свешло* свршава, и почиње тама бескрајна (*шамо г-име, шамо, шамо су ти враиша, и шарена јаја*)

И питање – шта је граматика – и то се питање може поставити на исти погубни (а не покупни) начин, јер довођење у питање јесте довођење до ништа (у-ништење и по-свећење, та не говоре ли пред-лози шта су у-лози и раз-лози)

*Тесно ми је у овом јајету
не моју више у овом јајету
јусишије ме из овој јајеша*

Не каже песник, *Субоша*-р, ко су ти који могу да пусте, или да допусте одпуст, не каже песник јер њему, и песми му, њима може бити и оно што не може бити, њима најлакше и најтеже и бивати и разбивати

Све може биши осим дрвеној шпоретиша, ликује једна трезна пословица; *прамаишика – дрвена моишика*, треска гневно друга (**граматика – дрвени шпорет**, каква би то само пословица била, јер ништа лакше него направити дрвени шпорет, само што се не сме ложити ватра, или може то само једном)

У овоме свету светле још једино пословице и пресловице

(ликује гола логика, ко тако воли, може да је замисли као прозеблу девицу, ко не воли – као скорелу вештицу)

На јочетику бјеше ријеч – дојадили смо том реченицом (дојадили јер бисмо хтели и даље и дубље, до Бог-чег-тка, и с-Бог-чег-ства), иако једва да знамо другачије до тако: реченицом за реч, причом за реченицу, тумачењем за причу

Ишчупаћемо реп, или само једно перце које више неће знати летети, које писаће, које сатко саће правиће, не и мед медени

Реч или реченица: *Fiat* (реч) или *Нека буде* (реченица)

Реченица или прича, иако придолази још и прича причина, након чега ће балон пући, након чега ћемо – кући КУЋИ, то је наслов којему никаква слова нису потребна

(не бива именице без глагола – *кућу кућиии*; не бива ни заменице – **ЈА јачати**)

И сад бисмо живели у рају да нисмо схватили да смо – глаголи

(да залуд смо одевали имена, залуд прекривали стидна места добро знајућ да и нема других)

Да нисмо одвећ прибрано разабирали божње од тобожњег

(Дулчинеја од Тобожа, тако ће се убудуће преводити на криви српски то славно шпањолско име)

Италијанско **Ю** (чита се **ЈО**), српско или руско **ЈА** (пише се **Я**) и енглеско **И** (чита се **АЈ**), јесу једна те иста прареч (иако, зашто не признати, има пуно примера који се противе, пуно јаја која неће у то гнездо, па од италијанског **Ю** много старије латинско **ЕГО** као да не може у ову слагалицу, какве најрадије занемарују оно што се не слаже, као да оно што се не слаже – то и лаже, што је већ фраза-сродница славног одговора – *Тим јоре њо чињенице*)

Одавно се и ковачи-певачи поигравали тим речима-играчкама, тим играчкама-плачкама, па тако чинио и Новачековачу (један песник, један једини или сваки)

Понекад кажеш ЈА

Понекад јаукнеш АЈ

Како кад

Кад те заболи срце

Кад те заволи лава

што је рођење по тминама постања и престања, какво већ није, од истог песника, поигравање поЈАчавањем (*Ха, њомози јаки нејакоме* – та изрека је једна рука, друга, која допала ми са Ничеа, вели – *Оноја шиио њага, њреба још и њурнуии*, па изабери, берачу, ти који не можеш два пута ући у исту изреку, не можеш ни једном), поигравање које је толико живо и дан-данас, које не може да се заустави пре преигравања

Све шиио није Ја,

коњ је

Да ли енглеско АЈ (пише се I) заиста вреди читати српски, је ли то АЈ, тако, српски написано и прочитано, је ли имало слично српском ЈА или италијанском ЈО (чита се ЈО, иако може да се чита и онако како се пише, ИО, та не зове се случајно, у Руса рецимо, не зове се Ј *крайким И*, а све ово заграђујемо само зато да бисмо могли уградити примедбу како на италијанском Бог се зове *DIO*, па ако икоји језик, онда тај потврђује пресмели запов Силезијев

Бої је мален као ја

Ја сам велик као он

потврђује управо овом нападном сличношћу имена божијег и најнезаменљивије заменице

преведе ли се то чувено место на италијански, тек тад видеће се да је тај језик рођен да оно на њему буде испевано, иако није

Il Dio e piccolo come Io,

Io sono grande come Dio

јер на том језику, каквог ли случаја, или каквог ли дивног увида, Ја је само део божијег имена, као што је и део Бога, краћи облик дужег божијег – *Dio e Io*

И разграђено, српско *ЈА* најсличније ја-ду, италијанско *ЈО* - јадодавцу

Ај – у ту српску реч можемо да упишемо целу повест језика, или да је ишчитамо из ње (скоро да је то исто, јер мора доћи време када ће лажа лажина и истина истинска разменити места, када се неће разликовати већ само ликовати)

ШТА ЈЕ СТАРИЈЕ

Ја или Ај (I)

Једна од најстаријих речи могла би бити управо Ај (никако Ја, језиче народа најстаријег)

Крици се нису много мењали, јер скоро на исти начин боло и болело и *давним-давно* и сад када боде најдубље и боли најбоље; крици се нису много мењали мада се мењао сам човек који се с боловима и крицима носио и поносио, па као до најпоноситијег долазио и до немог трпљења – *ниши ишну ниши зуби шкрина*, чак и до свесног избора шумских и мушких бодљи а не нежног женског цвећа – *нек њо цвећу жене тазе/ а шрње је за човека* – како певао песник који се, каквог ли слу-

чаја, презивао Ја-к-шић (по најлепшем и најдубљем српском мушком имену – Јакша, имену које садржи и Ја, и јак, које, ако је и преузето, у целости посрбљено)

АЈ и ЈА би у тој светлости могли бити мушко и женско начело; АЈ дивље и болно, ЈА припитомљено и зацељено (*йри-йишйомљени йакао*, како каже песник од миља, песник који волео прејаке и појаке речи којима и гроб копао)

иако АЈ и ЈА би се такође могли сматрати за два вида женства, прво за дивље и страшно, друго за питома и сестринско (да и не помиње се мајчинско које је нешто треће и највеће), па песник (Ракић, Дучић, Карић, Чудић), након свих пораза, и након пораза израза, не очекује да му драга приђе раздрагано

Нејо као сесйра брайшу који сйрага

Тражећ меком руком месйо йге йа боли

Прича је бесконачна (да лоше сабраних речи, *без и коначна*), па отвара се још једна њена страница за италијанско ЈО (чита се ЈО), па од енглеског АЈ које је бод, и бол, и бекство, до српско-руског ЈА које је приспеће и смирење, ево ми долази ЈО које и не умем да прочитам српски

Какво беше О код Рембоа – *О йлаво* – те даље, у разради или проверици

О, врховна Труба, йуна цике луде,

Мир којим Анђели и свейшови блуде,

Омеја, очйју силних модри зраци

Улица је слепа, глувонеми знаци – тако бих могао да наставим Рембоа, а све што се може у бескрај настављати, све то није ни крај, ни рај (већ разјареност језика, знам то – *ја, син мушйноја ловца, и видра и овца*)

Ај

Када се опече, када се убоде, када се о нешто тврдо удари, то ће и сад бити реч којом ћемо се огласити, то ће бити – ЈАУК

(па никад или нигде као при том јауку, *бийи* као тући, и *бийи* као постојати, једначе се по месту творбе, по болу као праоснови, те тако не може бити случајна сличност бола и бољег, најбољег, иако одавно ликује и разлика, па знао то Буда, знао добро јер му досадило или дојадило бити бијен, па

побегао у граматичко будуће време, а у матичко безвременје, побегао у будност врхунску)

То ће бити – ЈАУК, али зашто, зашто не – АЈУК

Јаучем, дакле, јесам ЈА (Ајучем, дакле, јесам Ај); равнокривна та два кључића

Једна од енглеских речи за јаук гласи – *cry* – која се од – *I* – битно различито пише али се однекле доста сличито чита (занимљиво је да у српском чује се повратни глагол истог значења – *кројити се, њрокројити се*, иако, на најдаљем полу, постоји и *крај* који, можда, негда био упућеност рају која свршила пропашћу)

Јаук је, нема сумње (иако ни доказа нема), јаук је стилизован (нека остане та у одсуству боље речи) па вреди се запитати да ли је стилизован и крик АЈ

(Чује се и – *јаој мене мајко* – па јаучу тако и старци који поново постају деца, и када се још једном надају дану мајчинства (јер сви смо овде деца, у најтежем положају онда када из себе другу децу испедимо), мајчинства које, једино оно, може ране зацелити, и убоје

Та и у самом имену *мајка* (још једној речи из прајезика коју нису отурили и заменили мнози језици потоњи), у самом имену *м-ај-ка* скривен јаук, као што је та реч слична и мачећем мауку, па наше матице које вазда по три посла радиле у исто време, па наше мајке деци која их поваздан плачно зивкала и вукла на своју страну понекад одсецале – *Не маучи*

(показујућ тако слух за каквим вене се овде, слух слуша, слух који моћи ће и себе ослушкивати)

Не маучи – то много је више од пуке метафоре, више него срећан пример колико се дубоко може ићи у игри знавања, познавања и препознавања, не само до прајезика већ и до немуштог, што ће навести грешног Алексија да заигра се, запева и засвира

мушӣи немущӣа

немущӣи мушӣа

Боже, у шӣа

За одговор на питање да ли је можда стилизован и крик Ај вреди се послужити још једном поредбом, па то могу бити све или скоро све речи ономатопеичне, тако, јер су и те речи преводи у духу посебних језика и њихова звучања који увек поредиви са различитим огласима разних инструмената (у духу слуха и уха, у духу збора и разбора где толико има смис-

ла питање шта је старије, разбор или збор), никако верни поновак кукавичјег кукања или певчевог кукурекања (не пречути велику разлику мале слике: кукавица кука, петао пева, и не превидети одскок од кукњаве до песме: кукавица само кука, петао куку-риче)

Наш се петао (чује се и глагол *петајати*, каже се и *петјала-петјала*, како већ певуши и игруши једна дечја песмица)

наш се петао врло удаљио од сваке ономотопеичности (осим можда по томе што се печи, но то је више сличност и слика, сличност а не сазвучност, па то наглашава и руска реч - *петух*), петао се удаљио или отишао својим путем али није друго једно његово име – *кокош* (и сестра његова *кокош*), као што то није и старо и давно преотето му *кур*

име *кок-ош* деле и Енглези – *cock*, и Французи – *coq*

Још је даље од имена *петјао* отишао његов имењак *певац*, и то је мал не, ма колико у самом заметку, то је већ цела једна теорија певања, то што је кокотово оглашавање препознато као песма а он признат за певца

Бол и крик јесу праоснове језика па и других људских добара, тако да је **вредност бола** – не пречути, реч *вред* првобитно је значила *повреда* или *штета*, иако из ње изведена или макар њој преслична *вредност* то скоро сасвим заборавља или превиђа, но почели смо о болу и његову значају, па се од њега не одустаје тако да, примерице, у Бодлера слушамо како – *Осим бола другој њлемства нема*

Језик и јесте одговор на бод и бол (*на љућу рану, љућу иправу*), заташкавање бола, **гашење ватре пораза сламом израза**

једнако језик као и његов врхунац – песма, па знала и разазнавала то песмарица, чак и обична, пучка, па једна босанчиц о *срцу у ранама*, што је јадно понављаштво и испад из поезије, долази до закључка-закућка

*штио ја патиња више свија
песма му је све милија*

а то је већ узлет и лет поезије, прелазак из куће у кључ

И у песника Тина среће се срећа у несрећи, и у Јана-Јакше-Јакова

па лажу песници, па Бодлер којему први део имена читам српски, и братија му – *лажу, прање не држе* – лажу када

кажу да је *рагосї̄ један од најої̄рцанијих украса њоезије*, јер они би само хтели да буду ковачи своје среће, па потајно боцкају се како би јавно јаукали, па пате како би се благом стихова лечили и печили, јер песма је лек а лека нема без бола и болести, нема Бодлера без бода и бола (без бод-лаж-тва и подлаж-тва, каснијег подлаштва)

И у песника Тина среће се срећа, тражи се истина збира и збора, па он је тај који повлачи пречицу од зла до злата (*јер сваки јецај њосї̄аї̄и ће злайї̄ник*), да би још једном доследно и последно сабрао и разабрао

јер јао мени

дакле, блаїо мени

што и јесте прекивање силе зла у милост језика (али у живом смо и здравом, а не у мртвом и правом, па обрнуто, срећом, не важи, не бар у поезији, јер другде се и те како злослови)

што, можда, и није велика песма (**нема великих песника већ само малих читалаца**), али јесте поштена песма, јесте признање разазнаног, јесте хватање у лажи, јесте схватање (па пустио би песник схваћено, али неће оно њега)

У нагађању се (и угађању) не морамо нигде заустављати, па можемо потражити и праглагол бола, пошто *бол* и *болеї̄и* јесу два вида исте разрокости (они су исто, само што једно је застанак, друго ток, застанак који као привид прочитан још у Грка где казано како – *Све шече*, а што неко, данас превео на језичак граматике рекав – *Чини се да сам ї̄лаїол* - што само је једно од славних разлагања лагарије или глаголагарије бића (пића и жића), па примерице, одавно је уништена твар наше овдање праречи, твар ЈАства, та у још славноме *Писму виговї̄шоїа* Рембо казује – *јер ЈА, шїо је неко друїи* - како уместо Декартовога личног *Мислим*, тачније би било рећи *мисле ме* (а да та безличност слутила се и у језику безличном, најбољи је доказ *їадање на їамейї* које сви осећамо, и падање и пропадање, као и мноштво других безличних глагола који се, истина, врло проређују, но који ће се, можда, опет једном умножавати)

Да утешим се, негде сам том пужу-глаголаћу (а поред њега постоји и пуж-кућић, онај који верује да језик је *кућа бића*, своја кућица – своја слободица бића (тврђава за мекушца)

да утешим се, негде сам том пужу-глаголаћу одговорио како и *їлаїол* јесте именица, не знам само да ли именица која

именичи или и сама глаголује (не пречути: именичење је исто што и глаголање), па вероватно најсрећнији, али и најјаловији изрази јесу спаривање мужјака-глагола и женки-именица каква имамо у *бол болује, њуџ њуџује, њрад њрадила*, и сличнима

Најсроднији и најближи **болу** би могао бити глагол **босџи** (а ко не види везу придева *бос* и глагола *босџи*, и именица *бог* и *бол*, тај нека нешто друго некује, не језик и језу), па бол од бода и дан-данас јесте од најчешћих и најжешћих, јер прва и природна оружја била су бодље, рогови (класје и његово осје)

(Слично и прве бране или одбране – оклопи, јер ништа ми нисмо измислили, само развили)

Лакомислено и најлакше је затрчати се па устврдити заједничку основу боду и болу, јер шта све не би могло да се прикључи, понешто би помогло а понешто одмогло, па ту је и Бог који је, верујемо тако, доб-ри а не бод-ри (откуда ли су *богар* и *бодриџи*, ако не отуд што бод и боли – *јао мени* – и бодри – *дакле, блаџо мени*), који је *усџук свакоје злосџи*, који није Бог бола

Бод постаје бол, бол постаје крик (слушам ово као стару причу: курђун и курђуна родише аскурђела, аскурђел и аскурђела родише...), крик постаје реч (и реч роди реченицу, реченица роди причу, а прича је без потомства, прича се одала разврату)

Јавкамо се, јаучемо разнолико, можда верујућ да ћемо тако преварити бога бола, да ћемо изврдати, да ћемо на чистињу и истину, да ћемо на копно као покојници и богојници

Већ су крици и јауци различити, можда и зависно од тога од чега долазе, од трна, од рога, од Бога

И заиста, и у самом српском, можда једва нешто мање учестано, као Ај чује се и Ој и Уј, те несумњиво стилизовано Јој које већ постаје права и дужа реч

Превртљиво то, па чује се у нашој јуначкој поезији, чује си и Јао и Јаох, и Аој – *Аој мене до Боџа милоџа*

Као што се ништа ређе чује и *Јао мене*

Па чини се како **и сами смо се колебали хоћемо ли говорити АЈ или ЈА (онако како од бода и бола одскочили или полетели - АЈ, или онако како се на ноге мачећи и тумачећи дочекали – ЈА**

Како се још све чује, како се све уобличује тај јаук, та реч-јаук

Чује се, поред, чини се, основнога Јао, чује се и Ајјао (што може да се чита као збир првотнога Ај и потоњег Ја, или као збир енглескога и српскога), чује се и као Ајјој (што опет може да се чита као збир енглеског и италијанског), па и које-како још, док се не изређају сва *какошања*

Ја је помирено, ја је испечено па речено, ЈА је залечено, док је Ај пресно и бесно, казано у стању бола, **Ај је крик, Ја јесте реч и изрицање**

(Је ли то надмоћ Српскога над Енглеским, словенскога над бесловесним; ни говора, јер сваки језик има своје победе и своје беде, па најбољи онај који има највише победа и најмање беда)

Како је АЈ преведено у ЈА (и зашто га нису превели Енглези, народ млађи), то је питање које, можда, није толико занимљиво само по себи, већ само уколико имало раскрива логику настајања речи, боље – логику логоса: **како крештање, како кричање постаје реч, језа – језик**

Ко не препознаје реч или ријеч у крику и рици, тај и не треба да се игра језиковања

(ко не пре-по-знаје, тако, и пре и по, сабрато и неразабрато)

Јаучемо и данас као што смо и јуче, као што смо и првога дана, јаучемо или ајучемо

Мало се ту шта променило, мало се и даље мења

Реч та прва, најмање и најређе постајала другачија

Иако одавно престала да се осећа довољном, па прерастала у реченицу, у празну причу, у уметност ради уметности јаукања

(где ли остаје радост ради радости)

*Није најгоре док можеш да кажеш да је најгоре – то до ужаса истинито словце долази из Копљотрешчева *Мајбеша* иако звучи и као народно искуство (*вкус, искуство* – руска значења тих речи јесу срећна поезија и проза)*

Нисмо се ни ми, Срби, мање давили и вадили, и ми коња за трку, и језик за језу, и језу за језик имамо, и изреке за муку, ништа мање ужасне и ништа мање лепе – *Боју гушу, Бој је неће*

Или, још горе (а овде важи, *што горе, што боље*, или Јановски-Тиновски – *јао мени, дакле, блао мени*) – *Не дај, Боже, што се шрићет може*

Све ређе јаучемо, не пристоји се, иако, занимљиво је то, ми који се размећемо трпљењем (опет – *ниши иисну ниши зуби шкрину*), ми остали међу народима који најгласније и највештије јаучу

(Свако умеће има своју цену, сетимо се само како Достојевски сведочи колико су углед у мртвом дому имали најбољи псовачи)

КРИК

срок

Нема никаквога смисла писаоца ловити у противречностима јер салац-писалац сав јесте противречност, противговорност као заговорност, противјезичност чак

Француски писац Сиоран променио језик, заменио матерњи румунски француским, у чему нема ничег лошег, јер лоше је то што писалац, најчешће, није у прилици да бира језик, да га пребира и препира

Преобликовао и име (румунско и наслеђено Чоран преправио у властито Сиоран), у чему такође (колико је само пунија реч *јакоже*, као Ја кости и коже) привидно нема ничег лошег, јер име јесте нешто са чим се не бисмо морали помирити, што бисмо најрадије мењали према свом лику, поричући тако уреченост (*Nomen est omen*)

(но лоше је и то што себи можемо по своме нахођењу давати име, што оно није Богом дано)

(Једном чак, негде, матерњи језик поредио са балегом, иако није изабрани језик нигде поредио са цвећем, иако нудила се клацкалица – ђубре-цвет)

Ретко је Сиоран касније помињао родни крај и матерњи језик, ретко, што значи како ипак јесте

На једном месту вели и нешто о уклетости порекла – *поишицаши из краја где се на сахранама урла*

А опет (је ли то противречност) на много места овај писар исписује праве хвалоспеве урлању (и његовим најближим сродницима – псовању), супротстављајући му тобожњу *приладоћеност* која тако често завршава код психијатра (*лекару, излечи се сам*)

Као и псовка, и крајност псовке – псовање Бога, и лелек је изванредан гранични вид оглашавања

(*Чујем лелек ће ѿре ѿролама* – вели се у Његоша, па Небо и пролом Неба, то и јесте мета лелека, остатак давно прекривене побуне против Небесника)

Чула се вриска до неба/шекла је крвца до мора – каже се у једној варијанти Вукове песме *Изједен овчар* (ако то јесте варијанта јер Вуков наслов ту више не вреди, јер овчар не бива изједен већ само заклан), што и јесте на неки начин прави циљ вриске, псовке, урлања, који имају смисла само ако на небу заиста има Небесника (а можда и нема га, зато и јесте нем за глуве; нема га јер та реч не ваља за оног *који јесће*)

Лелек је остатак првотне побуне, негдање хуле која то скоро да и није више, јер је стилизована, јер је савила рогове и бодље окренула ка унутра (*Пљуни ѿре, ше на себе*), па лелек јесте изванредан противречни споразум побуне и помирења, јер нигде се као ту не види целокупан пут језика, јер лелек почиње урликом-јауком – *Ааааај* (које је још једном старије од у себе заврнутог *Ја* или *јаоо*) – да би се одмах преточио у громогласне речи похвале покојнику и жали за њим, да би његов губитак постао добитак жалости

У тој речи можемо да пратимо целу повест језика, крик пораза и развој израза, речиту победу вечитог пораза

Има ту и даље нечег од оног што лелек првотно био – урлање, викање из све снаге, викање које уместо да небо процепи (и глуваћа на њему заглуши, и сруши), раздире груди самога викача

Остало је стилизација, спој крика и смисла

Спој дивљег крика и питомог смисла

Помало и пресипање из шупљег у празно, крика у смисао и смисла у крик

&

Јесу ли језик, и реч *језик*, јесу ли деца језе (прајезе, као прајезика, прајезе која, можда, била и јед-за, у свету где све живо, све гонило или бежало, страшило се или застрашивало, гонило да поједе, бежало да не би било поједено, јер није ли казано како светак овај јесте – *сосѿав ѿаклен енеслоѿе*)

Прерано и олако смо заборавили на глади о којима сведоче и гојазне венере, па подсетимо се како то изгледа само када неком псу-скитници бацимо кобасицу коју он прогута алапљиво (зато што је гладан, зато што глад завија као вук; али и зато да му је не би отели јачи-кочи)

Само тада нам падне на памет још једна сличност између онога што улази у уста и онога што излази из уста, да то језик давно уочио сковавши речи *алавостī* и *алайашићиво*

Уста су врата, ко је вратар, шта кућа а шта бескућништво, шта унутра а шта напољу

Шта је ЈА

Нисмо у претраживању тога питања (Ја је питање), нисмо ишли даље од саме речи, од свеколиких филозофија Јаства нисмо навели ни један једини одговор осим дечијег – ***Штакља***

Тај дечији одговор може да се по-раз-вије, значи и по-раз-и, или уништи

Ја је штакља помоћу које проходило ништа, помоћу које оно постаје нешто

Ја је превара и повара, ја је вара ништавила

Ја је варач

Ја је јаје, питање које сваки одговор разбија (споља)

Одговор је наказа од речи, одвратна реч а хоће нам се речи вратних (колико само јачи је руски *ошвети*), но ту је и једна над речима реч, ту израз

Израз озарује

Милорад ТЕЛЕБАК

ШТА ЈЕ НОВО У НОВОМ СРПСКОМ ПРАВОПИСУ

Као честитка за Нову, 2011. годину, дошао нам је дуго нај-ављивани и с нестрпљењем очекивани измијењени и допуњени *Правопис српског језика*.

Ново издање *Правописа* приредила је група лингвиста: Мато Пижурица (као главни редактор, а он је и један од тројице састављача првог издања *Правописа* из 1993. године), Милорад Дешић, Бранислав Остојић и Живојин Станојчић. Издавач и овога издања је Матица српска.

Измијењени и допуњени *Правопис* директно се наслања на *Правопис српског језика* из 1993. године, који му је основа и чији су аутори били Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица, али је ново издање знатно практичније и прилагођеније, приступачније јавности. Наиме, нови *Правопис* је, углавном, ослобођен сувишних коментара, којих је у старом било напретек, а који су више предмет граматике и историје језика него правописа. Правописна правила су престилизована, скраћена, примјењива. На примјер, правила о састављеном и растављеном писању ријечи скраћена су за 20 страница, а она о писању великог слова – за 15 страница. – С друге стране, Речник уз правопис, који је раније био недопустиво непотпун, проширен је чак за 85 страна. – Нови *Правопис* је измијенио ранија правила која је демантовала пракса; допуњен је новим детаљима, којима су отклоњене недоречености и празнине; смањен је број сувишних двојстава (дублета). И, што је важно, ослобођен је позивања на *Правопис српскохрватског језика* из 1960. године и свих односа према хрватској стандардизацији.

Шта је ново у новом *Правопису*?

Пођимо од једне формалне новине: враћен је правописни термин *зайеџа*. (Подсјећам да су *Правописом* из 1960. године Срби – компромисно – узели хрватски *зарез*, а Хрвати – српску *џачку*. Послије само коју годину Хрвати су вратили своју *џочку*, а Срби своју *зайеџу* коначно враћају, ево, послије, 50 година!)

Од значајнијих промјена пажње вриједна је она о писању назива улица. Наиме, ријеч *улица* треба сматрати саставним дијелом назива и писати је великим словом кад је прва ријеч у називу: *Улица цара Лазара*, *Улица шрисџа кайлара* итд. Али: *Омладинска улица* и сл., када ријеч *улица* није на почетку назива. Малим словом писаће се ријеч *улица* у множини, када најављује набрајање: *Струје неће имати улице: Цара Лазара, Владике Данила и Интернационалних бригада*. (У овом случају великим словом – као прве у називу – пишу се ријечи које нису властита имена: *цар, владика...*) Малим словом писаће се ријеч *улица* и када она није саставни дио званичног назива: *улица Зелени венац* у Београду. (Овим ће бити отклоњена збрка коју је изазвала одредба *Правописа* из 1993. године о писању назива улица.)

Исправља се и непринципијелност да се једне револуције (оне „велике“) пишу великим словом, а оне „мале“ – малим словом. Одсад ће се називи свих револуција писати великим словом прве ријечи: *Октобарска револуција, Алжирска револуција* итд.

Слично је и с писањем назива административних јединица (историјских и савремених). Досад се писало, нпр., *Зворнички санџак, Посавска нахија* итд., али: *санџак Зворник, нахија Посавље*. Одсад ће се, међутим, писати: *Зворнички санџак* и *Санџак Зворник* итд. Допуњена је и одредба о писању назива општина: *оштинина Цетинје* (у значењу територије) и *Оштинина Цетинје* (у значењу државне институције).

Од сада ће се атрибут *свџи* писати великим словом и уз имена светаца: *Свџи Саво, Свџи Лука* итд., као и у називима црква: *Црква Свџој Марка, Храм Свџој Саве...* Писаће се и *Свџа Тројица, Велика Госџојина...* (а не као раније: *Свџа тројица, Велика џосџојина*). Као географски појам, писаће се (као и досад) *Свџа џора*, али: *Свџа Гора* као манастирска заједница.

Великим словом писаће се и имена из умјетничких дјела (књижевних, филмских): *Милић Барџакџар, Косџреш Харамбаша, Косовка Дјевојка*, па и *Паја Паџак, Мики Маус* и сл. (раније: *Косџреш харамбаша...*).

Именице *вожд, дуче* и *фирер* раније су писане малим словом, а одсад ће се писати великим словом кад су замјена за конкретно име: *Вожд* (умјесто *Карађорђе*), *Дуче* (умј. *Б. Мусолини*), *Фирер* (умј. *А. Хитлер*). Али: *вожд Карађорђе...*

Разрађен је начин писања *Универзитџеџа у Беоџраду* (званични назив), који се може писати и уобичајеним *Беоџрадски универзитџеџ*, чак и само *Универзитџеџ* (скраћени назив, у контексту).

Нови *Правопис* је ријешао честу дилему: *интернет* ће се писати малим словом јер је у свијести корисника престао да значи име компаније.

За разлику од раније норме о писању надимака, по којој су надимци иза личног имена спајани цртом (*Милосав – Мија Алексић*), а иза презимена не (*Миодраг Пећровић Чкаља*), од сада се између имена, презимена и надимака, без обзира на њихово мјесто, неће писати ни црта ни цртица. Писаће се: *Милосав Мија Алексић*, *Миодраг Пећровић Чкаља* итд.

Такође се неће писати цртица између двојних женских презимена (по оцу и мужу). Писаће се, дакле: *Ивана Брлић Мажуранић*, *Аница Савић Ребац* итд. (Између мушких удвојених презимена: *Вук Стефановић Караџић* итд. цртица се није писала ни раније, осим ако је прво презиме непромјенљиво: *Михаило Полић-Десанчић* итд., и ово правило и даље остаје на снази.)

Полазећи од основних критеријума за настанак полусложеница (непромјенљивост прве саставнице и несамосталност друге) измијењеним и допуњеним Правописом знатно је, донекле системски, повећана употреба цртице, тј. полусложеничко писање, нарочито уз стране префиксе: *аудио-*, *видео-*, *ејно-*, *мини-* и друге. Убудуће ће се писати са цртицом: *аудио-јуџи* (до сада: *аудиојуџи*), али: *аудиосџрага*. Различито писање ових синонима заснива се на томе што се у *аудио-јуџи* обје саставнице употребљавају и самостално, а у *аудиосџрага* друга саставница (*сџрага*) није самостална ријеч. – Умјесто досадашњег спојеног писања: аутомеханичар и сл., убудуће ће се писати са цртицом: *аудио-електричар*, *аудио-лимар*, *аудио-механичар*, *аудио-ћарк*, *аудио-ћревоз*, *аудио-ћијаца*, *аудио-ћирка* и сл.

Писаће се (као и досад) спојено: *видеоћека*, јер је *ћека* несамостална ријеч (она овдје нема значење свеске), али само са цртицом: *видео-касета*, *видео-рикордер*, *видео-снимак* итд. По истом критеријуму писаће се *дискоћека*, али: *диско-клуб*, *диско-музика* и сл.

Пише се састављено: *ејноћенеза*, *ејномузиколођија* и сл., али са цртицом: *ејно-село*, *ејно-ћарк*.

Убудуће ће се писати са цртицом не само *мини-лића*, *мини-конћрес*, *мини-вал* (како је било по *Правопису* из 1993. године) већ и *мини-мода*, *мини-сукња*, *мини-хаљина* и сл., што се раније писало одвојено.

Такође ће се одсад писати са цртицом не само *моћно-рели*, *моћно-ћирке* (као раније) већ и *моћно-кућиваћор*, *моћно-ћарк*, *моћно-наућника* (раније спојено).

Префикс *ски-* (боље: *скијашки*) писаће се само са цртицом: *ски-лифти*, *ски-оудијело*, *ски-рели* итд.

За разлику од раније праксе, префикс *фоџо-* (кад не значи свјетлост) писаће се претежно са цртицом: *фоџо-рејорџер*, *фоџо-рејорџажа*, *фоџо-аџеље*, *фоџо-робоџи*, *фоџо-изложба* и сл.

Знатно је повећан број полусложеница са именицом *радио* (у значењу информативни медиј). Не само *радио-аџарџи*, *радио-џехничар*, *радио-сџаница* (као по Правопису из 1993. године), већ и они спојени који су се раније писали одвојено (*радио џроџрам* и сл.) од сада ће се писати са цртицом: *радио-џроџрам*, *радио-џира*, *радио-џикола*, *радио-оџласи*. Затим: *радио-рејорџер*, *радио-рејорџажа*, *радио-амаџер* итд. Само кад значи радијску установу, писаће се – као и досад – одвојено: *Радио Беоџрад*, *Радио Нови Сад*.

Другачије од досадашње праксе, када се писало одвојено, одсад ће се писати са цртицом: *џуго-сџорџи*, *џуго-рвање*, *џуго-џакмичење*.

Нова одредница о писању спојева са именицом *џаџир* предвиђа сва три начина писања (растављено, полусложенички, сложенички): *инџио џаџир*, *џоалеџи-џаџир*, *флисџаџир*.

Нова је и одредница *џоџи* (скр. од *џоџуларан*), која се, у спојевима, пише или са цртицом: *џоџи-рок*, *џоџи-конџерџи*, или одвојено: *џоџи музика*, *џоџи мелодџија*. – Међутим, одвојено ће се писати *фолк*, јер има и самосталну употребу – фолклорни: *фолк музика*, *фолк џјевачица*, *фолк звијезда*, *фолк џарага*. (Вјероватно је посриједи грешка, у Речнику су – за разлику од Правила – ови изрази написани спојено: фолкмузика...)

Са цртицом треба писати: *веб-саџиџи*, *имеџл-аџреса* (али: *имеџл*), *комџакџи-диск*, *нарко-бизнис*, *нарко-маџфија*, *џриџеџдоџуна*, *џоџи-лисџија*, *џрим-сџаза*, *џок-џоу*, *онлаџн-семинар*, *џанел-дисџкусија*, *џрес-конџеренџија*, *џорно-филм*, *џеџи-сеџи* и сл. – Само спојено, међутим треба писати: *баџиџас*, *џлеџбек*, *лаџиџмоџиџив*, *лаџиџоџи*, *ренџакар*, *рокенрол*, *налиџџеро* и сл.

Хула-хоџи је врста игре, а чарапе су *хулахоџи*.

Зависно од значења, пише се *морално-џолиџиџички* и *васџиџино-образовни* (као аутономни појмови, двојство у јединству), али: *моралноџолиџиџички*, *васџиџинообразовни* (схваћено обједињено, једнопојмовно).

Познато је да се цртица пише између удвојених глагола: *хоџу-неџу*, *рекла-казала*, *џовуџи-џоџеџени* и сл., што је била и ранија норма. Међутим, кад су посриједи вишечлане саставнице, онда се између њих не пише цртица, већ *џриџа* (дужа), и то са

размацима (бјелинама): *хѣио* – не *хѣио* (по *Правопису* из 1993: хтио не хтио), *држѣ* – не *гај*, *иди ми* – *дођи ми* и сл. Нови правопис прописује да се не пише црта (ни запета) у изразима: *радио* не *радио*, *учио* не *учио*.

Са аспекта писања и нормирања, не мање деликатан је проблем састављеног и растављеног писања ријечи, нарочито сложених приједлога (*усред*, *уврх*, *ѣодно* и сл.) и сложених прилога (*смјесѣа*, *уочи*, *наѣашѣе* и сл.). Како се може и запазити, они настају од приједлога и именица (у-врх, с-мјеста). То срашћивање ријечи условљава промјена значења. Једно је, нпр., паде ми *на ѣамеѣ* (приједлог + именица), а друго: научити *наѣамеѣ* (сложени прилог). Каткад је то врло деликатно и тешко разлучити, и зато лингвисти неријетко имају различита тумачења.

Шта ново у овој области доноси измијењени *Правопис*?

Умјесто одвојеног писања, које је било прописано *Правописом* из 1993. године, убудуће ћемо писати спојено на десетине ријечи, углавном сложених прилога: *довѣђења* (не *до виђења*, али је и даље на радију и телевизији: *до слушања*, *до љегања*), *довраѣа* и *дођавола*, *докраја* (= сасвим), *наодмеѣ* (= сувише, за одбацивање), *наѣречац*, *наѣреѣек*. (Ко се богати *наѣречац* има свега *наѣреѣек*.) Наздрављаћемо са: *наздравѣе* и *уздравѣе*!

По ранијем *Правопису* сви изрази у вези са именицом *рука* писани су одвојено (за руком, од руке...), а одсад ће нам сви ићи *наруку* и *огруке*, некеме и *снеруке*. (Друго је: ставио је сат *на руку* и сл.) Писаћемо: *насмртѣ* болестан (друго је: осуђен *на смртѣ*), *науѣѣрб*, *наѣѣесрца*, *наѣашѣе*, *ѣодбоѣом* (= баш нигдје), *унеѣоѣраѣ*, *укоѣѣѣац*.

Спојено се пише и *ѣодноѣу*, *наѣодноѣу* (= наниже) и *наѣре-месе* (један наспрам другог).

Не мали број израза пише се и спојено и одвојено, зависно од значења. Тако, нпр., ријечца за истицање и прецизирање – *наѣме* пише се спојено, али *на ѣме* (Пошиљка је упућена *на ѣме*). Тако и сложени прилог *намало* (сишло је *намало*) – за разлику од: трговина *на мало*. Такође и прилог *одрѣга*, али човјек *од реѣа*, и *изреѣа* (= редом), али: изићи *из реѣа*, затим *ѣодруку* (држе се *ѣодруку*), али: дошло му је *ѣод руку*.

За разлику од ранијег *Правописа*, који наводи само одвојено: *уз ѣуѣѣ* (*уз ѣуѣѣ* су посадили дрвеће), нови *Правопис* уводи и спојено писање: *усѣуѣѣ* (= узгредно: Рекао је то онако *усѣуѣѣ*).

Разликује се, и у писању, придјев *ѣобродоѣао* (= користан: Киша је *ѣобродоѣила* усјевима) од поздрава: *ѣобро доѣао*!

То су углавном ужеправописна иновирања која доноси нови *Правопис срѣјскоѣ језика*. Осим тога, он пружа и позамашан

број других иновација: фонетских, морфолошких, лексичких. Да их поменемо.

Од именице *ваја* датив је само *ваји* (а не и вази као раније – вјероватно ради избјегавања хомонимије са ваза). Укида се и дублетно странки (грађанину) и странци (политичкој партији) и прописује само облик са палатализацијом – *стиранци* за оба значења. – Од *Раика* датив је *Раикој*, лок. у *Раикој* (за област), а *Раики*, у *Раики* (за насеље).

Само је *модискиња* (а не модискиња, како је било по старом). Такође је *чудесан*, а не чудестан.

Облику *ошипроконџа* додат је, као равноправан, и облик *ошипроконџа*.

Само је *погјељак*, *погјељка*, а не и *подјелак*, *погјелка*, како је било по старом *Правојису*.

Изворни облик – *философија* се не забрањује (као у старом *Правојису*), али се ограничава на стручне текстове; у општој употреби је, дакле, *филозофија*.

Ранијем облику *усијелица* додат је, као равноправан дублет, и облик *усједелица* (према ек. уседелица).

Уз *цртификаџ* равноправан је, или чак обичнији, облик према француском изговору – *сртификаџ*. Баш као и *санџи-меџар* поред *ценџи-меџар*.

Нови *Правојис*, у сваком конкретном случају, изричито даје предност облицима придјева на *-ји*: боље је *дјечји* него *дјечи*... *божји* него *божији*, *човјечји* него *човјечији*...

Равноправни су и облици инструментала једнине именица женског рода на сугласник (типа *радоси*): *радосићу* и *радосићи*, *љубављу* и *љубави*, *мишљу* и *мисли*..., с тим што се форма *мисли*, *радосићи*... употребљава с каквим атрибутом. Упореди: *с радосићу* / *с великом радосићи*...

Присјесићи, *присједнем* (присјело му је) треба разликовати од *пресјесићи*, *пресједнем* (прећи у друго превозно средство).

Поред *произлазићи* (као *излазићи*) стандардно је и *произи-лазићи* (као *обилазићи*).

Прописује се да је боље *проконтиролисати* него *преконтиролисати*, да је боље *разочарање* (као разочарати) него *разочарење*. Боље је и *све* вријеме него *цијело* вријеме. Иначе, само је *све* (а не сво): *све* село, што подразумијева и промјену: *све*, *свега*, *свему*... (Друго је: *свога*, *своме*...!)

Унесена је и одредница којом се упозорава да је једно: *освештавати*, *освештаји*, *освештање* (за вјерски обред – освећење), а друго је *освјештавати*, *освјештавати* (приводити свијести).

Пробе су *чиѝаће* (у позориштима итд.), а не читајуће.

Нови Правопис упозорава да је правилно *Сомалија, сомалски, Сомалац, Танзанија, ѝанзански, Танзанац...*, а не Сомалијац, сомалијски, Танзанијац, танзанијски..., како говоре и пишу многи наши новинари.

Наша презимена на *-ов*, ако се осјећају као имена по оцу, обично имају придјевску промјену: с Марком *Миљановим* и сл., а права (званична) презимена чешће имају именску него придјевску промјену: с *Ивковом* поред: с *Ивковим* и сл.

Након дугих оспоравања и забрана, измијењени *Правопис* признаје и падежну промјену: *Миле*, од *Милеѝа, Милеѝу...* поред традиционалног: од *Мила, Милу...*), затим *Раге*, од *Рагеѝа, Рагеѝу...* (али је само: *владике Рага, владѝици Рагу...*). Овоме би се, можда, по аналогѝи могао придодати још и *Дуле*, од *Дулеѝа...*, али се не може проширити и на *Ђорђа* и *Павла*, јер то *Правопис* изричито забрањује.

Речник уз *Правопис*, који је – речено је – знатно проширен, пратећи текстуални дио правописа (а често га и надилазећи, упозоравајући на типична огрешења у језичкој пракси) доноси мноштво корисних новина.

Умјесто двоструки стандарди треба рећи: *двојаки, неједнаки, различѝи стандарди*. Такође умјесто тродупли, четвородупли итд., треба рећи *ѝросѝруки, чеѝворосѝруки*.

У *Правопису* је ново и упозорење да именицу *ѝар* не ваља употребљавати у значењу: *неколико*. Умјесто: пар дана, пар ријечи ваља рећи: *неколико дана, неколико ријечи...* Да је погрешно именицу *ѝозиѝја* употребљавати у значењу: странка на власти. Да није добра употреба прилога *ѝослије* и *ѝрије* умјесто *касније* и *раније*. Правилно је: *ѝодину касније, дан раније* (а не годину послѝје, дан прије). Да треба рећи: *неухрањен, неухрањеносѝ*, а не потхрањен, потхрањеност.

Указује се да је придјев *ѝисмени* сасвим добро употријебити у значењу: написан, исказан словима (упореди: *усмени*). Према томе, не треба га пошто-пото замјењивати са *ѝисани* (писани захтјев).

Нова је и препорука да лик *маѝацин* треба употребљавати у значењу складиште, а *маѝазин* – у значењу: ревија, журнал. Такође и да је правилније *маѝацинер* од уобичајеног *маѝационер*.

Упозорава се на разлику у значењима придјева *неѝрофѝѝан* и *неѝрофѝѝабѝлан*: непрофитна је, нпр., организација, а непрофѝтабилан – који се не исплати.

Није кроатизам глагол *ѝодузѝѝи* кад значи обузети, захватити, прожети (подузела га је језа).

Има ту, наравно, и много других иновација и конкретизација.

И поред значајног побољшања у односу на основни (из 1993. године), измијењени и допуњени *Правоиџ српској језика* није без недостатака: дискутабилност ваљаности нормирања појединих ријечи (*зајџаљенски*, *Ченџић Вила*, *џрафосџаница* и др.), спорадична недоследност (у *џрџиџе* и *уџрџиџе*) и неслаганост Речника с Правилима (само *оџрев*: *оџрев*, *оџријев* и *оџрјев*; *фолк музика* : *фолкмузика*), навођење неких кroatизама (*лубања*, *наџџечај*, *хрџиџењача*, *казалиџиџе*, *љекарна...*) и непотпуност (нема указивања на све устаљеније рекцијске грешке типа: упознати о..., договорити нешто, захтјев за поништењем ревизије). Али ти недостаци су занемарљиви у односу на квалитативна побољшања која доноси измијењени и допуњени *Правоиџ српској језика*.

Колико ће он допринијети у сређивању стања у нашој поприлично раширеној полуписмености (од приватне до службене праксе) зависи само од нас – хоће ли сваки појединац и свака институција (установа, предузеће) благовремено набавити потребан број примјерака *Правоиџа*, детаљно и систематски га проучити (институције на организован начин – путем предавања и семинара) и стално посезати за овим незаобилазним приручником до коначног усвајања његових норми. Од тога да ли ће се он изучавати у школама, и да ли ће школски уџбеници – обавезно прије почетка наредне школске године – бити усклађени са новим *Правоиџом*. Од тога да ли ће нови *Правоиџ* – попут *Библије* – наћи мјесто у свакој српској породици.

А требало би. Јер, *Правоиџ* је обавезујући за све којима је српски језик матерњи и службени језик.

Гусле Вука С. Караџића

ТЕМА БРОЈА

ГУСЛЕ – СРПСКИ ПСАЛМОВНИК

Митрополит Амфилохије (РАДОВИЋ):

Манасџири и светио људало

Рајко ПЕТРОВ НОГО:

О љуслама и Моцарџу

Станислав ВИНABЕР:

Мој друџ Пеџар Перуновић

Милош ЦРЊАНСКИ:

Уџакмица љуслара код Алиџашиноџ мосџа

Миро ВУКСАНОВИЋ:

*Јакобсон, Геземан и Греџа Сикора**о Танасију Вућићу*

Миодраг ЋУПИЋ:

Гусле – насљеђе херојске џрадиције

Љубомир МИЛУТИНОВИЋ:

„У чијој су руци љусле, у џоџа је и снаџа“

Дијана ЦРЊАК:

*Гусле моје најдража музико.**Или – оџкуд џо да ја волим љусле*

Илија ЛАКЕШИЋ:

Музика љусала

Светислав Д. БОЖИЋ:

Из џмине џојање

Момир ВОЈВОДИЋ:

Језичка енерџија мушкоџ десетерца

Василије ДЕЛИЋ:

Гуслари су Божији рукосади

Веселин МАТОВИЋ:

Нијесу се сџруне џокидале

Анонимни цензор бечког двора

Ове њесме су њисане њолейњним изразима. Смео би их чиињањи само чврсињ искусан човек, а никако срњска омладина код које мора да би изазвале само њомисао и жељу за наоњјаком независноњћу... У свесци су биле садржане њесме које су њо својој намери моњле да њослуже њењовим једноверницима за националну мржњу њроњив Турака.

[Забрана објављивања српске епике, коју је сабрао Вук Карацић, (Беч, 1829), Владимир Димитријевић: *Мала књиња велике мржње*, Лио, 2010, стр.7]

***

„Тесла је њомерао чиињав свењи из њемеља, нањред, са сњаром народном њесмарицом у срцу.“

Станислав Винавер

Митрополит АМФИЛОХИЈЕ (РАДОВИЋ)

МОНАСТИРИ И СВЕТО ГУДАЛО¹

„Манастири и свето гудало
то је српску вјеру сачувало.“

Кратка ријеч али и велика ријеч, света ријеч. Истинита ријеч изговорена из главе цијела народа, народа светосавскога, народа српскога. Заиста, манастири и свето гудало су били и остали свјedoци, носиоци и чувари најдубље и најсветије истине људскога живота. Истине без које нема ни спасења свијету, небу и земљи ни свему што је било, што јесте и што ће бити. Откуда та снага и та моћ манастирима и светом гудалу да претрајавају кроз вјекове и не само да претрајавају него и да буду свјedoци и чувари и просвјетитељи народни и сабиратељи народног бића и народне душе? Основни разлог за то јесте и садржи се у томе што манастири и гудало чувају, као зјеницу ока, свето памћење. Памћење је својство само словесних бића какви су људи. Бесловесна бића су бесловесна зато што немају памћење. Човек је словесно биће зато што памти. Једно од основних својстава разумности, словесности јесте управо памћење. Манастири и свето гудало чувају памћење и најдубљу истину живота. Манастири су сабирали и вјерне људе кроз вјекове око светог престола, око свете трпезе, ове и овакве трпезе коју смо ми данас освештали у овом новом манастиру светих Тирила и Методија, а гусле и гудало израстале из тога светог престола, свијале се око њега заједно са народом који се свијао око светих храмова и манастира. Израсле из жезла владичанског, који је процвјетао кроз гусле а

---

¹ Бесједа изговорена приликом освећења Манастира Светог Тирила и Методија, у Тириловцу код Колашина, крајем септембра 1999. год.

жезал владичански памти вјекове – до Христа и још прије Христа, до оног жезла Аврамовог у вријеме боговидца Моисија...

Гусле чувају лик и памћење охристовљеног, освештаног српског народа. Манастири памте вјекове јер памте Христа који је освештао Собом вријеме и који је Творац вјекова. Гусле које су никле из храмова, из манастира, из светог путира, из жезла црквенога, испуњене тим памћењем памте вјекове. Оне чувају то памћење као што га и манастири чувају. Манастири и свето гудало – то је српску вјеру сачувало! Каква је то српска вјера? Српска вјера није ништа друго него то памћење, вјечно и непролазно, то је јеванђељска вјера. Као што су некада мудраци са Истока, долазећи да се поклоне Богомладенцу у јаслама, донијели му на дар злато, ливан и смирну, тако су и словенски народи, а међу њима и Срби, донијели Христу на дар као Богомладенцу свој језик, своје обичаје, своје гусле, своју душу и своју вјерност Њему Јединоме. Тако је та света вјера, васељенска, саборна, неуништива и неугасива, постала и њихова вјера, то памћење постало њихово памћење, а манастири и гусле чувари и свједоци тог памћења. Српском вјером се она само онда може назвати ако је права, а права је ако је принос српског народа живом и вјечном Богу, принос онога чиме га је Бог обдарио. Зато су манастири и свето гудало чувари те светиње.

Као што птица има два крила, тако и памћење, наше памћење има два крила. Једно крило је манастир свети, општежиће свето које нам чува Лик Христов, чист и цјеломудрен, вјечан и непролазан и у Њему чува наше достојанство, људско достојанство, достојанство сваког земаљског народа и сваког човјека. Тако и гусле чувају лик охристовљеног српског народа, народа крштенога, миропомазаног, освештаног. Оне памте све што је часно и честито, све што је освештано у народу, памте на молитвени, литургијски начин. Кажемо да су пост и молитва два крила без којих се не може небу летјети. Пост који нас припрема за Светињу а молитва, она која продубљује наше памћење и сјећање на све оно што је Бог за нас учинио кроз историју, продубљујући у нама заједницу са вјечним и живим Богом и освештавајући наш свакидашњи живот.

А чувари те молитве и носиоци те молитве у нашем народу јесу свете гусле, кроз сву нашу историју. Српски народ док се сабирао око манастира и док се поред манастира, пос-

лије причешћа Тијелом и Крвљу Христовом, освештавао постом и молитвом, покајањем и узајамним праштањем и мирењем, имао је дубоко памћење. Није могао да га заводи свако, није могао да му свако буде вођа јер је имао дубоки и стамени коријен у себи, дубоко и непоколебљиво памћење, вјечно. Имао је темељ, камен-станац на коме гради своје биће, свој ум, свој разум, крајеугаони камен Христа на коме почива небо и земља и у коме се чува све оно што је свето и честито у животу свијета и у животу сваког појединог народа. Гусле су помагале манастиру, Светој литургији, Божијој служби, помагале су да то памћење доспије до посљедње куће и колибе, до сваке душе у народу. Гусле су тако литургијског карактера, и оне чувају то памћење. И све док се народ буде сабирао око манастира и слушао гусле не може пропасти јер неће заборавити ко је и какав је. Народу који изгуби своје памћење, свака прича па и она супротна његовом бићу, може бити путоказ.

Зашто је данас српски народ једини европски народ у коме имамо од једног народа више нација. Зашто? Потпуно нормално и разумљиво! Изгубљено памћење или оплићало памћење, или ако се то дубоко и непоколебљиво памћење замијени мувљим памћењем, идеолошким памћењем, онда је природно да онај који је изгубио контакт са прецима, са вјековима, са историјом, са светињом, са Хљебом живота, који је заборавио своје претке, заборавио вјеру њихову, онда њега може свако да заводи, може свака прича да му буде путоказ.

Ми, ево данас имамо овдје у Црној Гори оне који су са памћењем, који памте, сви смо Црногорци, али имамо и Црногорце који памте да су Срби и имамо Црногорце који су изгубили то памћење, па сада припадају некој другој нацији. Пошто је дошло до промјене ума и савјести код оних који су промијенили вјеру, што значи промијенили су своје памћење у вријеме турчења, они су данас муслимани, бошњаци, неке друге нације и неки други народи. Овдје се ево трага и за Дукљанима, неки хоће да буду припадници некакве дукљанске нације, непостојеће. Тамо гдје памћења нема свако ти може бити и отац и мајка, јер гдје памћења нема, савјести нема, нема свијести, самосазнања; онда се губи човјек, распада се народ, распада се душа, прекида се живи однос са живим Богом, са живим прецима. Отуда се може десити да син припада другој нацији од оне којој припада његов отац, а да не говоримо о

његовом дједу. Све је изнутра поремећено, помјерено, посуновраћено.

Зато опет и опет се враћамо оној дивној народној: „Манастири и свето гудало то је српску вјеру сачувало“, то је душу нашу сачувало, то обнавља и чува наше памћење, то нас духовно и морално обнавља, то нас обједињује.

Обнављаће се у души народа онај најсветији начин живљења какав нам је откривен у Светом Јеванђељу и записан у Дјелима Апостолским из којих видимо да су се први Христови ученици непрекидно сабирали око хљеба, око Светога причешћа, да су били једне душе и једнога срца и духа и да им је све било заједничко...

Творци новог свјетског поретка са својим слугама на животном српском простору, чине све да гусле умукну како би лакше убили душу српског народа.

Гусле са своје стране, свједочиле су и проповиједале хришћански начин живота, носиле свето памћење, подсјећале покољења на витезове вјере, на оне који су живот свој полагаали и жртвовали за ближње своје, на витезове који су бранили отаџбину. Докле буде било у нашем народу манастира биће у њему Бога, биће и памћења, биће и будућности, биће и заједништва и среће и благослова Божијег. И док се народ својим гулама буде сјећао на прошла покољења, на њихова света и велика дјела, неће моћи заборавити ко је био и какав је био, неће свако моћи да буде вођа, неће га свако моћи заводити за Голеш планину.

У наше вријеме по први пут у нашој историји, јавља се некакав презир према гулама. Читајте по новинама, постоје појединци, то чак није било ни у комунистичким временима, сада када долази некакав нови систем вриједности и мишљења, којима гусле почињу да сметају. Зашто сметају гусле? Зато што су оне српске гусле, зато што не лажу, зато што нема ниједне једине пјесме која не говори о Богу и о народу, о онима који су живот свој положили и жртвовали за народ. Е, ако хоћемо да будемо нешто друго, што нијесмо били ни по вјери ни по народности, онда морамо да разоримо манастире, онда морамо натјерати гусле да умукну. Зашто су послје рата толико светиње и манастири били напуштени и разорени, опустјели и унижени и оскрнављени? Управо зато јер је требало убити то најдубље памћење у души народа, а онда кад убијеш памћење можеш да радиш од тог народа шта хоћеш.

Да Бог да да кроз манастир и поред манастира, и у будуће, одјекују звуци дивнијех гусала који ће нам обнављати памћење, да знамо ко смо били и какви треба да будемо.

(Преузето из: *Изабрана дјела Архиепископа и Митрополита Црногорско-шриморској Амфилохија (Радовића)*, књига XXX, У иочешку бијаше Слово, Цетиње 2010)

Рајко Петров НОГО

О ГУСЛАМА И МОЦАРТУ

Гусларско вече у дому културе „Вук Караџић“ у Београду. Пуна сала. Гуслар М. Миљанић и римовани десетерци извјесног Јакшића, који је, изгледа, на цијени код ове публике. Миљанићеви гости, гуслари, Јекнић и један наш Крајишник од Грахова... Говорили смо Жарко Команин и ја. Жарко, пун страхопоштовања према класичном злату нашег језика и стиха. Мој покушај кратког протрчавања кроз Вукове збирке, са поентом да се данашњи сироти лирски пјесник, који баштини „нашу класику, једину и праву“ (В. Попа) као Болани Дојчин *ушеже*, умјесто крпом платна, везаним стихом – „Стих је што и платно Боланом Дојчину“ – *га му се ријечи не размину мимо ријечи...*

Послије, у бифеу, са гусларима Славком Алексићем и Бошком Вујачићем, и неким позоришним човјеком из Книнске Крајине, разговарамо, док не ударисмо у бизарно, брђанско упоређивање гусала и Моцарта! Причамо о биолошком реаговању на гуслареву даворију. Да нема српског ува, док слуша гусле, ма колико се опирало, а да се кроза њ не протресе читав организам... Безброј гусларевих монотоних *истиости* увијек наново узбуђујуће звуче. То је као када пада снијег; исто, али на хиљаде разних начина... То је као кад слушаш Моцарта, ту чаролију из које се свијет изнова рађа, увијек у истим а безбројним варијацијама. Са пуно претјеривања закључисмо да Моцарт каткада звучи као софистициране гусле...

Говорим да сам недавно прочитао репортажу Милоша Црњанског о гусларској вечери у Сарајеву, тамо неке далеке, можда 1939. године. Тамо га је, чини ми се, послало „Време“. Црњански прво, на своме путовању, описује љепоту, тишину и зачараност Дрине и прекодринских предјела, које први пут гледа. И говори о анахронизму: са аутомобилских трка у Бео-

граду – право на гусларско вече! Рођен у румунском Банату, на ободу српства, шта би он имао са гулама и гусларима – тим *индијанцима* у необичној ношњи који врат и главу атавистички заокрећу небу – и са том тмолем, једноличном, жалобном мелодијом? А погледај како га полако та даворија *узима*, и како га, миц по миц, *разбија* у фундаменту, и како, узбуђен, ни сам не зна због чега, скоро плаче. Десетерац је калуп за српску осјећајност, писао је Андрић... Тај *ког* уграђен је у наш архетип.

Не пропуштамо да проговоримо о савременом, римованом, дегенерисаном десетерцу, у коме, осим код Бећировића, ријетко има истинске поезије. У комунизму се тај десетерац компромитивао удвориштвом: „Уз гусле ће молбу поднијети, / Двострук оро ко чочек играти“, вели Матија. Шта такав десетерац може у савременом расулу, шта у поплави фелтонистике? Шта он данас значи у овој сали оволиком свијету који, као у збјегу, живи у раздрнданој престоници, и у гулама, ево, тражи *уијеху*.

Тамо, преко Дрине, у Републици Српској, коју још зову и *Вестендорџија* (по гаулајтеру Вестендорпу) *званично забрањују ђусларске вечери*. Биће да су окупатори добро осјетили – или имају верзиране савјетнике – да је десетерац и данас изоштрени морални судија, а можда и најснажнији мобилизатор. Да се Србима савјест не спава.

Слушао сам са помијешаним осјећањима ту нашу вајкадашњу тугу. Чак и кад је дегенерисан, у оном што је главно, десетерац не гријеша. Снажним, примордијалним обручима држи нас да се *не њросїемо*: окупатори не могу бити пријатељи, слуге и кукавице не могу бити јунаци. У десетерачкој пљеви приземне и анахроне публицистике увијек бљесне који ласер, да општу помрчину освијетли. Најчешће тако што се комотно наслони на велике „Вукове певаче“, али и на писану поезију која је у колективном памћењу. Ти опиљци велике поезије, као жишке, сјајају у помрчини – час Његош, час Змај, час Шантић, рецимо – као она завјетна предаја која спаја „век са веком и човека са човеком“. Међутим, публика, и то ова у епику упућена, не реагује бурно на ове жишке, на срећно уполслене стихове наше класике, већ управо на ону новинарску *џаљевину*, на сировости и простаклуке. То ме растужује у детаљу, али и охрабрује у цјелини. Јер десетерац не умије да *увија*, већ са жудњом зазива да се роди *нови бич џиријанах*... И

овакав, сурогатски десетерац, као одбљесак оног древног и високостилизованог стиха, *проказује* савремено америчко варварство, спрема кога су Турци витезови, такорећи... А када су гуслари, на крају, заједнички зајевали: “Имам брата, јелика га крије, / Усред чарне горе Романије“, нисам одолио да не додам – да знам и који је...

Окупатори и њихови савјетници имају добрих разлога да гусларске вечери забрањују. Јер то што нам се сада догађа, већ нам се догађало, и десетерац то спонтано и лако разврстава у вајкадашњи координатни систем епског свијета. И уназад и унапријед, десетерац зна ко је ко и шта је шта.

Успут, причао ми је Светозар Кољевић да му је Јован Тулум причао, а биће да је о томе и писао, како су *Стиари* и *Нови завјет*, те *Илијага* и *Огисеја*, ненадмашно на српски језик преведени – Даничић и Вук, Маретић и Милош Ђурић – и зато што су оне старе аграрне културе и ова наша, такође аграрна култура – комплементарне, па се, у сагласју, дозивају и чују преко вијекова. (У иначе просјечној књизи Нормана Мајлера *Јеванђеље њо сину Божијем*, преводилац је функционално упустио управо те преводе, и од тих старинских евокација књига повремено живне.)

Гледам како пада снијег и како тишину посвећује. Са хујом мећаве, у даљини, чујем пригушену риданицу гусала. А из собе мога сина Петра Моцартов рог по црним германским шумама загасито пребира и тугу и радост, којом се, у понављању, звуком, из ничега, јединствени свијет ствара...

Заспи, неспокојни. И не сумњај да ће те, као и увијек, оштар, кратак рез пробудити и по срцу посећи: све је тако страшно, и бесмислено, и чаробно, најзад...

(Из *Биљежнице*, крајем 1998. године)

Станислав ВИНАВЕР

МОЈ ДРУГ ПЕРУН ПЕРУНОВИЋ

Мој школски друг Петар Перуновић - „гуслар Перун“ - најпознатији српски народни гуслар између два рата, умро је у своје родном селу у Црној Гори: матор, ороноу, сасвим глув и једва свестан живота, сунца, ветра и небеса. У његовим уморним жилама још је, само, задоцнело, кружила по која десетерачка песма, коју се трудио да задржи у пролазу, везујући је за име америчког председника Рузвелта, које му је, однекуд, остало свето. Али и тај фрагмент од песме тонуо је у понор.

Познавао сам га готово откако сам и себе знао, а то је давно, веома давно; познавао сам га од самог почетка нашег столећа, које је Србима донело и највеће заносе до којих је уопште један народ кадар доћи и најстрасније уметничке (дакле и душевне) вртоглавице, од оних што их може дати историја - која своје најопасније алкоhole не крчми сваки дан, него их даје народима само у огромним временским размацима. А српски народ створио је, у својој десетерачкој народној поезији, најнеобузданије епске замахе за које се зна после Хомера. С времена на време и премашао их је. И цела та његова поезија у славу хероја, пркоснијих од богова и полубогова, била је одувек само космички пожар посмртних почаста: била је вазда запевка на гробљу државе, на вековном гробљу прохујале повеснице. Српска епопеја опевала је пораз - готово га и дочаравала - углавном и претежно пораз - (победи су људске тако мале!). Српска епопеја преживела је, у стиху, пропаст српске државе и усклађене заједнице - и тим прегорким пићем пораза, слома и пропасти узрујавала је она поколења и векове своје, па и туђе; као немирна савест. Та поезија подизала је осветнике: хајдуке, ускоке, устанике. Сваки камен их је крио. Она је надахнула и српске бојеве за ослобођење, све до последње борбе против немачког завојевача.

Српска је народна поезија вазда певала о царству, о трагичној идеји царства, о држави. После уједињења Југосла-

вије могла се очекивати, најзад, песма тријумфа. Тријумф после пет векова ропства. За ово су се гуслари показали недорасли - или им је прошло време? - а са њима и Петар Перуновић, најбољи гуслар од свих коме је та улога пала у део. (Ту су улогу они сами себи наметнули. Нашто опет певати поразе? Нашто одсуство државе, као највише творевине?). Можда гусле - инструмент једва чујан и патнички, инструмент аскезе трошне, и посне пролазности, можда гусле и нису за тријумф, за грчки „пеан“, за врхунац ликовања, за победу: оне немају метални глас звона, од којих се потресају линије видика, ломе и шире. Можда и српској народној поезији, уопште, није било суђено - ни могло бити досуђено - да кликне од тријумфа, да се помами од весеља и среће, да преобрази трохеј! Ту нову срећу, то помамно весеље (које су хтели нови гуслари) може само разумети онај који схвати распон свести: између пораза и победе; који схвати да је подсвест, сва подсвест српскога народа била смртно рањена од прастарог пораза, што су га оживљавале, подјаривале и једнако вековечиле гусле - више но ишта друго. Историја света већ је била нагла другим правцем: турско се царство љуљало, осипало, - а још увек гусле су нарицале над Косовом; као да се Косово смркло тек јуче, као да је Косово, тек сваког изнова дана, мрачно освањивало, и не брише се никоме из памети ниједна његова боја, ниједан његов витез, перо и челенка, врисак бојних коња, ниједан кликтај оних девет соколова, крај девет копаља, девет љутих лава, браће Југовића. Ту такву срећу хтео је исказати сваки живи гуслар после уједињења - сви су се трудили да је засвагда и у саму песму преобразе (а била је, изгледало им је, опипљива стварност; још само да пређе у стих!)

Пратио сам њихове напоре! Они су били у некој опреци са суштином гусала.

Можда је у томе и одгонетка оног нечег крњег и бледог у толиким муслиманским јуначким песмама - па и: Перијење збирке: муслимански певач обавезно и празнички опева тријумф, победу, славље ислама. Највећа је сласт: Рамазан. Али гусле ту омашују. Какав ми је то тријумф: силна турска царевина насупрот голоруке раје! Турска сила и верска осиноност насупрот слабачког „немачког беглука“. Где је ту изазивање, зачикавање, пркос, васионски инат?

Ама ту тријумф и весеље испадају штури и неуверљиви! Певач-рајетин пак изазива целу турску царевину! И чиме!

Муслимански певач узео је гусле и трохеј од раје, и хтео је гусле да преобрази у кимвале, у победна звона. То му није пошло за руком. Гусле су зачикавање, инат, пркос. Што немоћније - то су горостасније. Више уз нос, уз главу, уз ум! Рву се са целом турском царевином (која се замишља: као нешто најмоћније). Не боје се турске царевине, ни Мухамеда! Ако треба - погинуће без устанка! Чунић, навезен на океан турске силе, не боји се њенога беса. Инат је основа древног јунаштва и прапочетак епопеје: Ахил је устао против свих грчких поглавица. Гилгамеш против самих богова. Тај је инат јуначки - јер је против јачега од себе, најјачега.

Међутим, код муслиманских крајишника, то је кратко као инат - кратко је против голоруке раје, и, рекосмо, ситног, презривог „немачког беглука“. Дакле: као инат није на висини гусала и епопеје. А као тријумф?

Шта је са тријумфом? Рећи ћете, па и Вишњић ликује! Погледајте његову „хвалу Чупићеву“, његовог будног Карађорђа, његовог Богићевића Анту - због којег везир цару не може на диван поћи: „јер не могу кроз Лозницу проћи од господства Богићевић Анте“ итд. Не може кроз Лозницу проћи: у ствари Лозница је „чик“! - Цариграду! Лозница - према Цариграду - баш као гусле јаворове према турској сили и ордији!

После коначне победе српски гуслар је морао сам себе да оправда у новом раздобљу. Да нађе себи *raison d'être*.

Требају ли гуслари и у победи? Требају. Чиме их правдате? Новом потребом: да опевају победу. Али гусле су у нераскидивој вези са поразом? Пера Перуновић на челу је новог гусларског нараштаја који покушава да се приволи победи. Пера покушава - ради звонких поклича - да реформише малаксали десетерац. Метрички и музички хоће да га измени. Па и саму јекну од гусала (прелудијум и постлудијум - дати пре или после стиха - а затим и да се пружи извесно размимоилажење између гласа људског и гласа од инструмента). Хтео је да измени и сам крај десетерачког стиха. И у једном, и у другом, показао је занимљиве напоре - али није успео. Ни он, као ни остали. Проучавао је Пера музику, школску и ноталну, колико је умео и могао. Проучавао је став гласа, виспрену метрику: хтео је, свакако, да оствари нову десетерачку песму: нову, победну и, доследно томе, готово и „модерну“. Модерност је - у нечем веселом. Пре свега у слику. Његови другови-гуслари узели су га озбиљно у том настојању; па и

Мурко, такође озбиљно, готово трагично озбиљно. Али масе - не! Масе су хтеле - стару народну песму, на стари начин, и од старог гуслара Перуна. Масе су хтеле „Старога Вујадина“, а ако већ младе, онда - Вујадиновиће. Оне нагонски нису хтеле доследан слик на крају десетерца - макар што су му се, с времена на време, приволевале, али као некој јереси, некој слаткој перверзији. Слик је наглашавао последња два слога, који у староме десетерцу падају у празнину, у нирвану, у очајање: слик би хтео да кликће и да узлети у небеса, као шева. А шева је, за тако шта, и сувише немоћна. Масе, нагонски, нису хтеле ни сувише јасан, ни сувише музички постављен глас (као „звано“), који је, често, и заносио код Перуна, али често и преображавао грожњу, стрепњу и језу у „белканто“, у нешто већ унапред савладано, и украсно. Масе су хтеле прастару монотонију, и извесну несавладану, аветску потмулост гласа; масе су хтеле оно исконско што је сачињавало месечарску занесеност и обамрлост старога народнога стиха. Ја сам тим Перуновим експериментима, са новим гусларењем, често присуствовао, и посматрао сам реакцију слушалаца. Колико су, пак, наши слушаоци осетљиви за добар и аутентичан епски стил - види се из тога: што још у наше дане поједини неписмени људи, чим се „описмене“ акцијом (која је била у току ових година) - сви ти ново описмењени-неписмени, пре свега, грабе се за књигу са - народним песмама. Они траже „песмарицу“, па тек онда „Лиру“. Песмарица је у сржи њиховог бића, чак и када тога нису свесни. Тесла је померио читав свет из темеља, напред, са старом народном песмарицом у срцу.

Перун је знао: да је народ изванредно осетљив за ситне, дробне интервале: за четвртинске и трећинске тонове, и да народ апсолутно одбија западњачку музику из концертних дворана (њему су и полутонови - преголеми). Икакав акустички увод рецимо у „дванаестотонску“ музику, или у Хиндемитове идеје о неопходности танане тонације - Перун уопште није имао, али је слухом и готово хроматичким опипом тражио: што већу изразитост мелодијског цртежа, и то у опсегу што ситнијих интервала. Као и Барток. Дакле: мали мелодијски обим, пут дробних разлика. Он ми је тврдио: да народ осећа велике интервале у кантилени „оперске“ реченице, као нешто готово „наказно“, „зверско“ - нешто што није човечанско! Човечански су интервали - дробни и присни! Међутим, Перун је био противан и томе да у ненаглашене слокове, и у

слогове у паду, унесе неку потмулију вибрацију; он је хтео да му се читав стих претвори у јасно звучно ткиво; са прецизним цртежом. Дакле: мали интервали, али прецизни, оштри. Хтео је стару грчку рапсодску „акрибију“ то јест изговорну разговетност, по сваку цену. Он је прибегавао и трилерима (познатим у народу под именом „потресање гласом“), и сваковрсним „вибратима“ - „глисандима“, али је, углавном, страшно желео да претвори гусларски рецитатив у врло одређену и прецизну мелодијску чипку, са ситним, уздрхталим, а оштро самерљивим интервалима, као рез од тестере. Понеки пут то ме је опомињало на „Пелеаса и Мелизанду“, и зрачило је узрујаним подрхтавањем које је заиста дејствовало - као што дејствује и код Дебисија. Али претерана, готово мујезинска стилизована чипка мелодије одузимала је песми драмско обележје, и давала јој обележје нечега и сувише склађеног и израђеног - што није кадро да представи тајанствена и неслућена чудеса импровизације. (Гусле јаворове губиле су древну јеку - прохтело им се да све преобразе у метал!) А импровизација је, свакад, оно основно у безмерном утиску српске народне песме: слушалац се преноси у душу певача и даје се водити, чак и не знајући куда срља певач. Ако ли, пак, певач оствари утисак унапред увежбаног везеног обрасца (као мујезин, као Шопен), где је све предвиђено, чак и устаљено - слушалац ту осети уметност и вештину, а не живот и животну убедљивост, којој би се морао покорити.

Перун се трудио да све предвиди у својим јасним и мелодичним ситним потезима и скоковима. Уз то је долазило и то да је, са старошћу, губио надзор над тачним и прецизним распоном гласа, над органским резонаторима, и над мелодичним млазевима. (Ванда Ландовска, када свира Баха на клавсину, тражи чак и одређену собну температуру!) Тако се рађао парадокс: Пера је хтео прецизну чипку, а грло му је, у стварности, одзвањало друкчије - некако ураскорак - он пак није ни хтео ни умео тај раскорак да искористи уметнички, у уметничке сврхе, као нешто крхко, несавладано-лелујаво и трагично. (А то и јесте древни гусларски стил.) Он се, у својим новим настојањима, уопште плашио свега трагичног, и сматрао је: да су ведрина, радост, ликованье, нешто светло, зрачно и раскошно - оно једино што и вреди остваривати - оно једино што је празнично, песме достојно. Песма у стајаћем руху! Ко да не помисли на Пола Валерија, који се, из аветских језа и месечи-

на Едгара Поа, полако преображавао - или хтео да преобрази - у певача који „презире“ све што је „неодређено“? Али - рећи ћете са глумљеним огорчењем - каква је то веза између суптилног представника најтананије француске стиховане модерности и - нашег Перуна Перуновића, који измамљује дрхтаве, необухватне уздахе старинском, трошном, несигурном инструменту што муца, посрће и наговештава? Да вам одговорим, одмах. У ствари: исти су уметнички проблеми, и у исто доба, нагонили и једног и другог (и Перу и Пола Валерија) да покушају са што већом прецизношћу да реше прастаро питање, које одвајкада мучи уметника - питање оштрог дејства (на махове чисто нервног). Може ли се оштро, јетко, бритко дејство постићи тупим заокретима? О томе размишља и Стравински. Свака његова нова композиција иде у правцу прегледне, готово механичке развојности. Пера је био уверен, и све више уверен: да уметник мора да буде крајње прецизан, крајње усмерен, да гусларево данас и није да буди несигурне одјекке, који се отимају сваком надзору, већ да је његово: да пронађе што прецизнији устрес у делокругу тонова. Пера је, у свом гусларском подручју, експериментисао, и веровао у експеримент, и то на инструменту где би се могла очекивати само далека и најдаља традиција (а посреди је још, уз пратњу тог инструмента, и старинска говорна ситуација, која се бори око целисходне и најизразитије употребе речи, бори се око самог граматичког усклађивања појмова и израза, што навиру само полако, као у каквом прастаром врелу, где воде готово и понестаје, где воде никад нема толико колико је наше жеђи коју би морала да утоли). (О, знамо те прастаре изворе, недовољне и несигурне. У Перијевим муслиманским песмама понестане чак и саме граматике, граматичке обавезе, и правилности!)

Почетком овога века био је обичај у мом родном граду, Шапцу (као и у читавој тадашњој Малој Србији), да имућне породице држе по једног ђака-Црногорца, који би дошао из оскудне Црне Горе код нас, у наше обиље, на хлеб и науку. Тако смо и ми узели к себи младога Перуна (наравно, ипак нешто старијег од мене), који се с муком добатргао до Шапца - да веже који разред гимназије, неопходан за подофицирску школу. Свакако, код нас, у лекарској кући, Перун није морао да „послужује“ за своје издржавање (тј. да цепа дрва, носи порције, итд.). Он је, крај мене, провео готово до седмог разреда гимназије, када сам ја прешао у Београд. Пера је тада већ

прерастао подофицирску школу (која је захтевала четири разреда гимназије) и дорастао до бојне писаљке, до школе учитељске, у коју се улазило са шест свршених гимназијских разреда. Растући у мојој родитељској кући, Пера је дошао и до нешто музике (моја мати била је пијанисткиња) коју не би, иначе, никад сам савладао. Невероватно му се тешко давала. Скале, дур и мол, биле су му нешто дубоко загонетно. Показујући крајње, неодољиво дивљење према музици, према тако неком Баховом или Бетовеновом ставу, он је, ипак, увек био свестан: да му је све то потпуно туђе и да га, однекуд, не задовољава. Нешто ту фали. Задовољавао га је у музици само онај занос од музике: оно нешто чиме музика расте, опија, и обузима душу. А вазда му је остао туђ тај такав хармонски, полифони, компликовани начин изражавања осећања; Пера је сматрао да су људска осећања и простија и ломнија, и мање густа, и, често, да висе о једном једином концу. (Тај је конач зрачан и судбоносан!) И тада, и раније, живео је Пера вазда у неком заносу. Нису то морали да буду нарочити догађаји, који би га доводили до врхунца заноса - у коме је намах губио чак и глас и дах - па би тада муцао дискантом и фалсетом. Причао би, па би одједном закликтао и - ни маћи даље! Безброј ствари чудило га је неки пут: и сама ствар и њен ток - али он то своје чудно чудо није крио, није ни помишљао да га скрива, као многи наши шерети сељачког најближег порекла, који су се несвесно и промућурно држали Хорацијеве великосветске максиме *Nil admirari*, и који нису никако и нипошто хтели да се прелију преко свих одређених обала бића. Пера се радо чудило свему: и складном животу, и тихоме разговору, и свему „господском“ (како је он то називао) - у то, пак његово „господско“ спадао је сваки стилизовани наступ, сваки складно контролисани људски покрет, при каквом животном обрту. Чуђење је постојало, на махове, главна одлика његовог говорног израза, и самог погледа његових стародревних очију. Понеки пут ми се чинило сав ошамућен од ствари за нас и најпростијих. Можда што их је примећивао - боље? Али, он је - то је основни нагон уметника - све морао да изрази, као да му је само то задатак; никако ствари да га замукну, да га затворе у било какав круг ћутања и стишаних мисли. Све је он морао гласно и речима да изрази уз безбројне знаке дивљења, готово и уз бучне покрете, и уз страсну мимику, а гласом који се пењао и пењао, да сам понеки пут већ мислио: где ли ће тај Пера још наћи висина? Он их је

увек налазио, макар и у фалсету! Међутим, ни у ком случају, није он у то доба, а кад је уз гусле певао, певао уз тако велике и простране личне распоне, и уз ту екстазу погледа и зеница, него: када би запевао уз гусле (неке старе, драгоцене гусле, које је донео из Црне Горе, као једини животни аманет и реkvизит) он се стварно са њима „разговарао“. Он није желео да их заплаши својим новим чуђењем, страховањем, па и заносом. Гусле су му биле необично зазорљиве. Он их је послушковао збиља сваки час, и кад би забрујале иоле јаче, он, понеки пут, чак као да их је умиривао. Нешто би им рекао, или намигнуо. Ти његови присни „разговори“ са гулама трајали су по неки пут и сатима: прибегавао је њима, да им понешто повери, и да га и оне у понечему посаветују. Наравно: лагано, тихим ромором. Интервали су били мали. Тек доцније, он је, гласом и мелодијом, растао из стиха у стих. Ти стихови гомилали су се тада тако да се увек осећао: прелаз из стиха у стих, тако да је сва песма живела, а не само поједине њене фазе. Често смо нас двојица разговарали о томе: како и сама природа расте; о, како свака ствар - у васиони - каква да је - расте под утицајем некаква ваљда жива квасца! Пера је, наравно, знао за оне стихове у народној песми кад јунак, од страха и затора, страхопоште или срамоте, поникне ником и слуша: „како трава расте“ („на увојке“). О томе се говори и у нашим бајкама. Мора бити да је то нешто основно за човека, у правом, дубоком тајцу и муку. Безброј пута хтео сам и ја да огрезнем у тај видовити слух који слуги „како расте трава“. Увек ме је болело што то нисам доживео, што ми се то никад није дало - расклоп природе, чак ни у сну. Замишљао сам: да би било најслађе: чути како све што има смисла за пораст - расте: можда ће то једнога дана и ухватити какав деликатни апарат, који ће регистровати смену једрих и наглих звучних развоја, у свеопштем распуцавању свих животних језгара? Таквом кишом од звукова заплуснут нисам био. Слутио сам је. Пера ми је тврдио да тај дажд чује (дажд који иде, наравно, и од олује) кад се год дубоко заслуша у тишину, у безброје прашних зрнаца који око нас круже. Он ми је, својим речима, говорио о пољу сила, о безброју свилених и атласних звучних „навала“, које нас никада не остављају да будемо ни своји, ни сами. Доцније је Пера једнако покушавао да те своје слуге објасни: потребом што ситнијих интервала у певаном говору. Мисао му се стално пењала, осећања пењала, слуге пењале. Кад је мисао какву

мислио: у њему су се све неки интервали пењали увис. Али, и кад ништа није смишљао, ишао је вазда и неодољиво ка некој највишој немогућој високој ноти - као према каквом открићењу, које још ником није било дато: највиши Град врх литице!

У гимназији, при тим највишим регистрима његовим, смејали су му се. Смејали смо му се нарочито на часовима немачког, код професора Косте Куртовића. Замишљао сам га да би га Данте - да му се Пера нешто замерио - натерао да у паклу пада, све већма и већма, у подземне регистре дубоког и најдубљег баса - да потоне у благу и глибу. (Да пада - место што би се рајски пео!) Неки пут сам говорио Пери: „Почни одмах од највише ноте, да видиш и сам шта хоћеш и смишљаш, куда стремиш!“ Можда је он и наилазио ту своју највишу ноту, и, њоме обузет - ћутао, тек онда заћутао кад се више није могао попети. Тако, ето, и гусле нису могле даље и више. Живео вазда ношен према неизбежним и неприкосновеним висинама, према звезди-Водиљи. А певао је, у то доба, уз гусле доста једнолико, ограничавајући брижљиво свој звучни простор од ноте до ноте. Није никако смео да изгуби везу са гуслама. Веза се губила - полетом увис! Уосталом, гусле му то нису давале, самим тим што му нису допуштале велики распон. Можда би Пера био кадар да смисли неке своје гусле које би пењале тон, из стиха у стих, из дана у дан! Оне се, свакако, не би могле задржати ни на једној чулној висини! Међутим, сваки убоги стих у епском десетерцу терао га је, силом трдиције, да клоне гласом пред крај, и да отпочне опет нови, наредни, трохејски редак, донекле дубоко, из почетка. Стално се он рвао с тиме: да врисне и да полети до неба - јер певана прича најчешће мила монотono по земљи као каква прадревна тешка аждаја-гмизара, која не сме ни за тренутак да се удаљи од тла, да се нађе у празном ваздуху, из којег се здрузгава ко се год усудио да се у зрак вине. Не смеју гусле више од дозвољене људске висине!

Кад сам био у Београду на матури, 1908-ме године, у доба анексионе кризе (Аустрија анектирала Босну и Херцеговину) изненада се, опет у моме животу, опет, обрео Пера Перуновић: долетео је из своје шабачке учитељске школе; подигао се на споменик Кнеза Михаила, испред Позоришта, и целој оној нашој узрујаној гунгули стао да гуди уз гусле, о старом Вујадину: па како се ломе кости јуначке, и које се све муке морају подносити. Тако песма каже: а песма, само песма

- зна. Зна. Ко је од нас - знао? Били смо ђаци. А Пера је знао - јер је песма у њему знала. Она је била старија од свију нас.

Мало је који од те огромне масе Београђана уопште чуо гусле, до тада. О њима се знало, али ко их је и где слушао? Стари Вујадин Петра Перуновића подејствовао је језовито и узрујано на сву ту масу. Она је осетила присни додир са својом древном и неумитном песничком прошлoшћу, која је, правом власника, затражила: да је признамо за нашу једину и неумитну историјску прошлост. Пера је, у том тренутку, остварио неки прастари електрички спој. Он нас је њему подвео, а певао је под утицајем онога момента, мислећи: да и нема шта друго да се каже. Говорници су наши, у тај мах, говорили модернијим, разумљивијим језиком - па ипак говорили су исто: „Доле Аустрија“. И Пера је, ето, био један од оних који нас је у Београду пробудио - ако је икога требало будити. Није требало. Сви смо ми знали своју дужност, своју улогу, своје призивање: „Слобода или смрт“. Све је то било сасвим просто, као нека прастара таблица множења - као и да нису постојале и све оне друге, безбројне шарене и празне речи, у речнику људском. Сви смо ми, и у тим Периним гулама, као и у много другом чему, осетили: да смо у прастарој нераскидној вези са прошлoшћу. Српски народ, својом песничком, епском традицијом, тако је однеговао памћење у мозгу, у срцу, својих припадника да су сви Срби неодољиво били начисто, у сваком тренутку и пресеку свога живота, чији су: припадају историји, припадају једном древном племену које има, чим се прилика пружи, да посвршава своје прекинуте, помућене рачуне, на овој земљи. Тако је само епопеја оно што народу даје праву старост, одговорну старост. Тако је српски народ, у тај мах, био старији од свих оних народа који су своју историју заборабили, или је слабо памтили, или прежалили - од народа чије су историјске ране зарасле тврдим и неосетљивим ожиљцима. Наше историјске ране стално су крвавиле. Са прошлoшћу били смо у непрекидној вези, као бистра планинска вода из горска врела са тајанственим понорним дубинама испод земље. Није ту требало никада преносити се из једне стварности - модерне и културне - у неку стварност тајанствену и недокучну. Веза је постојала: нераскидна и неисцелна. Ми смо, и кроз гусле, кроз изговорене речи епопеје, добијали и добили о тој недовршеној прошлости неумитни глас (као из неког делфског пророчишта): то и јесте онај чудесни жубор подземних вода

свачије праве књижевности. Ја га осећам чак и у Фокнеру, и те како у Фокнеру: ту само време жубори.

Када је, у нашем рату за ослобођење и уједињење Југословена испод туђинског јарма, Петар Перуновић кренуо, са гулама, међу наше исељенике, у Америку - он је и њима гудио прастаре песме о патњи, о подвигу - и они су пошли за његовим гласом, преко океана, у стари крај, на солунски фронт, где су и надмашили, својим јунаштвом, све оне зрачне витезе које је суморно искитио вековни десетерац. Јунаштво је њихово, тог новог Кадмовог нараштаја, било без много речи: као да су својим подвигом доказивали једну очигледну теорему, из већ једаред и за сва времена исклесаног стиха, који садржи српско вековно искуство: како Србин гине, и за шта гине. За слободу!

Сви су ти наши „Американци“ осетили и од новог живота младе свеже Америке, која не трује крв својих народа никаквим старим кавгама, осветама, ни заносима неумирене, неутишане, неосвећене прошлости. Али су сви ти наши „Американци“ били свесни свога, пре много векова утврђеног задатка, који уопште и не треба доказивати. Те би „Американце“ довео, преко океана, и други који апостол или речити пропагандиста. Али можда не у толиком броју, и не тако лако као Перун.

На позив најбољега гуслара свога народа, они су пошли нагонски, без премишљања: ту уопште није требало правити логичке закључке, ни дугачке анализе, није требало стављати мисао у погон. Глас гуслара био је глас вазда живе, вазда будне прошлости. Дошло их је преко десет хиљада. Колају легенде да их је било и више. Дошли су они, са развијеним вихорним заставама, да приложе животе за најстарији, најживљи и најнеискоренљивији идеал свога древнога рода. Десет хиљада Грка, вођено слатко-речивим Ксенофоном, у безмерним маршевима, избило је из тамних пустара Азије, на вечну плаву грчку пучину, и завикало: „Море!“ Десет хиљада америчких Срба, вођено гусларем, Перуном, вођено дрхтавим трошним звуцима његових прастарих струна од коњске длаке, избило је на океан, у заносу: да се што пре пребаце на поприште, где се био бој за коначну слободу. Сличност је у многоме чему, а и разлика, исто тако; личност, пак, вођа, и у једној и у другој Анабазису, битна је за разумевање два различита народа, који су, нада све, поштовали живу реч и њене моћне, опојне и

узбудљиве акценте. Јер, српској певачкој епопеји нема равне у епопејама других европских народа: српска је певана епопеја тако велика да је српски народ, током читаве своје историје, само једино и жудео: да добаци, жртвом и подвигом, већ опеване своје јунаке. Песнички је образац уобличавао вековима све животе српске: колико их је игде судбина разбацала; а и оне који би тек имали доћи.

После овога свога великога Ксенофонтскога полвига који није описан, на жалост! - гуслар Перун се борио опет на фронту са својим доведеним Американцима. Био је рањен, у више махова, и када се год нашло затишја и згоде, певао је војницима на фронту о старим гласовитим херојима. Био је радо слушан. Зачудо, мало је певао о живима, као да није ни приметио да наши живи надмашују мртве. Мртви су били изразитији од живих - по нечем свом надолазећем из вечности: добили су, из скривница вечности, величанствено обличје прохујале прошлости, која се не да сахранити, коју нико никад није могао покопати.

Између два рата гуслар Перун, који је опет боравио у Америци - необично се променио. Чудна промена! На боље? На горе? Попео се у неке своје висине. Он је добио неки, донекле старачки, занос; занос дрхтав, занос нарочите врсте: пророчки. Тешко ми је и да замислим млада пророка. То није био више младић, витак као бор, који је кликтаво звао у бојеве. То је био старац, уморни пророк, из Старога завета. Понеки пут једва се и разумевао. Гуслар мора некоме да служи, некога да кује у звезде, већ по призивању своје. (Совјети су, до краја, искористили своје народске певаче и северњачке барде!) То је и Гете објаснио, за сва времена, у своје „Тасу“: песник мора некога да опева, мора, загладан, нечију звезду да проповеда. Тако је Перун и опевао разне моћнике овога света: мале и велике, често и сасвим ништавне. Често се варао у њиховој оцени: али се варао искрено. Међутим, збиља је, највише је био потресен Америком, и њеним Рузвелтом. Више и даље није умео да замисли. Америка му се чинила огромна, необухватна земља, звучних, хучних и бучних витала, у којој милиони звонко и громко корачају напред уз хук и уз благостање дубљег човекољубља, у дубље разумевање за сваког - сваком живом да помогну. Хитлера је ужасно мрзео Перун, на један нарочити помамни начин, карактеристичан за гуслара: Хитлеру је замерао што мрзи и презире мале и запостављене, несре-

ћне историјске народе - те стварне подстреке историје. Народни гуслар тражи право опстанка за свакога, нарочито за човека човечног, подјармљеног и подвлашћеног. Гуслар Перун видео је спас сав у Америци, и у њеном Рузвелту. Рузвелтова смрт учинила му се највећа неизгладива катастрофа новог човечанства. Она је Перуна оборила више но ишта. Рузвелтову смрт оплакао је горким сузама, а и препуклим десетерцима - ови су били и горки и наивни, а некако и чемерни као и у Перуновој првој младости: нису могли да се снађу од бола и јада, а камоли да уметничким златом опточе тешку горчину која их је гушила. Са Рузвелтом у глави, у души, у грлу и на језику и у срцу, са Рузвелтом, кога је он и лично упознао, кога је он осетио, и на свој гусларски начин наслутио, Рузвелтом како га је он замишљао и замислио - па нека је то и не знам како далеко од стварности - Пера је и протаворио своје последње године и часове, и свакако му је мртви Рузвелт и био последња утвара, која се наднела над њиме, када је био у ропцу. Можда је Рузвелтова смрт означавала и нови подстрек за гуслара: опет пораз, као и некад! Нема гусала без пораза!! Перун је сматрао - можда вођен гусларским разлогом - да је човечанству недостао Рузвелт, у часу кад му је био најнеопходнији. Утицај још и пророчанских секти протестанске цркве? Квекера? Ја мислим, пре свега: гусларева потреба да се пораз неодољиво испречи испред човечанства. Слушао сам Перу, занесена до у манију, а можда већ и у безумље, у последњим месецима његова живота. Како је дирљиво цвилео! А све је он то некако помрсио, измрсио, све, готово чак и наше детињске заједничке успомене - и све их је везивао за горостасни епски лик Рузвелтов. Чак и New Deal. Пера је тражио нови еп. Без епа није могао.

Волео бих још овде да се задржим. Још. Да настане објашњујућа музика: прелудијум пред последњи чин. Дошло је било - је л'те? - доба победе - доба кад смо се ослободили и ујединили. Старе теме губе значај. Стара тематика постаје излишна. Гуслар покушава нову тематику гуслама да овековечи - животно, а гле! та нова тематика некако није - гусларска! Он би да преобрази ново у вечну, песничку гусларску стварност. Не може. Гусле су ограничене - оне имају само једну струну: пораз. Тријумфи и трофеји - на гусларској струни испадају бледи, натегнути, намештени, неуверљиви и сабласни - нестварни - док су порази и пркоси испадали вазда величанствени, високо човечански, и најдубље истински. Од гуслара

гусле не траже славље, већ: старе лелеке, освете, одмазде, претње, поразе и инате. Гуслар би хтео да пође „са временом“ - а не може. Никако. Гуслар се рве са временом! И - најзад! Најзад! Гром је опет грануо! Опет пораз, и то не стари, почетни пораз (као онај први искомски Адамов грех - Косово и Лазарева клетва - који је и довео до спасавања помоћу гусала, током толиких векова). Опет пораз: Рузвелт је покошен - људима на несрећу, гуслама на неисказану срећу. Нема га, нема кога да се прими његова завета. Значи: отпочињемо изнова! Кукајмо и плачимо опет - и опет челичимо нараштаје: за пркос и чојство - да не клону у олакој пролазној победи. Подсвесно: гуслару се наметнуо нов пораз да би гуслар и даље могао да гуслари. Гусле нису изгубиле значај - докле год буде пораза, бола, слома. Слом је дошао благовремено.

А зар и то није крајње префињени, подсвесни гусларски поступак: направити неког Спасиоцем, неког јунака - највећим, чак и јединим, да би се, кад га смрт нагло отргне, могао оплакивати, као једини, као незаменљиви. Он као незаменљив, а ми као напуштени! Зар у томе није искомска гусларска логика - откако је епопеје, откако је Ахила, Гилгамеша, Краљевића Марка? Уцвељени преостали свет лишен је полубога, који се више не диже из гроба. Авај! Леле! Остадосмо сами! (И ту је слабост сваке јуначке хронике, засноване на поносној идеји: да је дивјунака вазда било, и вазда ће их бити, да их никад понес-тати неће. Ако је тако, онда нас не треба жалити кад погине јунак: замениће га други! У томе ја видим извесну песничку слабост црногорских десетарачких хроника и крајишничких муслиманских песама: нема правога пораза!)

Док ово пишем, видим да се извесне ствари по неколико пута морају рећи - да би их писац до краја рекао. Још једаред о мелодији: Перуновић је певао уз гусле изванредно разговетно, а ноте није везивао, преко потребе. Ово што сад накнадно о томе пишем изгледаће чудновато, али тако је. Перун није певао кроз нос, уз гусле. Његови су вокали били крајње јасни. Већина наших гуслара певала је кроз нос. Тиме је постизала нешто старинско. Не смем да идем дотле да тврдим: да је њихово гуслање добијало, услед назализације, и неко тајанствено обележје. Али, наводим као сасвим аутентично мишљење митрополита (доцнијег патријарха) Варнаве, који ми је у Скопљу тврдио: да је основни неспоразум између србијанске и македонске црквене власти у питању богослужења тај што

македонски попови - рече он - певају кроз нос, а и паства хоће такво пјеније. Варнава се жалио: да је због тог размимоилажења долазило готово до раскола. Напомињем да сам и у Русији, у старинским древним северњачким расколничким црквама - са избеченим косооким иконама - увек слушао литургију певану кроз нос. Напомињем и то: да су сви који су слушали прастаре тзв. „Галипољске Србе“ (одсељене пре више векова на Галипоље, па после пресељене у Србију) у њиховом говору могли да констатују: не само уобичајене старинске назале, него и општу тежњу ка назализацији, и онде где назали нису били обавезни. Када сам био секретар програма на београдском радију, снимиио сам стотине гусларских рецитатива, од разних певача: увек та тежња ка замрљаном, и ка назалном! Често су њоме, заиста, певачи постизали извесне једва приметне (али ипак значајне) појмовно-гласовне ефекте. Често се то претварало и у досадан манир. Перун Перуновић није хтео ни по коју цену да назалише. Код њега се десетерац завршавао јасним вокалом (мада, понеки пут, и сасвим тихим и клонулим). Велика разговетност Периног гуслања имала је своју особену драж, и нешто изазивачки јасно.

У својој студији о Шопену Андре Жид замера свима пијанистима који какву овлашну „горњу“ мелодију Шопенову и сувише истичу у детаљима. Жид тражи: да Шопенова мелодија оствари континуитет по сваку цену; тај континуитет чини се Жиду нешто најбитније у Шопену. Међутим, код Перуна је претерана разговетност слогова ометала такву шопеновску неусиљену непрекидност; слушајући Перу морали смо имати утисак: да је наш људски говор нешто што се даје и остварује само на слокове, на обнажене, наге, јасно испољене слокове. Тако је његова песма, понеки пут, могла да истиче по неку реч, са нарочитом снагом и звучношћу, а без икаквих сенчења. Тако су се поједине речи код Перуна чисто отимале, да полете, да их уста не задрже. Често сам помишљао тада на чувене Хомерове речи, каквог јунака или какве богиње: „шта ти то излете иза зубне преграде!“ Да, код Перуна је такав његов јасан изговор, на махове, стварао илузију: да се певач преварио, претерао, или да је певач и сувише био смео, па је оно што би требало да каже готово неприметно и крадом рекао јасно, разговетно и некако преко сваке мере одговорно-јуначки. Одговорно. Одговоран јунак разговетно истиче. Да ли збиља у томе има нешто изразито јуначко: изговарати што

јасније и прецизније? Читајући „Хајдучију“ Пере Тодоровића запрепастио сам се кад сам видео на безброј места то истицање говорне и слоговске разговетности, као нечега пркоснога и јуначког. Да ли је и свака декламација, у ствари, тај јуначки, разговетни и зачукујући став? И није ли онда назално појање наших гуслара неки контрапункт, нека жеља да гуслар одвоји своју личност од кликтаве личности јунакове - да се не споји са њоме у свести слушаоцевој? Увек сам, у Перином гуслању, наилазио на такве проблеме - наоко лаке, у ствари психолошки крајње замршене. Такво је и питање: пркоса уопште. Пера га је истицао повишеним, нешто и тврдим, а не кликтавим звонким самогласом. Ту се његов глас разилазио од јунаковог. Повишавао је, рекох већ, до безумља. Често је посреди ту и пркос јунаков према средини и противницима, а и према самим вилама, и свој историји (вилама, као оличењу међусвета, са којим јунаци опште, али не желе до краја од њега да примају савета и опомене; а историји: да се и ова некако надвиче и надврхуни.)

Врло су важна размимоилажења гласа и гусала. То је нешто што се не да замислити у ноталном певању: глас се држи нота у мелодији. У гуслању то све није ни утврђено: глас може и да се слије, подудари, са очекиваним нотама, са свираном мелодијом, али не мора. И још нешто: може да задоцни, или да пренагли. Ту су изразити моменти психологије, која се једва и погађа, а које смо се ми одавно одрекли у великој музици - где је све под конач. Наравно - тих малих изненађујућих закашњења и пренаглости има и данас, особито код Бартока, у квартетима. Али не верујем да то вазда довољно изразито послује, у сврхе психологије. Ова осети када у нама задрхти макар и један кончић одлуке - те одлука испадне крња. У једној уметности која води рачуна о најдобрим интервалима - ови играју, свакако, знатну улогу. А у уметности као што је велика европска музика - где су интервали сразмерно велики - можете ви одједном прелазити и на трећине од тонова, и на не знам какве делиће - то неће испасти довољно убедљиво, јер подсвест с тиме не рачуна. Главно је увек: и свест и подсвест увући у игру: онда је тек игра баснословна. Мени изгледа да су такви, наоко једноставни, уметници, као што су гуслари, у ствари боље постигли међуигру сваке врсте но уметници изразитије и одређеније технике. Ја знам, ја се сећам, како је на слушаоце дејствовао један једини, на време неизго-

ворени, а ипак очекивани слог у ткиву шаблонисаног десетерца. Безброј шаблона - али и безброј одступања од њих - и то вазда, у временском смислу, то јест: у нечему што показује да се у нама нешто ломи и да се одлука, можда, мора и променити. А ипак, као знамо - да неће! Сва та лебдећа нагађања наша - ко зна шта она све сачињавају и не сачињавају, у лепоти метричких грчких трагичних хорова? Шта пак она сачињавају код наших гуслара, и шта су сачињавала, то знамо: стално неко размимоилажење напете и грчевите личности, са током времена, које је неумитније од било какве личности: време све ломи.

Морао бих још да пишем и о пуноћи звука. Како да пишем о њој? Где су нам мерила? Шта могу апарати - кад су посредни одступања која очекујемо, и наступи које нисмо очекивали, али их дочекујемо узавреле душе - јер значе неку тајну слободу при наглном опредељивању свести?

Једаред, на часу немачког, код професора Косте Куртовића, Пера му декламује Шилерове стихове, које смо морали да набубамо. Пера декламује:

*„Волѿјейѿиѿ исиѿ дес фојерс махѿи
Вен зи дер мјени беѿемѿи, бевахѿи“ -*

- Перо, ако бога знаш, - виче Коста Куртовић (мрзео је у Пери и гусле, и „некултуру“, и потпуно неподударање са немачком читанком и њеним мерилима) - Перо, ако бога милујеш, шта ће ти оно „ј“ у „меншу“? Шта ће ти дер „мјенш“? Зар ти није доста „менш“? Претерао си, Перо!

- Некако ми глуво, - одговара Пера - глуво ми, госпо'н професоре. И не испада ми довољно чојствено. Недостојно човјека. Мјенш - то је пуно.

Сетио сам се Горкога: „Човек - то звучи гордо“. Пери је једно обично „ј“ у немачком човеку изгледало - као највећа врлина, или највећи недостатак. Како је оно „ј“ обасјавало речи код Пере, пунило их једрином, садржином, сржју, животом!

Одувек сам знао - и сви то знамо - шта значи боја звука, мада се она не да свести ни у каква правила. Мислим да је та боја, код добрих гуслара као Пера, јасно показивала: какав је, у ствари, наш језик, шта је у њему осетљиво, и на шта је он осетљив. Да, прави песници знају како да ређају речи. Можда то једаред и неће бити тајна. А како су тек прави гуслари умели да једрају, зрнају, и тање гласом! И са каквим психолошким дејством!

Још само једаред о подрхтавању гласа у јуначкој песми. Неки пут - то подрхтава гуслар - бојећи се за свог јунака - неки пут то задрхти слушалац (односно слушаочева граматичка пријемљивост - глас задрхти у понекој граматичкој категорији), а неки пут гуслар жели да покаже: да посртања нема, и не сме бити (мада га и има и бити мора). Па има и нечега пророчкога у дрхтају гласа: кад пророк задрхти од своје рођене визије! Тада се он ње не плаши - страх је он прерастао - него јој се збуњено диви.

Па онда и онај осећај: предњачења. Сви смо му се смејали. Сви знамо и у војсци онога регрута-Црногорца који није признавао „други“ при разбројавању на парове: „први-други“. Био је други, а гласнуо се: „ја до њега“. Исти сам имао случај једаред са Пером: у некој драми за радио имала су да певају три гуслара, па Пера да буде - трећи гуслар. Трећи! Изјавио ми је: „Могу да будем само први гуслар!“ И морали смо да преиначимо: постао је „врховни гуслар“. Али то „први“ има и имало је код њега и неко хорско и музичко обележје - испред њега не сме да буде ништа - напред је само васиона, природа, осећај, а све мутно, неодређено, тамно - све је то позади. Зато десетарачки стихови, понеки пут, морају и тако да се доживе: да буду први, да је сваки од њих први, да испред њих, тако рећи, и нема ничега - да постоји појединац-човек, као једина певачева стварност, а и појединац-стих: све хоће да буде прво и једино. Чувство би хтело да буде прво, јунак да буде први, па и реч - да буде прва! Знам за ту психологију у музици стиха. Она не допушта готово ни одјеке, из речи у реч - чак ни то. Сваки за се: први и једини. За такво гуслање потребна је стална јека од гусала, између свака два стиха - да попуни празнину, да буде место „другога“, чак и између сваке две речи да се нађе - што иду једна за другом. Чему ли то све одговара у нама? Ето, све, све смо то доживели и доживљујемо у нашој језичкој стихији која није изгубила додир са прадревним звучним искуством људским.

Почивај мирно, Перо, у земљи потмулој. Бар теби, звонкоме, да је хтела бити звонка!

Чујете ли је како потмуло јечи - одзвања: и тебе је погужила у непобедну, у прастару муклост! И тебе.

(Преузето из: *Српска књижевности у књижевној критици – Народна књижевности*, Београд, 1966)

Милош ЦРЊАНСКИ

УТАКМИЦА ГУСЛАРА КОД АЛИПАШИНОГ МОСТА

Тако смо заборавили свој народ да се запрепастимо кад се појави на планинама и урвинама. Читави крајеви Босне, Хума, Санцака, дуж Дрине тајанствени су за нас и далеки, незнани као афричка, велика језера. Па ипак је тамо месо вашег племена, срце вашег народа, телесна лепота наше расе и душа наше прошлости. Тако су непознате горе и хучни, планински дубови, где још гуслар хода да нам се чине немогући у наше доба и да им имена зачуђено по мапи тражимо.

Пишемо и говоримо о народу, као да се сав населио на Чубури, не знамо да их тамо доле у шумама на хиљаде живи који ходе, говоре и мисле, као стари Вујадин, сердар Јоле и сва та раја у 17. и 18. веку. Први устанак је по Херцеговини и дуж Дрине психолошка садашњост. Два милиона нашег православног живља од Лијевна, испод Фоче, све до Плевља, живи, пише и говори као да још руже цвате у Стамболу, под Зворником на колцима главе суше.

Да ја, ове године, умешан у београдске хронике, љубитељ авиона својим ушима присуствујем такмичењу 64 гуслара, под босанским планинама, то ми се чинило толико барокно да позив једва примих. Да о гусларима пишем, између ових шарених и модерних рубрика, што их сваки дан расипа Време, за наше читаоце уморне од луде свакидашњице, то ми се чини сасвим невероватно. Па ипак тамо доле, на планинама, живи милион оних, које *и* не познајемо, уз гусле, које са нама више *и* немају везе.

Неколико љубитеља народне песме и гусала, у Сарајеву, које нарочито бодри и помаже, познати првак босански др. Владо Андрић држ. подсекретар, покушава један чудан и херадичан напор, да по Босни *и* Херцеговини обнови гусларс-

тво и да га опет омили народу, у најнижим слојевима свог брђанског света. У друштву „Српско Коло“, које намерава да прошири и назидва свој дом код Алипашиног Моста, близу Сарајева, ти људи раде на скупљању гуслара и приређују такмичења, на којима певају, гуслари сишли из врлети крајишких, личких, захумских, подринских и црногорских.

На Митров-дан, 8. новембра, окупило је то друштво гусларе код Алипашиног Моста, близу Сарајева, где је извршило избор оних, који су сутрадан певали у позоришту сарајевском, такмичећи се за награде. Кише су спречиле да се то изведе под ведрим небом, у архитектонској сенци босанских планина, где би слика била још огромнија, Ипак, утисак наше старе народне уметности био је и овако, у гужви простог света, велик и озбиљан, као и те кишовите планинске вечери. Ако гуслари *и* не изгледаху као исландски скалди, што су измишљали богове северних мора, или рапсоди што су разносили ратове по Аргосу и Јонији, ипак су на домак белих минарета и гробала, из којих расте трава, под сенком блажујске цркве, дигнуте над костурима повешаних свештеника били достојни дубље језе *и* дивљења.

Један заборављен страхан и озбиљан лик нашег народа гледао нас је, кроз мрак, крвав и ужасан, далеко од наше садашњице, лик који и не знамо, а који је судбоносан и непромењен, крај свих наших париских утицаја и вароши. Да гуслари силазе са планина, са свих страна, то не може остати без последица. Сваки народ нека сноси своју судбину и нека је не избегава.

Осим тога, охола, чудна, тмурна, та Босна - наша Шпанија, како је назива њен песник Иво Андрић, са својим снежним планинама, сухим камењаром, врелим вртовима и неочекиваним понорима, својим верским слепилом, инквизицијом, многобројним кулама и градовима, својим тешким и погуреним народом, одсеченошћу од света и охолошћу, отменошћу, можда је више од свих других наших земаља згодна за један овакав експеримент. Ни Србија, чак ни Црна Гора више, нису толико заостале, да би биле близу времену народних песама наших, као ова болна, авај, Босна.

И планине су их послале, 64 гуслара окупило се код Алипашиног Моста, да певају и одаберу ове, који ће ући у Сарајево, тмуру и замагљено, пуно гробала. Из Никшића чак, дошао је трговац Јеврем Ушћумлић да пева борбу Мутапа

Лазара са Арапином. Са њим је дошао из истог краја, тежак Благоје Аграмовић да пева песму о заузећу Никшића. Из Шавника, са њима је дошао и Милан Каљевић, тежак, да отпева песму о Првој варници светског пожара. Из Данилов Града потегао је са њима подузимач, рез. поручник Пуниша Брајевић да пева песму о Боју на Косову. Из Бјелопавлића је дошао Рако Брајевић тежак да отпева песму о Боју на Лозници. Са Цетиња је шао Јаков Николић са песмом о Синовима Обилића трговац Танасије Вучић из Шавника да отпева песму о Буни против Дахија.

Из Старе Србије дошли су браћа Ушчумлићи отпевају о Карађорђу. Из Херцеговине дођоше: тежак Осман Лизде, муслиман из Стоца са песмом Краљевићу Марку и Арапину и Шћепан Зеленковић, из истог места, да пева о Боју на Острогу. Из Љубушког је дошао да пева Иван Ковач, тежак, католик, песму о Милошу Обилићу и 300 Арапа. Из Коњица, Мешан Смајић, тежак, муслиман, са песмом о Накићу Хусејинаги. Са њим је дошао Ђорђо Мркајић, тежак, да пева о Хасан паши и Св. Сави. Из Невесиња их је дошло неколико све са песмама о почетку светскога рата и добровољачким борбама у Добруци. Само је Гаврило Вуковић, трговац из Мадинића певао стару песму о Старом Вујадину. Из Босне их је дошло читав ред, тежака, што су већином, певали о почетку рата и слому Аустрије, добровољцима на Добруци и пробоју на Солунскоме Фронту. Гојко Вујовић о Женидби Краља Александра и тестаменту Краља Петра. Старе и дивне песме певали су Милан Стојановић, тежак, о Смрти мајке Југовића и Саво Чупиновић, из Бугојна о Митровић Стојану. Из Србије дођоше неколико гуслара. Један са куриозном песмом о рапорту Поћорекону у Бечу, тежак Гвозден Ђенић из Тврдића, са песмом о преласку Албаније, тежак Недељко Мичић из Причиновића, са песмом „Коње рани нејачак Јоване“, а Коста Ђурчић из Драче о Женидби Цара Стефана.

Из Војводине је допутовао учитељ у пензији Витомир Рунић, из Србобрана са својом песмом о Косову.

Ово одабирање, натицање, да је вршено негде на планини или бар на брду, у пољу, могло је постати права народна светковина, са контуром великог патоса.

Већина гуслара дошла је у народној ношњи. Све један лепши од другога, праве мушке лепоте, били су Херцеговци и

Црногорци. Херцеговина је изгледа, срце наше земље и лепота тела тамо дивна и општа.

Под сребрним токама, мордоламама, ти гуслари су били ванредне слике, непромењене кроз столећа.

Та мушка лепота чиста и витка, била је право чудо овог скупа. Дубока и још неистрошена лепота мора да је на дну наше расе, која ће се појавити зачућеном свету ускоро. Телесна лепота, којој у Европи нема равне, чека у планинама Херцеговине да се спусти у свет.

Могло би се, разуме се, говорити и иронично о тим Мајстерзенгерима босанским. Одбор који је судио, седео је на позорници иза гуслара и саветовао га. То су били људи, који су познаваоци наше народне песме, често професори, који јој чине част. Они су имали читаву естетику гуслања. И принципи пе. Један међу њима не чује. И он је гласао.

Одбор је учинио све да буде праведан. Захтевао је песму, стару, народну, није дозвољавао новотарије и тривијалности. Свакога је пустио да пева 5 минута. Тада зазвони звонце и песма се прекида. Гуслар тера даље, али му они узимају гусле.

Па ипак, на крају, требало је објавити резултат. Ко је први, други итд. То изгледа лако, али је био оправдан страх у одбору, да то, кад се има посла са Црногорцима и Херцеговцима, испада тешка ствар. Рећи гуслару да свира као у дипле мало је тужно, сви су они уверени да небесно гуде. И најпоследње, су дошли у име села и вароши и сад да Плевље испадне боље од Никшића, Коњиц од Приједора, мож ли то да буде? Треба се вратити кући са утакмице, побеђен и то на гуслању, вечне бруке. Требало је доказати гуслару Јовану Радојчићу, тежаку из Сремчица, крај Београда, учеснику свих ратова, који певао једну тривијалну, али ванредно допадљиву песму о Поћорекском рапорту у Бечу да не зна поетичне принципе.

Зато се најпоследње дигао сарајевски песник Мирои, који носи косу а *la Radolphe* и сомотски вестон као боџи и одржао гусларима кратко предавање о томе како треба гуслар да пева. Питање је расправљао са више гледишта, упоредивши гусле и виолину, гусле и клавир.

Све се завршило добро, јер је генерал г. Крста Смиљанић, командант армије, у ствари прави покровитељ гуслара, јер им је дао у логору сарајевском стан и храну, поздравио је гусларе, захваливши им се. Рекао је неколико простих и јасних

мисли. Разлике у војника - рече - има док битка траје, кад се сврши, сви су једнаки, сви су победиоци. Нема са гулама побеђених, него их он позива пријатељски на вино. И лепо је све редом лично утешио.

Зелени плакати јављали су по Сарајеву публици за „Утакмицу (Академију)“ гуслара. По тим плакатима прва је награда, јаворове гусле, једна ветрењача и 3000 динара. Остале плуг и 1000, 500, 300 и 200 динара. На плакату је штампано и то да „гуслари који се пре утакмице опију неће приступити утакмици“.

1925.

ПЕСМА ГУСЛАРА ИМА ЛИ ЈОШ СМИСЛА

Поводом утакмице гуслара код Алипашиној Мосџа

Утакмица гуслара, близу Сарајева, код Алипа-шпног Моста, није била значајна, колико би могла буде. Влада је имала свога изасланика, велики жупан представљао је град, али су масе слушалаца изостале и позориште је тек сутра, при руском балету, сасвим просечном уосталом, било дупке пуно. Песма гуслара једва се чула. У једној гимназији изазвала је скоро смех. Па ипак је, у тој истој гимназији, доцније довела до суза. Па ипак је утисак у војничким логорима био огроман, већи од свих досадашњих. Јаук гусларева песме прелазео је као језа и доводио масу ван себе.

Одбор, који те гусларе окупља, са напором који заслужује признања, има пред собом два пута, којима се може поћи. Или радити на томе да се брижно сачува, столећима утврђена лепота и архаизам наше народне песме, етички велике и вечније од свих других уметничких манифестација наше расе, што је свакако прави, виши пут. Или, како је командант Армије ђенерал Смиљанић наслутио и политичар др. Владо Андрић осетио, обновити на масама утицај песама гуслара, што се показало и те како могућно и етички моћно.

Свакако се могло при том скупу гуслара осетити јасно једно: да је наш народ Босне, Подриња, Санџака, Хума, Црне Горе, а можда и даље, још толико архаичан и једноставан и грандиозан, да живи потпуно у планинама патетичних епских

прошлости тих песама и да су његови покрети, још увек, у чистоти и горостасним и брдовитим дубинама тих односа, које су гуслари опевали, човека нашег према Богу и вечности. Гуслари и њина песма, у тим крајевима, још значе утицај, који другде по свету нема више ништа, до можда вера или делириј потиштених сталеза на масу.

Песма гуслара, успе ли да се обнови, свуд где је данас већ у опадању, може постати за душу неколико милиона брђана у Босни, Крајини, Херцеговини, Руднику, Брдима и Приморју исто толико важно као и школа, штампа, да и не говоримо о њеном, опортунистичком значају у војсци, где је њен утицај бескрајан. Дobar део нашег народа, још је на нивоу гусларских песама.

Нас је, разуме се, занимала више она друга страна тога питања. Утисак, чист и људски, гусларских песама. Ми смо на лицу места, покушали зато, да за читаоце *Времена* побележимо, као за присутне, осећања и мисли које се буде, док гуслар пева и гуди, занет прошлошћу и патњом видовитости.

После кратког опирања, против анахронизма онога што се чује из тог примитивног инструмента, са једном струном и животињским, стилизованим главама јелена, овна, изрезаним у јаворовом дрвету, тако примитивно да изгледају афрички, погури се и згрози, и сав најежи под јаукањем певача и често и лепотом његовом. Јесте ли приметили како су све наше усташе, особито вођи устанака били праве мушке лепоте. Вељко, па Катић и Ломо. Какви профили. Исто је тако било и у Херцеговини. Лепота Максима Бачевића, погинулог рано, недодирнута, изгледа мешавина атлете и девојке. Мора бити да та лепота нашег народа има дубљи, унутрашњи разлог. Животиња за вучу није лепа, звер је лепа, у планини. Сва та крвава прошлост која лелече из гусала, сад је време да се увиди, била је лепота есхилска судбином нам досуђена.

Да не говоримо о часном задатку учитеља и „дивила“ који су певали уз гусле, њина песма буди врло мешовите осећање. Да оставимо и оног, што је све ратове јуначки прошао, и уз своје гусле, са две струне, уз огроман аплауз, певао о Виљему, што са Балкана „прима писмо“ и каже жени „свршили смо“. Па позива Лудендорфа и још по којег грофа, па Макензена, да ли су скинута сва звона, и сливени топови, хлеб умешен од

кромпира, а од папира израђени баканчи нови, јер у Србији се подераше стари ђонови.

Бес, подсмех који је обрадовао масу, мени се чинила завидна критика. Оцењивачки одбор позивао се на естетику, али је кроз Сарајево прошла сенка Принципова и одахнула. Да не говоримо ни о мајстору гуслару из Приједора, који је добио другу награду. То више није прави гуслар, то је мајстор вароши, са својим лепим баритоном, који врло лепо пева Старца Вујадина. Да говоримо о песми, оних правих, што су дошли из планине.

Пева број 52. То је лугар Јово Клечић, песму пева о Узимању Плевља. Не зна да дише, него сиса свој дах. Сав се занео, скоро плаче. Као да је у њему, помешан болом, дубок стид. То је аутентичан, стари начин гусларске песме. Глас му јечи, завија као вук. Руке су му страшне, могао би са њима здробити камен. Страшан је, наиван и дирљив. Ми и не знамо, шта се крије по нашим планинама, какав бол и каква одсеченост од целог света. Утисак песме овако, неотесано, певане, грозан је. Заиста нема народа који ово има, ову прастару уметност, архаичну толико да изгледа донесена из пустиња азијских, или чак из Полинезије. Кад је Јово Клечић завршио песму „о народу који дурат више не може“, и дигао прсте са црним ноктима са струне ми смо били сви запањени и ван себе. Јаук гусала био је грозан и као неизбежан, уз његов лик, ход, целог човека. Никада ме ниједан велики уметник певач није оволико потресао.

Пева бр. 53. То је Милан Сладоје, тежак, из Обаља, крај Невесиња. „Ударац Омерпаше на Црну Гору“. Стар је певач, нема више снаге да стегне гусле коленима. Подрхтава. Започиње дугим, отегнутим јауком. Прво пева поздрав и помиње Бога, па Краља, па дете Петра, помеша ту и све остале Србе. Па са једним кричећим гласом помиње аге и бегове, који знају да се Црна Гора „регулат не може, па ма је честити пашо 27 година још регулао“. Црна Гора то смо ми, то је он, то је овај проклети народ, зарастао у горе и камење. Само Бог и наши краљеви излазе са њим које како на крај, а у ствари, одсечен је он од целог света са својим пумама, зверима, сметовима и брдским брзицама.

Бр. 54. тежак Стеван Наловић из Вијовића крај Фоче, мали је човек, са кукастим носем. Нема гласа, сав дрхти. Не разумевају му се речи, он само јауче. Какав експресионист, какав велики, трагични уметник. Дише брзо и јер није учио дисање при певању, рикне почне викати, па се скљока са својим болом и нико му на свету није близак да му помогне. Бедник је. Токе су му лепе. Личи на Мутапа.

Пева број 55. тежак Трифко Калајдић из истога места. Излази смерно као девојка. Сви су ти певачи тако скромни, као тешки болесници. Као мађија разлеже се његов јаук док пева о Араду. Очи су му упрте у вис не види никог, халуцинира, као да је хипносан. Његов јаук потреса до костију. О боже зар је наша прошлост, тај скотски живот, те паше и аге, убиства, то ломљење костију, печење живих, све крваво? Зар смо збиља ми то, овако бедни, са очима упртим у вис, јаучући и грозни? Какав страشان уметник овај певач, лице му се грчи, десетерац се тресе у неком обамрлом ритму. Пева, а нама су уоколо очи пуне суза. Пева о Богу, о потопу „Ноја честитога“, о Христу, о робовању. Лелече о интернирању и Араду, његовим зидинама „дебелим 10 метара“, над којима је земља, земља, виче, заурла. Један човек крај мене сав се тресе.

Пева бр. 56. Саво Шућур о троглавом арапину и војводи Миленку. Још је дете, нема му шеснаест година. Ванредно чудних црта и упаљена ока, тај дечко има нарочити начин, то је самосталан уметник. Његови су јауци дуготрајни. Пева виле са Шаргана до Призрена. Затворио је очи и види, јауком зове и помиње Рељу Крилатицу. Сви смо обамрли, јаук гусала, прост, неодмерен замара. У ритму који се једнако понавља, понавља се и тај јад мртвих, убијених, али и те дивне планине, над којима се натпевају и састају чудне војеведе.

Лазар Лубура из Бутмира пева о царици Милици. Има страшну главурду, и страшне руке као да је од горе одваљен. Сав се погнуо над гусле, око му све више сева, око врата има беле чипке, огрлицу као шпански гранди. Пева песму како царица моли да јој оставе бар једног брата. Та песма је тако фина ијасна. Цео тај човек страховито мускулозан, у чипкама, дивна је слика нежности и жеље за радошћу.

Јеврем Ушчумлић, који је после добио прву награду, ванредно је леп, у сребру и зеленој свили. Његов баритон звони. Он је непокретан и пева лако, дуго, натегнуто, гусле га

тихо прате. Његов је урлик витешки, спомиње б лешина, као да је реч о б девојака. Ни на једном русе главе, каже, као да је то дивно „под јелама“. Његова песма светлуца, висока је као јела.

Осман Лизде, муслиман из Стоца, сав је смирен, под црвеним фесом. Пева затвореним очима, полако јаукне. Тихо се смеши, отвори очи широм, дубоке, велике очи, као да будан сања. Гусле су му мирне и туга обухвата, највећи је јунак пролазност и све умире и све прође.

2925.

(Милош Црњаски: *Есеји*, Октоих, Штампар Макарије, Подгорица, 2008)

Миро ВУКСАНОВИЋ

ЈАКОБСОН, ГЕЗЕМАН И ГРЕТА СИКОРА О ТАНАСИЈУ ВУЋИЋУ

Да одмах отклонимо двије недоумице. Прво, овај рад није резултат укупног читања свега што су слависти Роман Јакобсон, Герхард Геземан и Маргарета Грета Сикора написали и објавили о народном гуслару из Дробњака Танасију Вућићу, али јесте резултат малог трагања у литератури и у архивима, код нас и у иностранству. Друго, гријеше и не пишу исправно сви који за Танасија кажу да је Вучић, јер је он само Вућић и никако се друкчије није презивало његово братство, досељено, по предању, у Бијелу код Шавника прије Косовске битке, па су Вућићи имали доста истакнутих људи, као што је био народни вођ и кнез Вукота Вућић с краја седамнаестог вијека.²

Покушаћемо да једноставно кажемо ко је писао, о коме, како, и када је то било, да бисмо таквим подацима употпунили заводљиву причу о гласу и о пјевању Танасија Вућића, о најпознатијем гуслару из дурмиторског краја, из прве половине нашег вијека, уз Јеврема Ушћумлића с Планине Пивске и друге о којима овдје неће бити ријечи.

Најкраћа прича о животу Танасија Вућића каже да је рођен на самој граници Горње и Доње Бијеле, код Шавника, у Дробњаку, у кући гдје је био сеоски хан и мјесто за конаџије, за путнике, који су морали уз Биоске стране, најчешће к Никшићу или од Никшића у дурмиторско подручје. Ту се Танасије родио 27. фебруара 1883. године. Као дијете је био у центру епских казивања, како је природно у области одакле је поријеклом и Вук Карацић. У кући на путу, у ноћима са долазницима разних занимања и интересовања, дјечак је могао да прими

² Андрија Лубурић: *Дробњааци*, Београд, 1930, 153-154.

разнолике трагове народне традиције, а оба његова дједа, и онај по мајци и онај по оцу, били су познати пјевачи и гуслари. Они су га тим вјештинама почели учити. Описменио се у Бијелој и рано упамтио доста епских пјесама, у цјелини. Као петнаестогодишњак почео је да јавно гусла и да пјева уз гусле, најприје у својој кући, у хану у њој, а касније на саборима, пред црквама, у манастирској порти у Подмалинску, па на дробњачком зборном мјесту у Шавнику и другим насељима, на пазарним данима у Никшићу, и тако постао популаран, чувен. Књаз Никола га је неколико пута позивао на Цетиње и слушао га са својим гостима. Вућић је нарочито издвајао свој наступ у Колашину 1900. године, када је међу званицима био и војвода Марко Миљанов. Са гулама је био у балканским ратовима и у Првом свјетском рату, а потом је биран за предсједника општине у свом крају. На првом југословенском такмичењу гусларском, у Сарајеву, у октобру 1924. године, између педесетак учесника био је други, иза првака Јеврема Ушћумлића, а на другом таквом такмичењу, у Београду, 1927. године, опет је био међу побједницима. На Етнолошком семинару у Београду добио је високе умјетничке оцјене 1926. године. Има доста похвалних написа и извјештаја, нарочито у никшићкој "Слободној мисли" о Вућићевим турнејама по Црној Гори, Космету, Македонији, Србији, Славонији и осталим крајевима међуратне Југославије.³ На тим путовањима и у програмима на путовањима са њим је најчешће био гуслар Илија Вуковић из Наданића код Гацка. Танасије Вућић је намјеравао да уради специјалну споменицу о гусларима и њиховом инструменту. Умро је у својој кући 29. јуна 1937. године. Сахрањен је у Бијелој и онамо му је споменик. Телеграмима саучешћа су га ожалили многи, међу њима доживотни чешки предсједник Масарик, тадашњи чешки предсједник Републике Едуард Бенеш, предсједник Краљевске југословенске владе Милан Стојадиновић, познати историчар Владимир Ћоровић, угледни Црногорци и Дурмиторци, а од њега су се говорима опростили учитељ Мироје Лакић, студент Миле Шћепановић

---

³ Аноним: *Један велики усѝех наших ѝуслара*, Слободна мисао, 1926, VI, бр. 243, 1; Стојан Церовић: *Усѝјеси наших ѝуслара*, Слободна мисао, 1929, VIII, бр. 377, 2; В.Ј.: *Гусле Танасија Вућића*, Слободна мисао, 1930, IX, бр. 43, 4; С.Т.: *Народни ѝуслар Танасије Вућић у Славонији*, Слободна мисао, 1932, XI, бр. 18, 5.

и већ тада познати десетерачки пјесник Радован Бећировић Требјешки. Оставио је четири сина, Мирка, Пера, Новицу и Јанка, ћерку Зорку, жену Симону и два брата, Драгоја и Видака.⁴ Кућа Танасија Вућића је недавно изгорела, а у њој и његове гусле и његова архива.⁵

Један податак из биографије Танасија Вућића посебно је важан за њега, за изучавање наше епске традиције и за ову расправицу. То је догађај с краја 1927. године када је заслужни слависта Герхард Геземан, писац изузетне књиге *Чојсѿво и јунашѿво сѿтарих Црноѿораца*,⁶ Вућића одвео у Праг, у познати славистички универзитетски центар, гдје је пјевао пред студентима и наставницима, гдје је изашао пред Масарика и остале прваке Чешке Републике. Одатле је са Геземаном отишао у Франкфурт, а у јануару 1928. дошао у Берлин, када је за фонографско одјељење Пруске државне библиотеке снимио двадесет грамофонских плоча, у присуству професора Дегена, Геземана и етнолога Андрије Лубурића. О томе имамо свједочанство из прве руке, у тексту *Нова исѿраживања народних еѿских ѿесама* Герхарда Геземана, у „Књижевном северу”, из 1928. године.⁷

Геземан свој мали оглед почиње ријечима њемачког етнографа и истраживача Леа Фробениуса што их је изговорио послѿје слушања Танасија Вућића у Франкфурту, оштром напоменом да искусан археолог никада неће олако бацити прве слојеве откопане земље, јер су ”дубљи слојеви сасвим мирни, очувани, сигурни од лакомих руку а оно горње је нестално”.⁸ По таквој аналогѿји Геземан критикује склоност да се тражи шта је било ”старије од Вука” и шта је остало ”из доба када су Словени дошли на Балкан”, да се прецјењују историјски подаци, а да се мало изучава актуелни живот народног умјетничког пјевања, па апелује да научници изађу ”из ове

⁴ [Јавна благодарност породице], Слободна мисао, 1937, XVI, бр. 36, 6.

⁵ Према свједочењу гусларевог унука Танасија Вућића и његове супруге Росе из Шавника.

⁶ Герхард Геземан: *Чојсѿво и јунашѿво сѿтарих Црноѿораца*, превео Радосав Меденица, Цетиње, 1968.

⁷ Герхард Геземан: *Нова исѿраживања народних еѿских ѿесама. Са ѿусларом у Берлину*, Књижевни север, 1928, IV, 7/9, 283-289.

⁸ Исто, 283.

бесмислене акумулације материјала и мртвог знања.”⁹ Овако Геземан говори, понекад и претјерано, понекад и мало неопрезно, да би јасније саопштио и да би убједљивије образложио намјеру стварања *ејској архива*, тако што ће се, умјесто гусларских такмичења, одабрати ”главни географски и битни региони извесних типова у начину певања и предавања”,¹⁰ а то би покрило тридесетак гуслара, да ”научном покољењу и историјској свести народа треба очувати на трајним грамофонским плочама гусларски глас и занос епско-херојске душе”.¹¹ За тај и такав пројекат Њемац је на њима природан начин дао прецизне податке о апаратима на којима би се, тада, могло снимати, колико би шта коштало, укључив хонораре и трошкове путовања, да би све покрило сто хиљада динара или пет хиљада њемачких марака, а да би за снимање био најзгоднији центар у Сарајеву, у тамошњем Музеју.

Стварање *ејској архива* Геземан је започео са Танасијем Вућићем, уз обећање да ће са Вућићевих плоча ”све песме строго партитурски обелоданити и музичко-историјски их упоредити са сличном светском музиком и епским предавањем и стварањем”.¹² Геземан истиче да се *ејско ишшање* мора ослободити ”од националне и научне изолације” и да у томе изузетно важно мјесто има ”баш југословенски народни епос”. Геземан је описао начин снимања, поменуо да су о његовом раду са Вућићем писале њемачке, чешке и југословенске новине,¹³ захвалио свима који су помогли да се забиљежи дио великог блага на којему нам ”цео свет завиди”,¹⁴ и прецизно дао податке у реченицама што их доносимо у цјелини:

„Остаје ми”, пише Геземан, ”само још да проговорим нешто о раду у Берлину и Прагу. Прво смо забележили Вућићев репертоар и то следеће песме: 1. Женидба Бановић-Мијајла. 1120 ст. 2. Невјерна сестра. 429 ст. 3. Јунаштво Рада Чевљанина. 354 ст. 4. Вила завађа Јакшиће. 203 ст. 5. Погибија Вука Лопушине. 1023 ст. 6. Топлица Милан и царева шћер.

⁹ Исто, 285.

¹⁰ Исто, 286.

¹¹ Исто, 286.

¹² Исто, 287.

¹³ Б.Ј. Бојић: *Наши ђуслари – Усїех Танасија Вучића у Европи*, Слободна мисао, 1928, VII, бр. 287, 1.

¹⁴ Герхард Геземан: *Нова исїраживања народних ејских ђесама. Са ђусларом у Берлину*, Књижевни север, 1928, IV, 7/9, 289.

519 ст. 7. Марко свети сокола. 314 ст. 8. Женидба Комнен-барјактара. 687 ст. 9. Жена избавља мужа. 546 ст. 10. Мајчина клетва. 89 ст. 11. Женидба Ђурова Лазара. 1229 ст. 12. Припев. 70 ст.

То су само главне и најлепше песме гусларевог репертоара, неколицину других исто тако добрих послаће ми мој вредни сарадник госп. Андра Лубурић из Београда; друге песме које Вућић од прилике исто онако пева као што су познате (Бој на Мишару, Ропство Јанковића Стојана и др.) изоставили смо.¹⁵

„Све је то стало”, додаје Геземан, ”на 18 плоча. На друге две (имали смо новац за 20 плоча) узимали смо неколико лирских и ритуалних песама Дробњачког краја и примере обичног народног језика”¹⁶ Уз све то долази и лијепа фотографија са снимања. У центру је, наравно, гуслар Вућић у црногорском одијелу.¹⁷

Данас, седамдесетак година касније, природно је да се јавља радозналост и да се нуди питање: шта је било са грамофонским плочама Танасија Вућића из 1928. године на којима је укупно снимљено 6.583 стиха наших народних пјесама! Обратили смо се, електронском поштом, 15. октобра 1999. године, Државној библиотеци у Берлину са молбом да одговоре да ли су сачуване и гдје су сачуване поменуте Вућићеве плоче, а истим путем, 2. новембра 1999. године, стигло је писмо које у преводу на српски језик¹⁸ каже:

*Поштовани јосиодине Вуксановићу,
Вјероватно ће Вас зачудити да на Ваше питање у вези са гусларским пјесмама добијате одговор од сарадника Хумболт универзитетa у Берлину. Ево објашњења. Пошито јосиодин Дејен од 1931. године није више био руководилац Звучног архива, руковођење овом збирком преузео је Универзитетa. Данас је Звучни архив у оквиру Универзитетa, на Музичко-научном семинару, под вођством јосиодина Аухајена.*

Свих 20 плоча са гусларом Танасијем Вућићем снимљено је 5. I 1928. г. и имају шекућу сићнајтуру LA* 1005 до закључ-

¹⁵ Исто, 287.

¹⁶ Исто, 288.

¹⁷ Исто, 288.

¹⁸ Превод Светлане Вучковић.

* LA = Lautarchiv (Звучни архив)

но LA 1024, од којих постоји још 15. О овим снимцима нема поштово никаквој писаној трага. Одговарајуће персоналне листе које, иначе, дају тачно обавјештење о садржају (дијелом са фонетском транскрипцијом и преводом) не могу се наћи. Постоје само шкрте информације у једном списку снимака по коме су снимљена два дужа циклуса pjesama на по 6 плоча. Први је под насловом: "Јуначка pjesma: Женидба Б. Михајла" (синатура LA 1005-1010), а други: "Јунаштво Рада Цељани (?)", не може се јасно прочитати,** (са синатуром LA 1011-1016). Као језик снимка наведен је српски (Црна Гора).

Надам се да сам Вам овим информацијама помогао и остварим са пријатељским поздравима,

Јурген Маренхолц¹⁹

Нијесу овако дати сви одговори. Тајне су остале и тек ваља дознати да ли се сачуване грамофонске плоче Танасија Вућића могу преслушавати.

Међутим, о једном знаменитом (није прејака ријеч!) преслушавању Вућићевог гласа снимљеног у Берлину 1928.

** Ријеч је о Раду Чевљанину.

¹⁹ Оригинал писма Јиргена Маренхолца дајемо у факсимилу.

Subject: Ihre Anfrage an die Staatsbibliothek zu Berlin vom 15.10.1999

Date: Tue, 02 Nov 1999 13:25:49 +0100

From: Jürgen Mahrenholz <j.mahrenholz@rz.hu-berlin.de>

To: Biblioteka Matice srpske <bms@EUnet.yu>

Sehr geehrter Herr Vuksanovic,

es wundert Sie gewiß etwas, das Ihre Anfrage bezüglich der Guslarenlieder von einem Mitarbeiter der Humboldt-Universität zu Berlin beantwortet wird. Zur Erklärung: Nachdem Herr Doegen 1931 nicht mehr der leitende Direktor der "Lautteilung" war, wurde die Verwaltung dieser Studiensammlung von der Universität übernommen. Innerhalb der Universität gehört das "Lautarchiv" heute zum "Musikwissenschaftlichen Seminar" und untersteht dem Sammlungsleiter Prof. Auhagen.

Die 20 Platten mit dem Guslaren Tanasije Vucic wurden alle am 5.1.1928 aufgenommen. Sie haben eine fortlaufende Signatur von LA 1005 bis einschließlich LA 1024. Von diesen Platten sind noch 15 vorhanden. An Schriftgut ist fast nichts mehr über diese Aufnahmen vorhanden. Die entsprechenden Personalbögen, die sonst über die Inhalte genauestens Auskunft geben (zum Teil mit phonetischen Transkriptionen und Übersetzungen) sind nicht in den Ordnern zu finden. In einem Aufnahmejournal gibt es nur spärlichen Informationen. Demnach wurden zwei längere Liedzyklen über jeweils 6 Platten aufgenommen. Der erste lautet: "Heldenlied: Brautzug des B. Michael" (LA 1005-1010), der Zweite: "Heldentum des Rade Ceoljani?" (nicht eindeutig zu lesen)" (LA 1011-1016). Als Sprache der Aufnahmen wurde Serbisch (Montenegro) angegeben.

Ich hoffen Ihnen mit diesen Angaben behilflich gewesen zu sein und verbleibe

mit freundlichen Grüßen
Jürgen Mahrenholz

године имамо доказ на понајвишем лингвистичком мјесту двадесетог вијека, у радовима класика модерне лингвистике Романа Јакобсона, у његовим студијама о словенским епским пјесмама, нарочито у његовим текстовима на руском, њемачком и енглеском језику у четвртој књизи изабраних дјела из 1966. године.²⁰ За ову прилику, као најпотпунији доказ поменутог преслушавања и проучавања, нама је пред оком Јакобсонова сажета и ефектна студија из 1933. године, написана на њемачком језику, а у нашем преводу објављена под насловом *О сѣрукѣури сѣиха срѣскохрвајских народних еѣова*,²¹ у књизи *Линѣвистика и ѣоеѣика*, са предговором Милке Ивић.

Разрађујући своја учења о стиху Роман Јакобсон креће од *фонолошке вредности* гласова, јер он сматра да: *Сѣих ѣо себи сѣада у обласѣи фонолоѣје; са фонетскоѣ сѣановишѣа може се оцењивати само реѣѣовање сѣихова*.²² У интерпретацију оваквих и сличних дефиниција не бисмо улазили, то није посао за писца, писац не умије објаснити шта је урадио, а поменуте интерпретације по природи ствари припадају Новици Петковићу и његовим сљедбеницима. Зато ћемо, овдје, издвојити дио Јакобсоновог писања о десетерцу који је приступачан и онима који нијесу са научним нервом, односно онај дио гдје изричито помиње Танасија Вућића. Једино ћемо, још једном, рећи да и Јакобсон пише погрешно његово презиме (Вучић умјесто Вућић). И напоменућемо да нећемо коментарисати Јакобсонове табеле о слоговима, нагласцима, границама ријечи пред слоговима и другом, јер нијесмо таквом прецизношћу даровани, радије бисмо о нашем епу онако како то чини, рецимо, Светозар Кољевић у својој књизи *Посѣање еѣа*.²³ Али, то не значи, нипошто, да Јакобсонове реченице не ишчитавамо са поштовањем. Само признајемо да ходамо испод њих.

²⁰ Roman Jakobson: *Selected Writings*, IV, *Slavic Epic Studies*, 1966, 40-41, 51-60, 417, 419, 421, 442.

²¹ Roman Jakobson: *Lingvistika i poetika*, Beograd, 1966, 146-156. Текст је превео Томислав Бекић. Наслов оригинала: *Über den Versbau der serbocroatischen Volksepen*. Текст је први пут објављен у: *Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale*, 1933, tome VIII-IX, 135-153.

²² Исто, 146-147.

²³ Светозар Кољевић: *Посѣање еѣа*, Нови Сад, 1998. Књигу је са енглеског језика превела Јадранка Милановић.

Ево Јакобсоновог полазишта за разлагање нашег десетерца у слушању Танасија Вућића:

”На примеру српскохрватског епског народног стиха, десетерцу, који се већином означава као ’чисто силабички’, желимо да покажемо у којој све мери могу бити разноврсни фонолошки саставни делови структуре стиха. Као полазна тачка за наша испитивања послужиће нам спевови црногорског гуслара ВУЧИЋА, које је G. GESEMANN снимео на грамофонску плочу у фонетском кабинету пруске државне библиотеке. Стих и музикалност тих спевова чине заједно једну јединствену структуру која поседује своје јединствене карактеристике, али је при том ипак сваки од та два саставна дела јединствене целине на изванредан начин аутономан и захтева посебно испитивање.

Уобичајена дефиниција гласи: десетерац је стих од десет слогова са цензуром пред петим слогом.”²⁴

С коликом пажњом је Јакобсон тражио границу ријечи у десетерцу, пред непарним слогом, како је одређивао распоред дужина у десетерачкој пјесми, како је стицао до згуснутих закључака о граници лексичких цјелина, са стиховима као примјерима, о једносложним лексичким цјелинама које се остварују на мјестима непарних слогова стиха, о распореду нагласака у десетерцу који показују ”изричиту *ипрохејску шенденцију*”,²⁵ о сличним дијагнозама у којима се развило учење о десетерцу, са коликом је, дакле, пажњом Роман Јакобсон све то налазио у слушању гусларског пјевања Танасија Вућића најбоље казује овај извјештај, Јакобсонов, из већ цитираног рада:

”У Вучићевим спевовима остварена је у оквиру стиха у 86% случајева граница речи пред непарним слоговима. У складу с тенденцијом о којој се ради, у тим еповима граница речи само у 19% случајева долази пред парни слог, док се у прози, тај проценат пење на 50%. Ритмички карактер десетерачке лексике заснован је, дакле, на остваривању лексичких целина са парним бројем слогова.”²⁶

²⁴ Roman Jakobson: *Lingvistika i poetika*, Beograd, 1966, 148.

²⁵ Исто, 150.

²⁶ Исто, 149.

Очигледно, тек ваља темељно размотрити колико је гуслар Танасије Вућић заслужан за Јакобсоново проучавање десетерца. Наш наум је само у овоме што смо рекли: да скре-немо стручњацима пажњу на Вућића о којему се и данас у Црној Гори говори из пуних уста.

И још, при крају, да заједно ишчитамо есеј Грете Сикоре о којој смо из Прага добили неколико података,²⁷ јер она у нас није позната, природно, као што су познати Јакобсон и Геземан. Грета Сикора (1906-1988) удала се 1937. године за руског емигранта у Прагу који је 1945. упућен у Сибир као политички затвореник. Сикора је остала без посла, није могла да објављује своје радове и завршила је као спремачица. Тежак живот је имала и после мужевог повратка. Сачувана су њена писма у којима моли за помоћ, безуспјешно. Бавила се сликарством, на наиван начин. Њена ћерка живи у Прагу и чува мемоарске списе своје мајке. Грета Сикора је објављивала текстове из славистике. Познат је њен рад *О живојоу епских њесама на оџоку Вусу*.²⁸

Међутим, нама се заиста допао њен есеј *Поводом смрти гуслара Танасија Вућића*, објављен у прашком часопису "Slavische Rundschau" 1937. године,²⁹ а потом, у преводу Николе Рота, у цетињским "Записима" наредне године.³⁰ Није ријеч о некрологу иако јесте и то, није ријеч о научном раду иако је у њему све провјерено и поуздано о Вућићима, о дробњачкој традицији, у свему што говори о човјеку који "заслужује поред научнога и човјечански портрет", није текст Грете Сикоре о Танасију Вућићу литература али је књижеван, настао је из истраживања, али и из доживљаја, из младалачке понесености када је млада студенткиња, тек двадесетогодишња дјевојка, видјела у Прагу Вућића, из зачудности – као да је пред

²⁷ Податке о Грети Сикори љубазно су ми прикупили Татјана Јазић-Савин из Библиотеке Матице српске у Новом Саду, Бохуслава Маркова из Националне библиотеке Чешке Републике и њихов сарадник др Вацек.

²⁸ Dr Greta Sykora: *O životu epskih pesama na otoku Visu*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1933, књ. XIII, св. 1-2, 12-27.

²⁹ Grete Sykora: *Auf den Tod des Guslaren Tanasije Vučić*, Slavische Rundschau, 1937, IX, Nr. 5, 285-290.

³⁰ Grete Sykora: *Поводом смрти гуслара Танасија Вућића*, Записи, 1938, XIX, br. 4, 211-215.

њу дошао мушкарац са усањаног свијета, са друге обале, јер да није тако не бисмо из руке Грете Сикоре добили Вућићеву биографију и један од најљепших описа дурмиторског човјека, у појави и у свечаном низу ”неколико црногорских одликовања на црвенозлатном прслуку”, као доказ да је био увијек спреман ”да изврши неко јуначко дјело”, да је потомак хајдука Вућића којег је смакнуо паша Селмановић у Пљевљима 1807. године, не би преузела опширну похвалу београдског музичара и музичког научника Косте П. Манојловића, који је написао да у ”погледу, који је за умјетност гусала битан, био је најтипичнији и најизразитији умјетник у пуном смислу ријечи Танасије Вућић...”,³¹ да јој није затреперило под кошуљом не би Грета Сикора исписала овакав и оволики опис:

„Вућић је био висока раста, широких плећију, уских бокова, са типично српско- -динарским лицем и лубањом; прав потиљак, равна површина лубање, лице дугуљаст правоугаоник са израженим личним костима, тамна коса, плавозелене оштре напете очи, тамноплави бркови са вршцима зачешљаним према горе, иначе обријан, чело прекрито цијелим низом, цијелом завјесом паралелних бора које су се при пјевању помицале до границе косе, прав истакнут нос, цијела појава изразито мушка, ратничка, у сјајној ношњи са сребрноплавом туником, црвеним златом везеним прслуком, широким пасом са револвером, тамно-плаве широке хлаче у високим црним чизмама са заврнутим рубом, у држању сугуран, неприсиљен, али пун наглашеног достојанства и дистанце. Кад је сам са собом, или када, утонуо у се, мисли на неку пјесму коју дуго, често много година, није пјевао, тада се шири његовим челом понешто мрачна озбиљност (Цвијићева *'tristesse dinarique'*), али у неприсиљеном разговору са неким човјеком који је по природи неповјерљивом припаднику гентилне заједнице који увијек пази на своје ’лице’ прирастао срцу, добива његов израз лица нешто исконски добро и исконски поштено, а када, особито пред младим женама, пјева пјесму која садржи еротска мјеста, као ’Бановића Михаила’ кога је у Прагу пјевао и пред њемачким студентима и студенткињама, онда постају очи обичне а бркови се тресу од лакних валова савладаног смијешка. Иза херојске маске налази се изванредно симпатична скромност. Цио је човјек, кога сада покрива епска земља Дурмитора,

---

³¹ Исто, 213.

лијепо свједочанство патријархалног човјештва, 'чојства' црногорског племеника...³²

„Научна и умјетничка вриједност његовога епскога умјећа утврђена је од Геземанових и Бекингових снимања и истраживања за сва времена.”³³

Намјерно смо, дакле, овим сликама завршили о Таназију Вућићу причу, написану да покаже, у напоменама, тек мало, као мамац, не у потпуности, јер нам то и није био циљ, но да причу утростручимо, првим струком из научне мисли Романа Осиповича Јакобсона, другим струком из добронамјерности и предузимљивости Герхарда Геземана и трећим струком који се може видјети и као планински јаблан што га млада Грета Сикора доноси под крст над главом гуслара Таназија Вућића, опјеваног у стиховима Радована Бећировића, раније поменутог, а сада, прије последње тачке, хоћемо да сведемо: има разлога да се и данас, за ријечима троје странаца, враћамо онамо одакле су и Вућић и Требјешки, у Бијелу, гдје су се подигли и одакле су стигли и нама и странцима који су нам се преко Таназија Вућића лијепо приближили.

(Жабљак, Научни скуп *На извору Вукова језика*, 23-25. јул 2000. године)

---

³² Исто, 214-215.

³³ Исто, 215.

Миодраг ЋУПИЋ

ГУСЛЕ - НАСЉЕЂЕ ХЕРОЈСКЕ ТРАДИЦИЈЕ

Гусле су народни гудачки инструмент који се, углавном, израђује од јаворовог дрвета, а рјеђе од храста или ораха. Праве се од једног комада и састоје се од заобљене карлице преко које је разапета штављена кожа, кобилице, врата и главе са чивијом за затезање струне. Гудало има облик лука и садржи отприлике четрдесетак коњских длака. Њемачки етномузиколог Валтер Вини помиње неколико типова гусала: босански тип, српски тип и црногорско-херцеговачки тип. А има и других варијанти по разним крајевима свијета које имају другачија имена. Неке гусле имају само једну струну, а неке двије или три.

За ову прилику потребно је истаћи податак да су на Балкан гусле донијели наши преци. Откуд, не зна се поуздано, иако су ставови по том питању понекад противурјечни. Према наводима најзначајнијег црногорског композитора Илије Лакешића, чије име носи Годишња награда Удружења композитора Грне Горе и аутора знамените Симфоније у Г - дуру, војници византијског цара Маврикија, ратујући са јужним Словенима, 590. године заробили су тројицу рапсода који су, умјесто оружја, на леђима носили гусле, што значи да овај инструмент води поријекло из наше најстарије прошлости. Но, релевантних архивских података о томе нема.

Ваља указати и на чињеницу да је гуслар свирач на гуслама, који истовремено, уз свирку, пјева народну или неку другу пјесму. Он је неријетко и аутор појединих пјесама у којима су опјевани историјски или, чешће, измишљени догађаји. Начин свирања, односно гуслање, најчешће представља импровизацију, што значи да се мелодија разликује од прили-

ке до прилике, јер није нотно записана. Та мелодија се углавном поклапа са мелодијом пјевања и има карактер речитатива у којем приповједни елеменат има превагу над музичким, што значи да извођење представља неку врсту пјевног говора. Код добрих гуслара између појединих дјелова пјесме постоје мали интерлудији, а од основних музичких елемената примарна је мелодија, док је ритам солидно диференциран. Код неких гуслара, изузимајући оне највеће, глас се стидљиво помјера с почетка мелодијске линије навише, али је осјећање љествице присутно и у развоју. По Лакешкићу љествични интервали добијају се овим редом: првим прстом изводи се мала секунда, другим мала терца, трећим велика терца, четвртим - чиста кварта. Такође ваља поменути гусларски метар. У двочетвртинском такту потез гудала иде одоздо навише, а варира на више начина: са шеснаестинкама ноте, али има осмина, четвртина и пунктираних (тачком продужених) нота. Понављање и везивање кратких тонова исте висине чини специфично обилежје гусларског мелоса и главну могућност гусларске технике, што је тешко постићи на другим инструментима. Мотиви гусларске мелодије нијесу строго повезани, јер нема враћања на почетну позицију. Но, одређени рефрени се понављају. Ритмичко варирање мелоса (без симетричне строгости) битна је црта гуслања, које није исто што и пјевање уз гусле. Динамичног нијансирања углавном нема, или га има врло мало, што је логично с обзиром на садржаје (углавном јуначке) пјесама, али зато постоји, нарочито код добрих гуслара, богатство мелизматике, дакле украса, нарочито у уводу или интерлудијима. Некад се сматрало да је много важније како неко пјева пјесму, то јест како је казује, неголи како гуди, посебно у периодима будења националне свијести и пружања отпора отоманском злу. Но данас, кад је техника извођења на гуслама унапредовала, важно је и једно и друго.

Ваља истаћи и то да је на гуслама, нарочито на квалитетно израђеним, могућ интервалски слијед од једне и по октаве, што значи 12 тонова, али гуслари углавном изводе мелодију у опсегу пет тонова. То оповргава тврдње оних који кажу да су гусле мелодијски сиромашан инструмент. Ради поређења поменућемо вјештачки наметнуту химну Грне Горе „Ој, свијетла мајска зоро“ која садржи свега два и по тона: це, де, ес.

Кад је о гусларима ријеч, неопходно је истаћи да су они највише допринијели да народна пјесма траје, од уста до уста, да се преноси „с кољена на кољено“ и да се сачува од заорава. Од познатих личности најзначајнији међу њима били су Филип Вишњић, Тешан Подруговић, Кнез Милош, Петар II Петровић Његош, Андрија Качић Миошић, Иван Мештровић, а од мање познатих Јанко Милић, Иво Бајчин Јовићевић, Петар Перуновић, Јеврем Ушћумлић, Танасије Вућић и многи други. У мом крају истицао се Радуле Јовановић чији су ме глас и аутентичан начин пјевања и гуслања у дјетињству узносили. Сам Његош, поред ватре, испред Биљарде, скоро сваке вечери пјевао је групама мушкараца епске пјесме и на те „представе“ каткад доводио и госте са стране. У јечи гусала, попут европских романтичара, препознавао је, како је речено, озвучено биће свијета. Ондашње славне оперске пјевачице - Хенријету Зонтах, Њемицу, и Италијанку Анђелику Каталани, као тумаче дјела својих народа - Његош је упоређивао са двојицом истакнутих гуслара, за које, у једном писму Вуку, каже: „Засад нема бољег појача од попа Јована и попа Васа. Они се код нас славе својим гласом као Зонтах и Каталани у Европу“.

У „Горском вијенцу“ гусле превазилазе значење музичког инструмента. Постају дио традиције и свакодневног живота, јер „ђе се гусле у кућу не чују/ту је мртва и кућа и људи“, па војвода Батрић моли Вука Љешкопољца: „Узми гусле да нас разговориш/кад је добро нека је и боље“. А Вук Мићуновић каже: „А да за сву игру без гусалах/ја ти не бих пару турску дао“. Подстакнут причањем војводе Драшка о Млещима, пита: „Појаху ли уз гусле лијепо?“, на шта му овај одговара: „Какве гусле и какву несрећу,/ту за гусле ни збора не бјеше“. А кад у племену завлада жалост за онима који су „пали за чест, име и слободу“, каже се: „и наше су утирале сузе/вјешти звуци дивнигех гусалах“, што значи да је овај инструмент представљао утјеху и мелем на ране.

Гусле су, дакле, биле моћно средство изражавања у свакој прилици, па Игуман Стефан пјева: „Ватра плама боље него игда /прострта је слама испред огња,/прекршћени на огњу бадњаци;/пушке пучу, врте се пецива,/гусле гуде, а кола пјевају“. А то знаци да је без гусала био незамислив свакодневни живот наших предака. И кад се веселило, славило или

туговало. И у свим приликама кад се осјећала потреба да се потегне гудало.

Шта су за мене значиле гусле? Прије свега звук који ме, испод прстију доброг гуслара, узносио. Доносио је ехо давних збивања. Сlike и гласове предака који су се мрсили у мојим ушима. Чуо сам звук бојева, њиштање коња, звекет сабаља, ломљаву копаља, фијук перних буздована, крике, погибију, али и славља и побједничке пјесме. Пред мојим очима поигравали су ликови Старог Вујадина који соколи своје синове да не одају јатаке и младе крчмарице код којих су у потаји пили рујно вино, Бошка Југовића, како с крсташом барјаком у рукама „разгони Турке на буљуке“, Боланог Дојчина, Страхињића Бана, Војводе Пријезде, Јанковић Стојана. Невидпољем промицале су вјечне хероине: Косовка дјевојка што се шеће по разбоју млада“, Мајка Југовића са синовљевом руком у крилу, правична Мајка Јевросима, Млада Гојковица узидана у темеље Скадра на Бојани. Сав тај давни, утихли свијет, трагичан у свом болу а величанствен у поразу и у побједи. Моћно је одзвањао испод струна гусала, тражећи, и налазећи, пут до мога срца.

Хвала нека је гулама које су сачувале од заборавана наше велико благо - епску поезију по којој нас свијет препознаје! Што су кријепиле борбени дух наших предака и допринијеле да сачувамо вјеру, језик, идентитет! Све оно што нови освајачи, изнутра и споља, данас покушавају да нам одузму, у чему неће успјети! Јер, у настојању да сачувамо традицију, вјеру и језик, поред осталог, кријепе нас и „вјештри звуци дивнијех гусалах“!

Љубомир МИЛУТИНОВИЋ
(Филозофски факултет, Бања Лука)

„У ЧИЈОЈ СУ РУЦИ ГУСЛЕ, У ТОГА ЈЕ И СНАГА!“

Откад се зна за гусле

У X вијеку бугарски протопрезвитер Козма је записао да Словени „љубе гусле, играње и бесовске песме, да пију вино и верују у срећу, снове и свако учење сотонско.“ Да су стари Словени имали гусле каже: „Каки су то хришћани, који с гуслама и плесканијем и песнама бесовскимими вино пијут и срештам и сном и сакону ученију Сотонину вјерујут!“³⁴

На Синају, у манастиру св. Катарине, чува се српска пјесма Јакова Серског од свега четири стиха „мало ремек-дјело.“ У свом запису Јаков се обраћа „братији Србима, уједно и Грцима“ и моли их да заувјек остану у синајском Богородичном дому. Међу тим „људима црквеним налазили су се Преде свирац и Хрусе слепац.“³⁵ Дакле, Јаков је волио да му се пјева уз гусле (без сумње гуслање је било посао Хруса слијепца).

О популарности српског гуслара Димитрија Карамана пише мађарски хроничар Тиноди Себешћен (Tinodi Sebestyen) у својој стихованој *Хроници* 1554. године:

„Много има егедаша овде у Угарској,
нема бољег у српском начину од Димитрија Карамана.
Много чини чапраз-диван бегу у граду Липи,
Па тврди да се због њега обогатио.
Кад почне да свира на егеди он је потрзава;

³⁴ Franjo Kuhač, „Prilog za poviest glazbe južnoslavjenske“, Rad Jugoslavenske akademije, knj. XXXVIII, Zagreb 1877, 52.

³⁵ Политика, Београд, 1963, 591.

бег Игуман прима га с презрењем, али га свакојаким даровима обасипље, тако да га је чашћење отерало на просјачки штап.“

У XVI и XVII вијеку српски гуслари били су цијењени на дворовима пољских владара. О томе говори стих „Крај њега тужни Србин дугачко гудало вуче” преузет из дјела „*Pomniki do historij obuczajow v Potsce z XVI i XVII wieke*” пољског пјесника Крашевског.

Од тада, па надаље, наилазимо на бројна свједочанства о значајној улози што су је слијепци имали у стварању, одржавању и ширењу епске пјесме. Када је Ђурђева Јерина угледала ослијепљене деспоте, испратила их је овим ријечима:

„Ја вас више гледати не могу,
Већ узмите гусле и гудало
Па хајдете од града до града
Те пјевајте и себе храните.“

(из Петрановићеве збирке)

Описујући деспота Гргура, Сима Милутиновић Сарајлија биљежи:

„Загудио слијепи Гргуре,
Уз гусле се слијеп разговара.“

Идентичне наводе налазимо код Андрије Качића Миошића:

„Извадићу чарне очи твоје
И даћу ти гусле јаворове
Тер отићи од града до града.“

У једној Милутиновићевој пјесми се пјева како Турци стављају слијепцу гусле у руке:

„И обје му очи извадише
гусле му на крило турише.“

(*Пој, њашин зей*)

Изгледа да је народну пјесму прије Вука требало тражити код слијепих, јер

„Пјесна добра спава у слијепца,
Поглед смета мисли и језику.“³⁶

³⁶ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, Београд 1980, 110.

Сачувана је једна пјесма из прве половине XIX вијека која помиње извјесног Милана, краља гуслара и тамбураша.³⁷ Њен превод гласи: „У Крагујевцу, срцу Србије, кнежевској вароши с великим дрвеним двором, становао је седи Милан, краљ гусала и тамбура.“

**Не знаду златна пера онако писати,
како јаворове гусле гуде**

Никола Томазео

Мало је који инструмент тако снажно дјеловао на развој епског пјесништва, друштвених и политичких догађаја као што су то биле гусле. Посебно је био јак утицај гусала на стварање новије српске историје за ослобођење од Турака под Карађорђем и Милошем Обреновићем:

„Ох, да дивних струна!
У чијој су руци гусле,
У тога је и снага!“
Каква снага! Ђаур клети...
Откуд њему снаге! –
„Изродицо, потурицо,
Издајицо клети!
Диндушмане рода свога,
Крвава авети!“
Поломи ми срећу моју,
Покоси ми наду,
Али гусле – Српске гусле
Лагати не знаду.

(Гусларева смрт)

Гуслари пјевају о бојевима и мегданима, о великим јунацима и њиховим дјелима, разносећи при том њихову славу по цијелом Српству, подстичући сав народ за крст часни и слободу златну. На њиховим примјерима учили су млађи који су постојали храбри борци и велики ратници за свету слободу и свјетлију будућност српског народа.

„Јавор гусле, из давнијех дана
Чувасте нам јунаштво и дику,
Дизасте нас, да смо на видиду;

³⁷ F. Ks. Kuhač, navedena rasprava, 14.

Бојна поља борбе и мегдане,
 Опјевасте и сву нашу славу,
 Која горском доликује лаву,
 Пронесосте преко свјетских страна!“

Јован Ђ. Зорић

Подносили су и издржавали највеће муке јер им вјера „беше тврђа од камена те су пре пустили да их на колац набију, да их коњи растргну, него што би вером преврнули.“³⁸ Били су свјесни да ће их гусле јаворове опјевати и пјесма помињати докле има српскога народа. Планинштаци, горштаци или каменштаци привржени су за епику. Епичност је израженија ако је ријеч о слободарским тежњама, а наша епска пјесма је углавном сва таква.

ГУСЛАРСКЕ ШКОЛЕ

Иришка сљепачка академија

У својим *Успоменама* Милован Видаковић овако описује иришку варош: „Дивно неко и здраво место испод Фрушке горе. Она је била скоро сасвим српска и православна; католици су основали своју парохију у њој тек 1817 године. Она је имала четири мале: грчка (на брду, и одвојена потоком), табанска, средња и орашка. Становници су били „тежаци и мали трговци“, занатлија је било мало; у грчкој мали бејаше највише сиротиње. Улице бејаху уске и криве, куће старе; месарнице и радње на најужим местима; Момирова радња вероватно тако исто. Варош је имала већ тада три српске православне цркве. Школу је имала такође; школска зграда датује још од 1730. године. У њој се учио словенски, немачки и латински језик; Доситије је учио у иришких „магистара“ још 1759; доцније је она била „знатна, како се за њу каже у једној старој биографији“³⁹. М. Видаковић истиче још једну знаменитост Ирига. То је „Сљепачка академија“ која је почела с радом

³⁸ Владимир Каракашевић, *Гусле и ђуслари*, Летопис Матице српске, књ. 195. св.Ш, Нови Сад 1898, 1-2.

³⁹ Павле Поповић. *Милован Видаковић*. Београд, 1934, 15-16.

највјероватније у XVIII вијеку или прије и трајала до 1780. године.

Два преводиоца наших народних пјесама, „један Немац, године 1826, а други Мађар, око 1830 спомињу, да је главни скуп свих сремских гуслара била варош Ириг, у Срему где они држе поред својих скупова, своје „*Meisterschule*“ и одатле се онда разилазе даље широм Срема и осталим нашим крајевима, по селима, славама и вашарима.“⁴⁰ У Иригу су и прије овога времена живјели слијепи гуслари. Спомињу се слијепи Ирижани: Милован, Митар, Тома, Теша, Тода и слепчовође: Јула, Паунка и Рокса, умрли за вријеме тзв. „Иришке куге“.

Први помен о иришкој школи налазимо у тужби Јоакима Вујића од 1808. године Стевану Стратимировићу. Тужба је прожета ироничним тоном. Ј. Вујић се јада да је оптужен од митровачког прота, родом Ирижанина, што у црквено појање уводи нови „росијски и поетски стил“. У одбрани наводи да његује „канонско појање, а његов тужилац је тај који поје како што Грци поју, на подобје турскаго, арнаутскаго и халдејскаго пјенија...па иронично умеће заједљиву фразу да његово, Јоакимово појање, одиста и „није сходно концерту Иришке академије, што је увредљива алузија на порекло, па свакако и стил, митровачкога проте“⁴¹. Вујић је својом иронијом хтио да његов престиж „верховнија класи учитеља земунске јуности“ се уздигне над тривијалним задатком иришке академије, која је, претпоставља се, школовала љубитеље епске пјесме и надарене пјеваче.

О Иришкој сљепачкој академији постоје подаци у домаћој⁴² и иностраној литератури.⁴³ Један број аутора сматра да

⁴⁰ Васа Ј. Исаиловић. *О Иришкој Сљепачкој Академији*. Гласник историског друштва у Новом Саду, књ. II, Нови Сад, 1929, 95.

⁴¹ Младен Лесковац. *Сљепачка академија*. Илустрована политика, Београд, 1962, бр. 180, 6.

⁴² Владимир Каракашевић. *Гусле и гуслари*. Летопис Матице српске, књ. 195, св. III, Нови Сад, 1898. Васа Ј. Исаиловић. Наведена студија, 95–96. LJubomir Savic. *Iriska slepacka akademija*. Socijalna misao, бр. 9–10, Zagreb, 1960, 346–349. Franjo Kuhac. *Juznoslavenske narodne popievke*, књ. IV, Zagreb, 1881, 268–274. Младен Лесковац. Наведене новине 6. Политика. Београд, XI/1940, 15. Политика. Београд, 1963, 591.

⁴³ Vallentin Hany. Paris, 1892, 2.

таква школа уопште није постојала, већ се само своди на легенду.⁴⁴ Никола Радојчић, својевремено проф. Југословенске књижевности на Љубљанском универзитету, каже да су њему „саопћили хисторичар Димитрије Руварац из Карловаца и 80-годишњи прота Васа Николајевић из Ирига, да ништа не знају о тамошњој слепачкој академији.“ Тако је дошао Дим. Руварац до закључка, да није никад постојала.⁴⁵ Слично мишљење заступа и проф. Радојчић (Писмо од 25. XII. 1932.). О Академији и њеним побожним ученицима Радојчић каже: „У Иригу су се осим Академије спомињали Иришки суд, Румско блато и Пакрачки декрет“. Претпостављамо да су из „Иришке слепачке академије“ изашле неке слијепе пјевачице и гусларке од којих су Вук и његови сарадници по Срему биљежили и чували пјесме.

Сланкаменска школа

Половином XIX вијека у Сланкамену је живио гусларски мајстор Марко Абек, чија је жена била слијепа. Гудјела је уз гусле, пјевала и просила. Сланкаменску школу су похађали слијепи гуслари, искључиво Абекови ученици. Бринуо је о својим ученицима Марко Абек. Прво им је направио гусле, потом их учио да пјевају и гуслају, обезбјеђивао им стан, храну и одјећу, а они би му за вријеме учења од просјачења предавали своје зараде. Главни дио зараде присвајао је себи, док је мањи дио давао њима. Његова школа је трајала девет година. Једном је Абек са читавом својом школом био ухапшен и седам дана провео у панчевачком затвору, јер је био осумњичен да је са ученицима украо једно дете у Банату да би га ослепио, али су сви били пуштени као невини.⁴⁶ Од свих седам гуслара међу њима је био најпознатији Пера Димитров из Ирига.

⁴⁴ Владимир Дворниковић. *Каракитерологија Југословена*. Београд, 1939, 568. Matijas Murko. *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike I – II*. Zagreb, 1951. Вељко Рамадановић. *Извештај управе о раду и напредку Дома за школску редукциону 1923/24 годину*. Земун, 1924, 11.

⁴⁵ Matijas Murko. *Navedena knjiga*, 214.

⁴⁶ Владимир Каракашевић, *Гусле и гуслари*, *Летопис Матице српске*, књ. 198, св. II, Нови Сад 1899, 124 – 125.

Други слијепи гуслари и пјевачи из Сланкамена окупљали су се око Тома Прелића. Било их је пет – шест. То су били већ формирани гуслари средњих квалитета и способности. Прелић је задржавао код себе најслабије гусларе да му не би били конкуренција у заради. Боравио је у Шапцу, Београду и највише у Срему. Најпознатији његови ученици били су Паја Андрић и Ђоко Суботић којег није хтио учити, јер је био бољи од њега.⁴⁷

Шта су Србину гусле?

Колико Србину значе гусле потврђују ријечи Исидоре Секулић: „Слушај Србине! Можда се кроз васиону хори још и који други глас осим плача?

Зар не чујеш дивну мелодију народне песме која је до сада Србина соколито знала? Или мислиш, да је пропало то бесцен-благо, та чврста стена, која се ни при најјачој бури не одвали у море пропасти, па сада умукне испред Турчина, зар да с њоме Србина не стане, да му славно име умре!? Не! То не сме бити, слушај само, али гле – лице ти се ведри, ти канда видиш или чујеш нешто, што ти спас обећава, видиш старца кога су поколили људи, жене и Српчићи, невина сирочад.

И сада држи оружје благо, па ипак пуно освете, које је Србину поред иконе и мала друга икона, која му је сахрањено благо подигла и славе прибавила!

То оружје, та икона, та светиња народна јесу гусле...

Гусларева рука задрхће, а гудало му тако нечујно прелази преко тананих струна, да звуци које задаје – изгледају као играње летњег ветрића, који се после ужасне оmore подигао, да разгали околину. И гусле су уморне, и то тешко уморне, и нама је дотужила борба, а њима је досадио јаук и тужба бедне раје, која се без одзива и помоћи губи. Али нам ветрић обећава лепши дан, румену зору, али тужни јек гусала изгледа као мртвачка песма, која сахрањује независност Србинову, да се више никад не врати. Но почуј, гусле све јаче и бучније звуче. Све се већма разазнаје, да нису више сетне и клонуле, да грозан покољ изричу, да слободу зову, да снагу улевају, да спасењу хрле.

---

⁴⁷ Исто, 124.

Гусле те понеки пут опрезним својим звуком занесу, те ти се чини, да гледаш пред собом реку, која те лепом бојом и лаким таласањем обузима, која у теби и нехотице песничке осећаје буди, али колико гробова има у њој, што све није преживела она? Ко би помислио, да се та тиха површина до бесних вала узбуркати може, да може живот људски као сенку уништити. Па и ко ће рећи, да у оним лаганим звуцима лежи сила, и то велика сила, која је уништила ропство, раскинула ланце, подигла слободу – спасла народ.

Гусле су свој свети позив извршиле, оне су то доказале. Гусларима хвала, што су гусле умели сачувати и достојно су нам отвориле нов живот – златну слободу. Гусле не звуче сад тако значајно, јер је бурно и крваво доба заспало, позив им је испуњен, али ако ти је мила и света успомена твојих предака, а ти чувај гусле, пази ту светињу, не дај да пропадне најлепша слава храбрости Србинове, па док је њих, биће тебе.⁴⁸

Епско пјесништво је код Срба посебан начин пјевања, разговора и приповиједања. Епска пјесма се рађа у мислима, у тузи, веселу и у злу; урезује у памћење и преноси причом и пјевањем уз гусле. У српском народу гусле и епска пјесма чине нераскидиву везу од најстаријих времена до данашњег дана. Ниједан народ у својој историји није толико био везан за епску народну пјесму као српски народ. И када је српски национални корпус доживљавао најтеже тренутке епском пјесмом је враћао немогуће у могуће, изгубљено у добијено и невјерно у вјерно. Гусле као народни српски инструмент откривају нашу историју, снагу и богатство народног језика. Својим посебним звуком говоре о побједама и поразима, о јунацима и издајницима, о чојству, љубави, мржњи, богатству и сиромаштву.

Симо Поповић је у својим мемоарима за Његоша рекао како су се на сједницама код њега такмичили народни гуслари, а Љубомир Ненадовић много исцрпније рече за књаза Данила: „Покојни књаз Данило сваке вечери је сазивао у своје дворе Црногорце на разговор. Врло су занимљиви и знаменити разговори о свакоме томе сједнику. Ту се обично и гусле чују... Такво вече нигда не прође а да се не спомене Косово и да се не

⁴⁸ Исидора Секулић, „Служба“, Сомбор, 1894 или Матица српска, 1966.

каже: „Жива је српска будућност,⁴⁹ или „Црногорци, за сваку своју работу помислите шта ће казати гусле.“⁵⁰ О гуслама Вук једном рече. „Нијесам гуслар и не умијем добро да говорим кроз њих, али ми се чини да оне говоре кроз мене.“

Андрија Качић Миошић (сам је себе прозвао Старцем Милованом) на свим путовањима носио је гусле уза се: „ски-таше се з гуслем од Скадра до Задра, од Мостара до Котора.“ И његов отац Петар Кадчић Пеко био је врстан гуслар.

Пишући о Црној Гори и Херцеговини поводом 500-годишњице Косовске битке Андр. Лазаревић је за њихове куће рекао да има и таквих „које немају ни очајале иконе, али, гусле, српске гусле, ту српску неумитну историју, која ‘лагати не знаде’, опазихеш близу огњишта гдје се угријавају да боље одјекну неки дио српске прошлости.“⁵¹

Закључак. У епској пјесми нема мјеста шунду нити било којим простотама. Она ће бити онолико вриједна колико ће се слушати у народу. Веома снажно дјелује на човјекова осјећања, поготово кад је уз гусле казују врсни гуслари, добри појачи, који узвишено и патриотски „славе својијем гласом” јунаштво, слободу и отаџбину. Гусле су тјешиле, надахњивале и подстицале на хероизам; наговјештавале другачију будућност и отварале хоризонте слободе. Оне и даље остају свечани српски инструмент уз које гуслар „свитно” обучен правилно, јасно, квалитетно, драмски исправно, сценски динамично и изражајно ганутљиво ниже епске стихове.

Шта да се чини? Можемо ли се с гуслама у Европу, у XXI вијек, или да их смјестимо у музеј? Не, нећемо се с њима раздвајати. То значи ако нас Европа „неће с гуслама – нећемо ни улазити. Вијек дође и прође, а гусле остају. Имамо више обавеза према гуслама него према XXI вијеку и више се бојимо гусала него XXI вијека! Ако може XXI вијек без нас, можемо и ми без њега“, ријечи су Матије Бећковића казане, два дана прије Аранђеловдана, у Београду, 2001. године.

⁴⁹ Љ. Ненадовић, *О Црнојорцима* VII, 44.

⁵⁰ Љ. Ненадовић III, 24.

⁵¹ Андр. Лазаревић, *Гусле*, Нова Зета, год. I, 1889, 236.

ЛИТЕРАТУРА

Бумбић, М. (1899). *Ирић и његова околина*. Београд: Браство.

Вујичић, С. (1982). *Један српски ђуслар у Мађарској XV века* [у: књизи] С. Кољевића *Ка њоеџици народној њеснишиџва*. Београд.

Дворниковић, В. (1939). *Каракићеролоџија Јуџословена*. Београд.

Зуковић, Љ. (1994). *Пуџовоџе и џуџокази*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Исаиловић, В. (1929). *О Иришкој слейачкој акаџемији*, књ. II. Гласник историјског друштва у Новом Саду. Нови Сад.

Каракашевић, В. (1898; 1899; 1900). *Гусле и ђуслари*, књ. 195, св. III; књ. 196, св. IV; књ.198, св. II; књ. 204, св. IV. Нови Сад.

Качић–Миошић, А. (1942). *Разџовор уџодни народа словинској*. Загреб.

Лесковац, М. (1962). *Слейачка акаџемија*, Илустрована политика, бр. 180. Београд.

Савић, Љ. (1964). *Исџорија слейих Србије I део*, Београд.

Дијана ЦРЊАК

(Филозофски факултет, Бања Лука)

ГУСЛЕ МОЈЕ, НАЈДРАЖА МУЗИКО ИЛИ – ОТКУД ТО ДА ЈА ВОЛИМ ГУСЛЕ (Одговор једној читатељки)

Није ме изненадио коментар твога мужа да су за њега гусле појам „нечег тако страног, смијешног, чудног...“, јер он очигледно не зна поријекло, значај и улогу гусала у човјековом животу.

Сигурна сам, ипак, да је чуо за цара јудејског Давида, сина Јесејевог и оца Соломоновог, који је живио око 1.000 година прије Христа и написао најљепше стихове које је човјек икад написао, а који су по њему добили име *Псалми Давидови*.

Вјерујем да знаш да је добар дио Литургије, вечерњих и јутарњих молитава – састављен управо из Псалтира, о чијем огромном значају најбоље говоре свети оци, који су сагласни у томе да је боље да Сунце стане него да се Псалтир престане читати. Сходно томе, Св. Сава Српски оставио је завјештање да се у свим православним манастирима свакога дана чита цијели Псалтир, а по православним домовима двије катизме дневно.

Прије читања Псалтира изговарају се ријечи молитве: *„Пресвета Тројице, Боже наш и Створитељу свега светиа, њохитијај и урави срце моје, да њочнем с разумом, а довршим добрим делима читање ове надахнуће књије, коју Свети Дух кроз уста Давидова њроїласи, а коју ја недостїојан хоћу сада да читам...“* Не чуди онда што се Псалтир налази и у Светом писму, као његов саставни дио.

Сад се сигурно питаш какве везе има Давид с гуслама. Има, и те како, јер је цар Давид, вођен Духом Светим, својим рукама направио гусле, које су биле веома налик данашњим. И уз те гусле, које је сам начинио, Давид је славио Господа. Тако Давид пјева:

Приинућу ухо своје к њричи, уз гусле ћу ошворити зајонейћу своју (Псал. 48).

Подјинитије ијјесме, дајтије бубањ, слајтике гусле са Псалтиром (Псал. 80).

Лијейо је хвалићи Госјода и ијјевати имену Твојему, Вишњи. Јављати јујиром милосји Твоју и истину Твоју ноћу. Уз десет жица и уз Псалтир и уз јасне гусле (Псал. 91).

Ударајти Госјоду у гусле, у гусле и с јласом јисаламским (Псал. 97).

Прени се, Псалтире и гусле, устјаћу рано (Псал. 107).

Редом ијјеватије Госјоду хвалу, ударајти Боју нашему у гусле (Псал. 146).

Нека хвале име њјегово јокликујући, у бубањ и гусле нека Му ударају (Псал. 149).

Хвалиће Га уз јлас јрубни, хвалиће Га уз Псалтир и гусле (Псал. 150)...

И замисли да сада, толико хиљада година касније, постоји један мали и поносит народ „на брдовитом Балкану“, који зову Србима, а који је на чудесан начин добио благослов да чува овај свети Давидов инструмент до краја свијета и вијека.

И то Срби заиста раде на један диван начин, славећи и величајући Христа и све оне који јунаштом, чојством, мучеништом, светосћу, мудрошћу и љубављу посвједочише Васкрслог Христа и вјеру у њега. И многе Му дивне стихове посветише и оставише у аманет потоњим нараштајима.

Уз гусле су испјевани многи прелијепи стихови, све су то наше старе епске пјесме, које нам оставише надахнути ствараоци-појединци да њима хране душу покољења која долазе.

Тако гуслар пјева: „Гусле моје, најдража музико на коју је срјски род навико, без вашеја јека и лелека Србин нема ранама лијека. Ошјако вас моја рука узме, колико сам јушја ошро сузе, слушајући ране рода моја, ни сам не бих избројати моја. Иако ме ране рода боле, зајјеваћу јер ме браћа моле.“

Ни велики Његош није био имун на свете гусле. Он о њима пјева кроз уста најмудријег јунака *Горској вијенца* игумана Стефана, који на Бадње вече, окружен својим ученицима, говори: „Донесите, ђецо, оне гусле, душа ми их ваистину ишје, да јројојем; одавно нијесам. Не јриме ми, Боже, за јрехошју, овако сам сјарац научио.“

Гусле су висиле о зиду у свакој кући и сваки домаћин је осјећао обавезу да уз њих пјева. Радећи то са мање или више успјеха, он би уз гусле, у ствари, казивао о знаменитим догађајима из историје нашега рода. Ако би у кућу свратио путник намјерник, а знао би да гусла, нипошто није пропуштао ту прилику, јер је за сваку кућу била част да чује гуслара.

Како тада, тако и данас – кад у кући гуслар превуче струну преко струне и зачује се први јецај гусала, тада престаје сваки разговор и размишљање о свакодневним стварима и ум се усредреди на сваку ријеч коју гуслар пјева уз гусле.

О чему се пјева? Срби – највише о мучеништву, јер наш пут је пут мученика (зато Шантић и пјева: „*Ми њуш свој знамо, њуш Божијовека...*“), Лазар га је утро на Косову и данас идемо тим путем. Чини ми се понекад да то није наш усуд, већ благослов.

Осим мучеништва и јунаштва и свих оних узвишених моралних начела о којима човјек треба да пјева и размишља и њима се на тај начин надахњује, гусле понекад пјевају и о љубави момка и дјевојке.

Наравно, да све не буде савршено, потруде се појединци који желе да гусле комерцијализују, да уз гусле пјевају о догађајима које уз њих не би требало пјевати, и причају приче које не би требало да се причају. Но, сигурна сам да то неће умањити значај гусала, но само открити, по ко зна који пут, људске слабости.

Када бих ти говорила о томе шта гусле, као ниједан други инструмент, у мени изазивају (а добро знаш да ми није било страшно да на рок концертима и журкама скачем до зоре), најтачније би било ако кажем да ме доводе у стање устрепталости, јачају љубав у мом срцу, снаже вјеру и као свјетлост разгоне таму у мени.

Ријечима је веома тешко описати тај осјећај, и то ни сада нећу успјети, али то, у ствари, не треба радити – гусле треба једноставно вољети и слушати.

Они који такву љубав не разумију имају толико других инструмената да уживају у њима. Они који разумију – знаће о чему говорим.

(Знао је то, рецимо, први јеврејски цар Саул, коме је, када се разболио због својих гријеха, помагало једино када би Давид, тада дјечак доведен од оваца, „ударео у гусле“ и тиме тјерао духа који га је мучио; *1. Сам. 16, 14*).

П. С. За свједочанство да су гусле настале у Израиљу, шаљем ти фотографију начињену пред црквом Рођења Господа Исуса Христа у Витлејему, на којој је приказан Арапин како гусле (он нема руку па то ради ногом), јер су Арапи, као народ који је проистекао из јеврејског племена (праотац им је Исмаил, први син праоца Аврама, којега му је родила слушкиња Агара – отуд назив Агарјани), преузели много тога од Јевреја (обрезање, приношење жртве...), па тако и гусле.

П. П. С. Мени је, као и сваком пустом женском створу, најдража пјесма о удаји Јелене, најмилије кћерке краља Николе, за будућег италијанског краља Виторија Емануела Трећег. То је она чувена регина Јелена Савојска, коју су толико вољели Италијани, али и Французи, у чијој је земљи скончала свој земни живот.

Она се повинује очевој вољи, мада силно воли младог Црногорца, краљевог перјаника, који у одсудном тренутку изговара ријечи након којих ја сваки пут отплачем: *„Ох, Јелено, да нијеси ћерка моја јосјодара, сабљом би`ше одбранио и одвео до олишара!“*

Илија ЛАКЕШИЋ,
композитор (1908-1973, Подгорица)

МУЗИКА ГУСАЛА

Гусле су донели наши преци на Балкан. Војници византијског цара Маврикија, ратујући са јужним Словенима, заробили су 590. године тројицу који су уместо оружја имали на плећима гусле. Гусле се јављају и као декоративни мотив у дуборезу наших старих задужбина. На дрвеним вратима манастира Слечка код Прилепа, из 15-16. века, урезан је први наш гуслар како гуди седећи с гуслама међу коленима. У старом словенском језику реч „гусле” значила је уопште инструмент са жицама.

Гусле, дакле, воде порекло из далеке наше прошлости, из прапостојбине, као што и други наш народни инструмент „тамбура” указује на „бандуру”, која је с крајњег Истока дошла у Арабију и Русију.

Међутим, од необично великог интереса је то што су до у 20. век потпуно очувале дух прастаре епохе рапсодије и што у њима налазимо једну необично интересантну фазу из еволуције музике.

Три основна елемента музике: ритам, мелодија и хармонија, означавају и три њезине главне фазе. Гусле су из друге фазе, гдје је ритам доста добро диференциран, али где се глас плашљиво одмиче од једне равне линије и где је осећање лествице у повоју. Лествица гусала врло је кратка. Њен опсег се креће од 4-5 тонова. Има крајева наших планинских где је та лествица још мања – она обухвата интервал од свега једног или два тона. Али у овом случају певачи се не служе пратњом гусала.

Жица гусала састоји се, како је познато, од коњске струне, дуге 40 до 50 сантиметара. Од празне жице као најнижег тона добија гуслар још четири виша ступња, спуштајући на струну прсте леве руке. Тако се добија максимална амплитуда – размак – од пет тонова.

Ако би се на жици мерили и размаци прстију које држе гуслари за време свирања, онда би се видело да се то код свакога мења. Код некога је шака ближа кључу и тиме цела лествица постаје нешто ужа-нижа, него код других. То је слично и са размацима прстију.

Међутим, поред свих разноликости у држању шаке и прстију може се рећи да се углавном на жици гусала вредност интервала лествице добија овим редом: првим прстом – мала секунда, другим прстом – мала терца, трећим прстом – велика терца и четвртим прстом – чиста кварта.

Пошто сви интервали нису темпирани у смислу савремених акустичких мерења, чије законе поседују на пример садашњи гудачки инструменти (виолина и виола) јасно је да ће наше ухо, слушајући музику гусала, имати утисак плачевне депресије. Утолико пре што већина гусalara нема довољно развијен слух, ради чега и не обраћају много пажње на положај прстију, јер је њима главно да добро рецитију песму и да правилно изговарају речи.

Гусларски метар могуће је поделити са тактом од $2/4$ – то је потез гудала доле па горе. Тај такт $2/4$ варира ритмички на више начина, где има елемената примитивног плеса. Тај ритам је најчешће састављен од једнаких ситних нота – шеснаестина. Али има и осмина, четвртина и нота с тачком.

Основни мотив гусала састоји се из 4 шеснаестине од којих три последње понављају легато – везано, један исти тон, нижи од првога. Ово понављање кратких тонова исте висине везивањем чини специфично обележје гусларског мелоса и тако рећи главну могућност гусларске технике. То се на гусалама не изводи потезима гудала у истом правцу, него се вишим прстом куца по жици оштро без упирања, тако да се не произведе виши тон који одговара горњем прсту, него само вибирање жица и понављање пређашњег тона који се већ држи.

Због специфичне, лаке гусларске могућности, тешко је на другом инструменту поновити мелос гусала да се добије исти карактер.

Гуслар започиње свирање равним четвртинама па одмах разигра мотив у шеснаестине. Од варираних мотива саставља се, као и у музици, најједноставнија реченица из два такта – такозвано „питање и одговор”. Разуме се да то гуслар чини по инстинкту.

Музичка реченица наше обичне мелодије строго је симетрична, толико симетрична да се свако одступање од тога осећа као посебно обележје. На гулама се додуше осећају реченица и њено варирање, али се симетрија губи услед слободног и врло често дугог понављања извесних тактова које гуслар као хоће да јаче маркира. Гусларска мелодика није дакле циклична, концентрична. Њени мотиви нису строго повезани. Она вибрира не враћајући се одакле је пошла, али понавља неке рефрене.

Али ако гусле нису стигле да дорекну једну мелодију, па да гуслар епску песму износи као у мелодијским целинама строфа, оне имају одређене теме. Код стотину различитих гуслара ви ћете у основи чути неколико истих, типичних тема, које се понављају и оскудно варирају. Ритмичко варирање мелоса без симетричне строгости битна је црта гуслања, које је нешто друго од певања уз гусле. Треба знати да се никад не гусла ради самога гуслања него је то увод у рецитовање јуначке песме. Стога је и гусларски прелудијум остао рецитативан као и певање које после прати.

У гуслању нема паузе и то му одузима чар. У певању кратка пауза може да настане при крају стиха и на осмом слогу, чиме се последња четвртинска нота скрати за осмину ради предаха. Често се чује и једна чудна врста паузе на деветом слогу стиха, и то тако да гуслар тај цео слог такорећи неизговорено прогута.

Динамичких нијанса на гулама углавном нема, или их има сасвим мало.

Певање обично почиње кوارтом, врло несигурно ухваћеном, која се отегне док се не нађе на правој висини. На исти тај степен подигне се глас и онда кад се почиње последњи стих песме. Певање песме уз гусле је у ствари више казивање него певање, какво имамо, на примјер, код лирских песама. Зато се у гусларским срединама сматра много важније како неко пева песму, то јест како је казује, него како гуди.

Гусларевом певању потребан је аудиториј као неки резонатор. Психологија гусала је, дакле, у најужој вези са једном епски расположеном средином. Ради тога је и данас јако интересантно чути музику гусала која је све до наших дана сачувала оригиналан начин изражавања.

(Сажетак из већег текста.)

(Музички гласник, октобар-децембар 1997)

Светислав Д. БОЖИЋ,
(Музичка академија, Београд)

ИЗ ТМИНЕ ПОЈАЊЕ

Кораком тешким, из светлости постања, изронио је свети предак наш земаљски Немања. Победник из бола, који није надишао потоњим животом, борбом, славом, ходом у монашку ризу, ни сином, утехом вековима.

Рибница-колевка наше духовне радости, свето корито у којем су окупана и у крштењу прогледала видела наша у векове, била му је у даљини, у риданију а потом у силовитом ново-заветном подвигу са Савом, хиландарско Свето причешће, чија нас роса умива и крепи, већ готово десет векова.

Изронио је из потмулих ноћи Травуније, са лађа аргонаутских, потоњег бродовља пуног ледених понуда и додира празнине што нас је мамила и трговала временом нашим, нудећи азур Млетака, Ђеновљана, а потом бол, сузе, изгон, таму над вековима, пустош над земљом и освету рођака далеких.

Са путева што воде од од мора и Рибнице, од вода жуђењих, од земаља осунчаних али подлоканих, са љутих планина и висова што маглама одсецаху браду и бркове, упутио се Стефан Немања у сусрет тек настајушћој судбини будушћих освајања својих.

Упутио се просторима своје земаљске зрелости, криком синова, који ће кроз потоње сузе његове сагледати Жичу, Студеницу, Високе Дечане, Грачаницу, Ступове, Пећаршију, Рас.

Али ни духовни монашки подвиг ни велики ум Савин, као ни Свети краљевски трон Првовенчаног, не утолише сасвим тугу његову за Вуканом, Стоном, шапатам Хума.

У дубокој духовној зрелости своје светости атоске, као Симеон Мироточиви, из недокучивих небеских висина пронађе слапове светлости којом подиже свог наследника Светог Василија Острошког и Тврдошког – Слава му и Милост.

У бритком галопу крај Ибра и Студенице, Лаба и Ситнице, са морем у наручју које медитеранским миљем подари задужбинама својим на Косову и Метохији, опточен груменом Свете земље у Савиним рукама и недрима, каменом Голготе од кога подиже знамења љубави и моћи своје, све што додирну муњевито процвета и осунча густе и непроходне шуме и биваке земље његовом лозом порођене и освештане.

Птице запеваше, људи проговорише и тамјаном се окадише, крстише се, молише, песме литурђијске научише, законе творише, државу подигоше и устројише и сваком се реду научише. И тако Божијом милошћу опточена страна његова постаде дом свакога реда и добра, довољно мудра да постоји, да се шири, да мачем и умом, извором снаге одолева силама земаљским које је окруживаше.

Али како то бива у великим менама које прате живот народа и држава, битке се умножише, из тмина далеких и блиских затутњаше трубље смрти. Крици из гробова браће уснуле и потомака њихових расутих по несагледивом атласу огњеног царства, најавише дуга тамновања, мук, тужбалице и риданија.

Та грудва небеског јецаја испуни све списе витезова наших. Обруши се силином страдалне мудрости на једну жицу, мало коже и дрвета, на руке коштуњаве и лаке, на дрхтава грла оних чије сузе кроз гусле процветаше.

Тај инструмент библијске снаге и мудрости, толико једноставан и чист, замени у нашем трајању многе хорове и оркестре. Надомести одсуство развијања наше уметности кроз многолике стилске правце и рукавце, проведе нас кроз све цркве и дворане, учини нас мудрим и подобним свим временима и сложеним околностима у њима.

У краткотрајним предасима, између многих битака и просејавања, у скромним вајатима и оцаклијама, под ведрим небом, гусле и гуслари причаху подвиге јунака, а кроз њих отвараху најпотресније странице историје света, вештина говорништва и мудрости, старо и новозаветних порука, устројаваше народ према заповестима Божијим по којима се отвара ла нада у живот који јесте и који ће доћи.

Тај чудесни речитатив, сув и болан, стамен и непролазан, тај ариозо искуства нашег, као да је пратио музичку расцветаност венецијанске школе и других замашних центара и појединачна Европе. Шкргутом својим, искуством, редакцијом, која је стизала са Голготе, а потом Васкрса Сина Божијег, чија се

младост и милост, кроз трнов венац славе земаљске спустила и на најсветије главе наше, постадосмо драгоцени заједничари, старајући се о оном најдоњем, најважнијем гласу сваке музичке творевине и свакога искуства.

На једној жици и догађајима које она буди и гласом гуслара преноси, рекло би се нема много могућности за музичку надградњу. То је сасвим тачно уколико неупутно и непросвећено супротставимо Подруговића, Милију, Паганинију или Тартинију.

Вратимо ли се у простор анегдоте, зачас ћемо се сетити да је управо бисер Паганинијевог умећа било извођење на једној жици. Ту су гуслар и Паганини у хармонији само њима доступној.

Разлика је у естетском и стилском окружењу, а тај простор није најмеродавнији за процену и уважавање, као ни за поруку која се музиком оглашава.

За оно што нисмо данас, чиме нисмо у музици, политици, литератури задовољни – нису криве гусле. Криви смо ми јер их нисмо добро ослушнули у оним зонама где су оне и оно што је њима одсвирано и гусларом одпевано-испричано-одридано, поручиле.

Наше струковно естетско и етичко јуче, данас, сутра, упућује нас на онај акустички фонд, који смо одбацили, или учинили примењено-ефемерним, подцењујући или злорабећи библијски фонд и несагледиву менталну димензију која се преко гусала и гуслара може пренети.

Багателишући или политизирајући дневним риданијем корифеје пролазности, злоупотребили смо гусле и гусларе.

Стога нам ево црних ноћи травунијских, привиђења са лађа аргонаутских, опсена са бродовља ђеновљанског, ево нам бола са таласа латинских, прегршт црних ноћи од сазнања да то све из крви наше у сновима проверене иде на нас, под наше грло, на земљу нашу.

Журно се разлистава Јеванђеље Мирослављево, лађом се Сава Жичи и Студеници упутио, Ибру и Соколу наредбе издао, Хоматијана још једном причестио, Филипа слепог на Дрини подигао, да гласом и гуслама кандила пали, земљу и народ свој крштењем опет пробуди, јер час је позни и прилика да се појањем новим из тмине изрони.

Момир ВОЈВОДИЋ

ЈЕЗИЧКА ЕНЕРГИЈА МУШКОГ ДЕСЕТЕРЦА

„И наше су утирале сузе
Вјешти звуци дивнијех гусалах.“
(274-275. стих у „Горсаком вијенцу“)

Српски језик је довољно раскошан и гибак, довољно загнурен у хаос обичног бивања; кристалисао се на вријеме, од Тирила до Саве и Вука, ради народног опстанка, на ширим базама, гдје се прекаљује и цвјета изразом. Вук није озаконио за књижевни сиров и неизграђен, „горштакчи и говедарски језик“. Вуков језик био је еластичнији од црквено-славјанског, тадашњег књижевног језика, који је тек имао могућност развоја у књижевни језик. Вуков језик је зрео, савршен, једар израз једнога стања и са својим сировостима. Вуков језик – зрео прије времена, зрелији, развијенији и моћнији но што су тада били европски језици – савршено је изражавао оно што је имао да изрази. За прилике и технику старог, отпорног и традиционалног живота био је савршен. Изразита отпорност нестању је каљење и прекаљивање усменог твораштва и сажимање жубора свих извора и извораца српског језика.

Нема у народној поезији и усменом повиједању мучења ријечи и натезања са изразима. „Савршено адекватан своје циљу, језик народних песама живео је у својим носиоцима јаче и живље од иједног језика“, каже непоновљиви аналитичар могућности српског језика пјесник Станислав Винавер (1891-1955), Шапчанин, „Србин православац крви Мојсијеве“, како се казивао, ученик Анрија Бергсона, себе је звао „Бергсонов шегрт“. Још код Срба нико није студиозније и музичкије ослушнуо проанализирао језичке могућности српског „мушког десетерца“ од Винавера, једног од легендарних „1300 каплара славног Ђачког батаљона“, који је 1915. године прошао Албанску Голготу Српске војске. Ријеч је о ненадмашном

књижевном волшебнику, непоновљивом процјењивачу и оцјењивачу.

„А то не може бити случај са неразрађеним језиком“, тврди Винавер.

Српском народу у четрнаестом вијеку, у великом косовском згрому видовданском, сабљама је одузета могућност и одушка умјетничког ренесанса, па је стваралачка енергија народна ушла у језик и плаховитост говорне, акценатске изразитости, у једру музику, крепку, без замирања. Планином језика све савршено изграђени путеви и запућене странпутице. „Нигде сумње, мекуштва, застоја, колебања“, каже луцидни језикопротресац и свевидац Винавер.

Српско човјечанство добило је свој језик и поезију, којима је изражено племе и опјевано срце народа. Животом се остварује језик, а не механички. Свака ријеч има своју музичку индивидуалност, чува своју мелодију у реченици. Свака ријеч његује своју музичку суштину. У језику раде музички закони напоредо са граматиком. Однос ријечи опија уздизањима, спуштањима и задржавањима гласа. Односи ријечи нијесу произвољни. Многоструки су извори језичкога бивања, а многи од њих носе и музичке таласе из музичких даљина. Појмовнограматичка страна отвара пут законима о језичким бивањима. У језику су важне мелодија и музика као и граматика. Језиком влада слободна и мистична, иронична и видовита интерпункција Космоса.

Последица нарочитога живота: донебесног, одбранбеног, хајдучког, патриотског, дуго стилизованог је епопеја у јуначком десетерцу. Мушком десетерцу. За епопеју није женски десетерац, осмерац, једанаестерац..., ни хексаметар. За то је богомдан МУШКИ ДЕСЕТЕРАЦ, који чине плаха плима и мукла осека. (Марко пије – узлет, уз рамазан вино – слет. Снага и залет, успон десетерца је у прва четири слога: БОГА МОЛИ – акција је у њима. Глагол „моли“ носилац је радње у овом стиху. Наставак стиха: „ЈУГОВИЋА МАЈКА“ – шест слогова, шестерац, је осека, мукла пратња после предаха појца, цезуре, предаха после четверца: „БОГА МОЛИ“.

Народне пјесме су врхови, цијеђ старога и усменог живота. Те врхове је досегао десетерац – и мушки и лирски десетерац. Највећа енергија српског језика је исказана десетерцем, иако се српски језик није коначно изразио у десетерцу. Чак ни Његошеви пјесмотвори нијесу крај мишљења и пјевања

у десетерцу. Чим се роди мисао, врсне искра тајанствена, роди се стих, а његов ритам и замах, убрзање, одреди му метричку дужину. Почне да живи у својој судбоносној дужини. Седмерцу, осмерцу, деветерцу, десетерцима мушким и женским, једанаестерцу (који је суптилно одњеговао Милан Ракић), дванаестерцу (чије су могућности најбоље искушали Милан Ракић и Јован Дучић), тринаестерцу, четрнаестерцу или хексаметру. А код нас, синова топлот Југа, најдуже се одржава и памти десетерац, мушки десетерац, појан уз звуке вјеште „дивнијех гусалах“.

Моћ гусала, ма колико био мобилан у патриотским и јуначким заносима и приликама, је више у ријечима и у стиховима, у пратњи ријечи и стихова, а мање у њиховој тоналној моћи. Моћ звуковна струне гусала – начињене из десетак длака из коњског репа, тако и на гудалу – древног гудачког инструмента, је музички толико покретачка и снажна колико је гуслар музички даровит, колики је мајстор у превлачењима гудалом и при ударањима прстима у струну гусала, чинећи своју мелодију по свом осјећању, пошто за гуслање још нико није сачинио ноте. Други гудачки инструменти су нотни. Гусле имају душу елгије.

Десетерац је стих пркоса, слободе, борбе, подвига, трагике, туге. „Вјешти звуци дивнијех гусалах“ и јуначке пјесме су отирали сузе са лица српског народа у ропским вјековима и будили наду у ослобођење од султанских, ћесарских и дуждевских тирјанстава – бездушја Рима, Беча и Стамбола. Уз помоћ гусала Филипа Вишњића Вожде од Србије Ђорђе Петровић је од српске раје стварао витезове на бојним пољанама: Хајдук Вељка, Стевана Синђелића, Танаска Рајића, Милоша Поцерца, Стојана Чупића, Лазара Мутапа, Ђорђа Ђурчију, Васа Чарапића и све мајсторе од мегдана у данима Вождове Србије (1804-1913), надахњиване подвизима српских витезова настањених у „веселом царству поезије“ у које су прелазили подвизима са бојнијех пољана, чији су челници: Милош Обилич, надвitez, са његова оба побратима: Топлицом Миланом и Косанчић Иваном, Бошком Југовићем и његовом браћом, Бановић Страхиња, Марко Краљевић, Иван Црнојевић, Јанковић Стојан, Стари Вујадин, Старина Новак, Пријезда Војвода, Сенковић Иван, сердари од Сења и Равних Котара, Косовац Јован, Вук Мандушић и Вождов побратим војвода Мина Морачки, коме је Вожд рекао када су се побратили: „Прије си

од мене почео рат с турским изјелицама, па да се побратимо, брате Мина, војводи од Мораче!“, када му је Мина дошао у помоћ са триста јунака у бој на Суводолу и Сјеници 1809. године. Сви именовани витезови настањени су у „веселим царству поезије“ и у епопеји мушког десетерца. Они знају кога су посјекле клетве Лазарева, клетве гусала, праведно гудало, а ко је миљеник гусала и становник Царства Небескога.

Гријешни луцидни Винавер кад каже да је народна пјесма водила Његоша, „а не он њу“. Његош је пјесме пјеване у младости водио и доводио до умјетничких густина, угледајући се на народне пјесме. И кад је записивао народну пјесму „Чоек-паша и Михат чобанин“, од Тока Икова пипера, Његош јој је дао антологијски крешчендо, од ког застаје дах и над којим се мора добро главом замахнути: „Ђе се мука код главе нагнала,/па та мука глави не помогла,/и ту муку опалила муња!/Ђе се глава код муке нагнала, / а та глава муци не помогла,/ а ту главу посјекли крвници!“ Пјесма „Чоек-паша и Михат чобанин“, чији је записивач Његош, завршава се његошевском загонетком. Што говори да је Његош водио пјесму, а не пјесма њега. То је и Винавер морао да призна: „Његош је – даље и дубље- изразио, сажео народну песму“. Није га народна пјесма узела за свога роба. Не стоји Винаверово вјеровање да је „народна пјесма надјачала свакога појединца“.

Српски јунак се калио и прекаљивао и у усменим вјековима, долазио до своје челичне есенције, да би мушким десетерцем, уз „вјеште звуке дивнијех гусалах“, изразио вјековни отпор ропству.

Прикљученије

На промоција моје књиге на њемачком језику, коју је објавио Сенат за културу Западног Берлина, 1981. године, моје рецитовање пратио је звуцима гусала гуслар Бошко Вујачић, ком су се Њемци, обученом барокно у „црногорско свитно ођело“, дивили уз тихо говорење: „Шен, шен, сербишен, мандалин!“ и „Сербишен опера, шен, шен!“ а кад смо завршили промоцију, на излазу акустичне сале добио сам касету са снимком промоције, коју је преносио Радио-Берлин.

Ово је одговор црногорском мудросеру са Тупана и његовом кликовању са блебетофона скупштинског: „Гусле о клин, господо моја! Не можемо с гуслама у Европу!“ А по

гулама и Вуковим пјесмама познао нас је међу народима пјесник „Фауста“ Ј. В. Гете. У Европу се не иде празноглаво него са вриједностима које она нема. Нећемо ми Европи показати клавир! Немамо клавирмене такве! Можемо им бити занимљиви само по гулама, фрули, великој епици, какву нема Европа! Гусле су старије и од клавира и од оргуља.

(Морача, Видовдан, 2011)

Василије-Вајо ДЕЛИЋ
(Никшић, лекар)

ГУСЛАРИ СУ БОЖЈИ РУКОСАДИ

У последње вријеме могу се чути опаске на рачун гусала. Као, то је превазиђен инструмент који треба, малтене, избацити из употребе јер су наводно њихове инструменталне могућности скоро никакве и да се не може с њима у Европу.

Наравно да су ти људи у великој заблуди, јер ми смо прије сто година стигли у Европу и то баш захваљујући овом древном инструменту. Библијском. Јер се и у Светом Писму помињу гусле и псалтир као музички инструменти.

Ако је један Гете осјетио снагу гусала и наше епике и надахнут тиме учио српски језик, није ваљда то радио да би се додворио неком моћнику. И је ли Томаш Масарик, када је, одушевљен чаролијом коју је пред њим, као Орфеј, извео Танасије Вућић, нашао за потребно да га за то одликује орде-ном Бијелог лава, што је код Чеха сматра за једно од највећих одликовања, био пушка из које су други пуцали, или предсјед-ник дивне државе Чешке у којој су исто: музика, љубав, хљеб и стих. Је ли геније из Смиљана, чије име цијели свијет изго-вара с највећим поштовањем, био заљубљеник у овај дивни инструмент, и нијесу ли му његова мајка Ђука и отац прото Милутин, парох Госпићки, с млијеком њиховим дали и гусле да би му:

*„Болне људи лијечиле,
И кроз црну њаму свијетлиле”.*

Је ли Петар Перуновић по Америци пјевао:

*„Када Србин људи,
како мршве из љубова буди”,*

и све вријеме био с Теслом, који је имао веома строге критеријуме и пажљиво бирао друштво. Неће бити да Тесла није знао више од неког апаратчика који хоће да изађе из ано-

нимности тиме што ће да скрнави највише светиње које баштини овај народ. Да избрише гусле из душе једног витешког народа који је увијек знао да изњедри борце за одбрану, који су о једном рамену носили пушку а о другом гусле. Било им је важно једно и друго подједнако.

Гусле рађају гусларе. Не може свако бити гуслар. Као ни пјесник. Мора за то бити надахнут Духом Светим. Инспирација је призив Духа Светога. Када Бог просвијетли човјеков разум. Отвори му духовне очи.

Гуслара ћеш познати и по томе како сједи у кафани. Он се издваја од осталих људи. Отмен је. Дружелубив. Умије да људује. Он је образованији од других. Све је то научио од гусала, кроз пјесму.

Гусле имају за све одговор. Оне су ризница у којој стањују мудрост, јунаштво, чојство и сва историја.

Они који ружно говоре о гуслама то раде због комплекса инфериорности. Јер, када би њих гусле и приказале, то би било у карикатуралном смислу. Не би били нимало лијепи, јер гусле не знају за шминку. Да о таквима има иједна лијепа не би се од њих могло живјети. Него, срећом – нема. Неће је ни бити. Гусле не знају да лажу.

Гуслари су Божији рукосади.

*„А ђуслари ко с неба звијезде
Букџиње су били кроз сџољећа,
Па нас сџаси џјесма и свијећа.”*

Гусле памте. Зато прави људи гледају шта раде да их не би, не дај Боже, запамтиле по нечему због чега ће се стидјети њихови потомци. Гусле уче и васпитавају, од колијевке, чим чељаде помили:

*„Још док бијах на мајчином крилу
Ја чух од вас за змаја и вилу”... (Р. Б. Требјешки)*

Да се говори само истина:

*„Немој сине џовориџи криво,
Ни џо бабу ни џо сџричевима”...*

Гусле лијече:

*„Кад ја ђусле џреко крила сџавим
на све моје муке заборавам
А уморну снаџу оџоравим.
Кад ми оне на крилу зајече
Од сваке ме болесџи лијече*

*А највише кад се разочарам
Узнем гусле ња се разговарам”... (Р. Б. Требјешки)*

Кад је краљ Никола угасио свијећу Шћепану Плоски, отровао му јединка сина, који је био први школовани правник у Црној Гори, слегла се сва Пива на жалбу. Дошао и војвода Лазар Сочица. Шћепан тражи гусле. Доносе му. Он сједа поред ковчега своје угашене свијеће и, нећете ми вјеровати – пјева:

*„Црни дане, још црња судбино,
Црни вроне, Плошћиху Шћейане.”*

Причао је да су му само гусле могле отјерати тугу и да би без њих тада помјерио памећу. Ја му вјерујем. Вјеровао му је и владика Раде:ццц

*„А наше су ушћирале сузе
Вјешћи звуци дивнијех гусала.”*

Гусле памте историју и причају:

*„О Немањи и цару Душану,
О Косову и Видову дану,
И о Марку и Прилеју праду,
О владици Данилу и Раду.”..(Р. Б. Требјешки)*

Зато треба чувати гусле:

*„Гуслама се Србин поносио,
Кад је крвљу пољане росио,
И што су му сирашине клејве биле,
У изрода гусле не висиле”... (Р. Б. Требјешки)*

Кад дође гуслар у домаћинову кућу, даје му се мјесто у прочеље, „ђе је мјесто кнезу”. Кад му дају гусле, престаје сваки други разговор. Наступа нека побожна тишина. Може се чути мува како лети. Тада само звоно на цркви смије да се чује, никакав други звук. Око не трепти. Ако гуслар не заврши пјесму, умољавају га да не прекида и обично успију. После – коментари, како је пјесма срочита, жалостива или шаљива, и свако износи своје утиске пун неког унутрашњег набоја. Ако ти се коса на глави побила, ако ти се најезила кожа, ако је срце убрзало ритам и хоће из груди да искочи, то те је гуслар погодио на право мјесто. Погодио те стријелом која се зове пјесма. Као ова:

*„Сћаде кићина Црнојорка сћара
Да с мршвијем сином разговара,
Шћа је ово, мој сине Шћейане,*

*Од које си крајине и стиране,
 Под толико жестиокијех рана,
 Видим да си с крвавој мејдана.
 Нема рајша, не чује се боја,
 Шта је ово, мила срећо моја,
 Ко ће иако изненади, сине,
 У њроклеће санџачке њланине,
 Што скривају злојасне хајдуке,
 Њихове се осушиле руке... ”*

(Нико Вучинић)

Ајде, не заплачи, мајчин сине! По томе ћемо знати јеси ли човјек.

О гуслама не треба да говоре ове свезналице, тешке незналице, који о гуслама знају и виде колико и овца која лежи. Нека то препусте кућићима, оцаковићима и кољеновићима, који су их и досад чували и сачували.

Све нешто зебем да се не усицили оно пророштво:

*„Да ће доћи вакаји и вријеме,
 Да сви мудри људи занијеме
 Да не буде њосиа ни омрса,
 Великоја Пејка ни Васкрса,
 А њојани и свака фукара
 Да се њиша и да разјовара”...*

Боже, забрани! Боже, има ли Те!

Ако би у Шкотској неко ружно рекао за гајде сматрали би га ретардираним. И били би у праву. И ми би били у праву да ове наше испитамо у том смислу.

Нека нешто науче од Амера. Како они чувају традицију. Тенкови „Патон”, „Шерман” и други, носе имена прослављених генерала. „Нимиц”, носач авиона, је име прослављеног адмирала.

Традиција се мора поштовати. Ко заборави своју прошлост, неће имати будућности.

Зато предлажем да се уставом наше државе гусле прогласе за национално благо од непроцјењиве умјетничке вриједности. Докажимо и покажимо Европи шта имамо. Разумни ће разумјети. Хоће макар у земљи Гетеовој.

Још нешто: гусле ћете наћи и код Арнаута, Ирачана, Арабљана...

Прије двије године сам у Аману, на базару, нашао гусле. Сувенир. Нијесу изгиздане баш као ове наше и умјесто

длаке, само једна жица, као Г жица на виолини. Гудало – обично.

Да пробамо. Поприрегни. Превуци... Јекнуше, пусте, и познаше ме као да су само мене чекале.

Сијевају око мене блицеви. Муње. Само што не грми.

Прилазе ми Арабљани... Љубе ме. Сликају се са мном. Нађох се у чуду. Боже, дивних ли људи! Таман помислиш да си у древноме Цетињу.

Веселин МАТОВИЋ

НИЈЕСУ СЕ СТРУНЕ ПОКИДАЛЕ

(Умјесто поговора)

Гусле су примитивне, ретроградне, анахроне, руралне, српске, четничке, балканске, песимистичке, морофилне, нетолерантне, ратоборне, хегемонистичке, геноцидне, антицивилизацијске, антицрногорске, антиевропске, антинатовске, антиглобалистичке. Гусле су нам измислиле лажну историју, митове и легенде, који су нам као повези преко очију. Који нам не дају да прогледамо, ни да се оријентишемо у времену и простору. Због гусала и њихових митова тумарамо слијепи и глуви по прошлости и Косову и никако да се освијестимо, да се управимо путем у будућност - европску и трансатлантску, мондијалистичку. Гусле су нам воденички камен око врата. Гусле је измислио Милошевић да би поробио демократску и европску Црну Гору. „Окачимо гусле о клин! Не можемо с њима у Европу"! Не можемо с гулама у диско клубове и ноћне барове, на параде поноса! Гусле кваре омладину!

За подизање овакве оптужнице против гусала постоје углавном три разумљива и подједнако важна разлога. Сва три у сагласју и међусобном допуњавању.

Први је политичко-идеолошки: уз гусле се одувijek пјевало у славу Бога и Светитеља („Манастири и свето гудало, то је нашу вјеру сачувало"), што је својевремено сметало комунистима, и у славу српских, посебно косовских витезова, увijek „уз нос" свјетским моћницима, што данас не одговара тзв. дукљанима и мондијалистима. А једнима и другима што их, ипак никада, инатне и пркосне, нијесу успјели превести у њихову службу. (А бивало је, мора се признати, да су и гусле посртале.)

Други је културолошки: као израз помодарства и снобизма оних, како би рекао Перо Слијепчевић, „полутана, оних типова који су душевно изашли из патријархалства, а нису

потпуно упили нову културу“. То су они „префињени“ музички „зналци и чистунци“ које трнци подилазе на звуке нове црногорске химне, иако она, како виспрено примјеђује књижевник и музиколог Миодраг Ђупић, има само два и по тона, док их гусле имају чак пет.

И трећи је психолошки: као израз „комплекса инфериорности“ (како дијагностицира др Вајо Делић). То су они који имају разлога да се боје гусала, који осјећају да су на супротној страни од онога што гусле славе и величају, и које би гусле, ако би се некад и осврнуле на њих, удостојиле само једним стихом: „Рђа бјеше Ризван-ага силни“.

Подсмјешеније и мрзост према гуслама, наводно као примитивном инструменту веома скромних музичких могућности, а у ствари – према ономе што се уз гусле казује, почело је код нас поодавно, под видом рушења старих и успостављања нових таблица вриједности. У суштини - наметања лажне, имитаторске, периферне евроамеричке забављачко-хедонистичке субкултуре, која је тим реформаторима једино и била доступна, а на чијој основи је, кад је дошло вријеме, изграђена данашња антисрпска етатоманска и нациоманска Црна Гора.

У вези с реченим, подсјетио бих на случај насртаја бившег професора српског језика и умишљеног књижевника Бранка Бањевића на духовитог народног пјесника Ника Вучинића, у *Никшићким новинама*, почетком 1962. године, и Вучинићев одговор у стиху, по коме ће се Бањевић више памтити него по његовом књижевном дјелу, и након којег се, овдје, неколико деценија, све негдје до средине 90-их, нити Бањевић нити ико други није усуђивао да напада ни гусле ни творце гусларских пјесама.

*„Те њјесничке анализе,
Сивар су њвоје личне кризе,
То уочииј није мука,
То је чистиј ѡакосиј духа,
Да најишеш ѡе лудосији,
Професоре књижевностиј“*

- каже Вучинић у подужој пјесми (одговору) коју и данас зна готово сваки други Никшићанин, па наставља:

*„Барјакѡаре модернизма,
Пајуча је ѡвоја чизма“ (...),*
и даље:

„Модернизам данас клеца,
 Можда ради десетерца,
 Њему треба вишамина,
 Свјежи ваздух и џланина” (...)

„Ти крсташке дижеш хајке,
 О забрани десетерца,
 Ка' да џишеш са Мјесеца,
 А не видиши родну џруду,
 Што скакућеш узалуду?
 Дај осџави џолемиду,
 Узми срџску џрамаџику,
 Увјери се имаи раџиџа,
 Јер џи млада луџа маџиџа.
 Шџа ће онда чићеџи џаци,
 Са језиком, куку маџџи,
 Када виде џрофесоре,
 Како џишу и џоворе.”

Не само што је духовита, парадигматична, и што је погодила у „срце ствари”, него је готово и пророчка ова Вучи-нићева пјесма. Тај „барјакџар модернизма” који

„личи на скакавца,
 Који хара зрела жиџа”
 и чија
 „књижевна роба”,
 Већ наредноџ ине дана,
 И рађање и сахрана,
 О једноме џрошку оде”,

ускоро је постао и један од барјактара монтенегризма, и организатора хајки на све аутентичне културне вриједности на овом простору, посебно на име српског језика и оно што је под тим именом настало, и то остао и до данас,

„Збоџ некаквоџ своџа џефа,
 Ил џо миџу некоџ шефа”.

Зато се овај његов случај и учрџао тако снажно у народно памћење. Народ је просто ликовао због тога како се један изворан, непатворен таленат поиграо с лажном, надувеном ученошћу, како га је приземљио и, бритком досјетком, свео на праву мјеру. Народ ликује сваки пут кад се Ризван-ага побије на нос.

Патријархални, народни, дух изнад свега цијени књигу и писменост, али је изузетно осјетљив на лажну ученост коју

увијек прате хвалисавост и наметљивост, односно потреба за мијењањем устаљених вриједности, према себи и по сопственим мјерилима, па и бахато насртање на оне светиње што их је народ од таквих „сакрио у митове и легенде” (Андрић), и само гудалу у руци гуслара допушта да их отуда дозове. За такве испаде народ се свети својим заједљивим хумором, иронијом, која често прелази у сарказам и беспоштедно ругање.

Гусле можда и јесу у музичком смислу неиздашан инструмент, уосталом као и сви народни инструменти, али заблуда је да су оне због тога нападнуте. Оне су нападнуте јер су биле и остале најпоузданији чувар духа слободе, непокорности и памћења у српском народу, тих највећих непријатеља новог робовласничког поретка који, као што видимо -незаустављиво осваја планету. Због њих је нападнуто и име српског језика, и Српска Православна Црква и цјелокупно српско културно и духовно наслеђе.

Међутим, ко се с гулама инатио, није ућарио. Видјели смо то на претходном примјеру. За гусле се није рђа ухватила. По неким статистикама, око пет хиљада гуслара броје разна гусларска друштва у Србији, Републици Српској и Црној Гори. Њихове гусларске вечери су изузетно посјећене. Носачи звука, или како се то већ назива, са њиховим снимљеним пјесмама продају се на стотине хиљада примјерака, радо су виђени и слушани код наше дијаспоре, а и код припадника других народа, широм планете, и уопште, по популарности, они данас озбиљно конкуришу најпознатијим пјевачима и музичким групама.

Додуше, та масовност и комерцијализација гусала условили су појаву велике количине заиста лоших пјесама, пјесмотвора, неспретних имитација, приземности и импровизација, често спјеваних по наруџби (ради задовољења племенских, братственичких и личних сујета) и по тренутном укусу публике, које, на жалост, потискују ону велику изворну нашу народну поезију, за шта су прије свега криви сами гуслари. Разумљиво је да гуслари прихватају новонастале гусларске пјесме, тако је увијек и било, али док је та пјесма била усмена, она је подлијегала веома строгој цензури и гуслара и слушалаца а која ту провјеру не би издржала, она је напросто нестајала, заборављана је. (Није подвргавана процесу дуготрајног брушења, од уста до уста, који је обликовао бисере наше народне поезије.) Данас није тако. Данас гусларске пјесме

пишу мање или више даровити, понекад и недаровити али амбициозни пјесници, пишу их серијски, као што је случај са писцима текстова за народну и забавну музику, штампају их и намећу гусларима, без икакве критичке провјере. Зато би, ако већ сами гуслари неће или нијесу у стању да ту производњу коликогод просију, требало увести неку врсту, назови еснафске рецензије, како би се на том прилично запуштеном пољу, колико - толико одвојило зрно од кукоља. Јер, за разлику од свих осталих врста, у овој поезији мора постојати канон, норма, испод које се не смије. У том канону има довољно простора за размах и слободу сваком истинском таленту. Као што га, уосталом, имају и иконописци. Ако је десетерац, по Андрићу, „калуп за српску осјећајност”, односно ако је, „тај код уграђен у наш архетип” како пише Р. П. Ного, и ако је, како су измјерили стручњаци, најмање 20% наших говорних реченица у десетерцу, а опет – наша епска нар. пјесма „пјевљива” само уз струне гусала, и ако је, како каже композитор Илија Лакешић, „мелос гусала тешко поновити на неком другом инструменту”, како се, и када се, догодио тај нераскидиви склад између ове двије непромјењиве формуле: наше епске нар. пјесме и гусала? Ко је кога пронашао: гусле њу, или она гусле? На то питање нема одговора, али то је још један доказ да се тај склад, не смије нарушавати произвољним новотаријама. С друге стране, ни кондаке ни тропаре не пише свако и како ко хоће, па зашто би било друкчије са гусларском пјесмом кад она, по својој суштини, иде у исти ред духовне поезије. Није она забавна пјесма, није то фолклор, то је образац, формула духа једног народа, то је културно добро од посебног значаја, и ту се не смије падати у баналност и приземност, чиме се наноси огромна штета, између осталог, даје за право опадачима гусала, дају им се аргументи које није лако оспорити.

Мора се признати и морамо се тога опоменути, комерцијализација може бити много опаснији непријатељ гуслама од оних који их руже и одбацују. Нијесу гусле исте у концертној дворани, у спортској сали са звучницима и појачалима од по неколико хиљада вати, у ТВ студију, на компакт диску, у кућној атмосфери или у црквеној порти. Оне имају свој амбијент. Нијесу оне за сваку прилику. Не примају се оне свуда једнако. Нијесу оне забава. Гуслање је сакралан чин! Трепетно стање код слушалаца док слушају гуслара, слично је оном на Литургији, па је чак и аплауз у таквој прилици најпросто благ-

фемичан. „Гусле су литургијског карактера”, оне су „помагале Светој литургији, Божијој служби”, каже митрополит Амфилохије. Жртвовање с вјером у васкрсење, то је чин литургије, али зар нам о истом и гусле не говоре. Отуда, дакле из те крстоваскрсне вјере, и та њихова несаломива пркосност, зачикавање и хватање у коштац са угњетачким силама, једнако - била то некадашња Отоманска или данашња Америчка царевина. Из тога су гусле и настале, у томе је и смисао њиховог постојања. (Нема ништа опречније духу гусала од, рецимо, данас преовлађујућег мишљења да је било узалудно супротстављање НАТО-авијацији крајем 90-тих, на шта су оне, разумије се, жестоко реаговале.) Зато се, кажем, не смије, због, свакако разумљивог прилагођавања новим облицима друштвеног живота и техничким проналасцима, изгубити та литургијска, тај жар сакралности без кога би се „васионски инат“ гусала зачас угасио, без кога би се на гулама струне покидале. И никаква им техничка помагала и појачала више не би могла помоћи. Мора се знати граница тога прилагођавања. А и гусларски дар не посједује свако. То је божански дар и он се не смије профанисати и проћердавати. Све би то требало да имају на уму и гусларска друштва и гуслари, али и државне институције које се брину о заштити културних добара. Уколико се оне за гусле уопште и занимају.

С тим у вези, подсјетимо се на крају, да су Хрвати недавно гусле регистровали и заштитили код УНЕСКО-а као своје културно наслеђе.

Припремајући тему о гулама и гусларима, првенствено као својеврсну полемику са онима којима гусле сметају, односно као реплику на њихове оптужбе, имали смо на уму да озбиљношћу одабраних текстова (објављених и који се први пут овдје објављују) знаменитих стваралаца: теолога, књижевника, историчара, музиколога, и др., упозоримо и на ове чињенице.

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Милица КРАЉ: *ѧоезија*

Шћепан АЛЕКСИЋ: *Писац*

Слободан МИЛИЋ: *ѧоезија*

Константин КАВАФИ: *ѧоезија*

Драган ДРИНЧИЋ: *афоризми*

Момо Капор: *Гуслар*

Милица КРАЉ**НЕЈАКИ ЈОВО**

*Ох оно јао малешно
ручицом осмехе хваћало
привийо на пруди мраморне*

*анђели венчић пронеше
кроз имасије мајлене долове
иичица сузе зобљаше*

*ох оно јао нејако иленце
деиешце Јоване
леиширку белу иризива*

*очице – уснуле лаишице
ирекрива змија гадиља
срмали велом мајчице*

ЈОВАН МЕЛОД

*Чије је лисџове расуџе на међи иокрај цркве
скуџила рука невелиџа у књиџу свезану криком?
Беше л` џо десница оноџа који у дневи мркле
расџера куне злаишице, оџера звере иовиком.*

*У вучју кожу одену иџелаишице младоџа роба.
Слеџим очима рисује у иџачки жиџ до жиџа.
Заклања иласком свирале усџравне младице ироба.
Оџева неоџевом ипросеве божјеџа миџа.*

*То њод Голешом њромину слојом Јована Мелога
У сени сенчица – семчица косовској умрлој народа*

ЈОВАН ПРЕБЕГ

*Од вејровијте недеље до заклојијте среде
Од хромој ујторника до усечној чејвртїка
Од њасјеј њонедељка до чуминоја њејка
Од најлашијте субојте до видовданске недеље*

Кућу стопалима носио

*Од видовданске недеље до зајонејне субојте
Од варовној чејвртїка до оброчијте њејке
Од јудиноја ујторка до себичне среде
Од њлушиној њонедељка до водене субојте*

Заклањао морни страх

Од некришијених до стијражњих дана

У лобањи дечјих рана

Бели жудео дах

(Из рукописа *Лейи Јован*)

Шћепан АЛЕКСИЋ

ПИСАЦ

У цијелој Вароши, Писца је мало ко прихватао озбиљно. Чак ни код ријетких познавалаца писане ријечи није уживао превелико поштовање ни имао особиту цијену, премда су му признавали да има умјетничког дара.

Писањем се бавио само узгредно јер му је службенички посао у општини био главно занимање. Али тај посао обављао је алкаво, па га често није било на радном мјесту, а кад дође за тили час се изгуби, те га странке траже по кафанама и другим канцеларијама у којима се свакодневно ваде флаше из тајних скровишта и из њих кришом потеже љута херцеговачка лоза. Знале су се све кафане и канцеларије у коју Писац навраћа, па странке нису предуго морале да лутају тражећи га.

Због алкавог и немарног односа према послу, често су га премјештали на нова радна мјеста, али од тога није било никакве користи. На крају је склоњен у грунтовницу, међу старе и дебеле књижурине, у једну одавно запуштену и неуређену канцеларију у којој су се редовно могли да виде ројеви црних мува на прљавим прозорским стаклима. Зидови канцеларије огуљени, а у њеним угловима разапета паучина. Зграда још из аустријског периода, а њени подови на ходницима покалдрмисани плочама клесаног херцеговачког камена.

У цијелој Вароши било је свега неколико људи који су пристајали да сједе за Пишчевим столом, међу њима сметљар Гојко и пекар Андрија. Његов сто се знао у свакој од двије кафане у које је навраћао. Оба су била у углу и подаље од осталих.

Са људима који су пристајали да сједе за његовим столом, Писац никада није разговарао о књижевности. Били су то најчешће разговори о прошлим временима, о смијешним, веселим и тужним догађајима из града и околине. Сваки такав раз-

говор завршавао се закључком да је раније било прича и дружења, а да се данас све свело на обичну трку, а свијет постао малодушан, свадљив и завидан. Причало се да Писац све те разговоре и сјећања биљежи и касније користи при писању својих књига. А те књиге, поштено говорећи, у Вароши мало ко је читао. Сам Писац о њима скоро никада није причао. Ипак, кад год би из главног града, гдје живе сви прави и познати књижевници, долутао до нас неко од људи од пера, Писац би редовно био уз њега. Волио је да се нађе у његовом друштву и уопште, изгледало је да на тај начин покушава да докаже да је и сам од те сорте, иако себе и своје књиге никада није хвалио.

Општинске власти не само да нису држале до Писца него је он, како су често говорили, био њихова велика мука и невоља. Иако су сматрали да то што он пише нема никакве вриједности, бојали су се сваке његове написане ријечи и често препознавали у његовим причама. И увијек су истицали да чудом не могу да се начуде да се и такве глупости штампају и објављују.

У неколико наврата су чак писали дописе представницима државне власти у којима су се жалили на Писца и наводили да његово писање „изазива незадовољство широких народних маса“ и да „наилази на општу осуду свих прогресивних снага“. Сакупљали су се потписи и слале петиције у којима се тражило да му се забрани писање јер „уноси немир у здраву и напредну средину која стреми бољој сутрашњици“, али одговори никада нису стизали. То је и спасило Писца да га не избаци са радног мјеста и да му се не укине право на чланство у јединој библиотеци у граду. Да је имао било каквог угледа и подршке у Вароши, вјероватно би општинске власти нашле начина да га се ослободе и протјерају га у неко друго, веће мјесто, гдје има још писаца који могу да му праве друштво. Овако, није се до њега држало, па му је и власт много шта опраштала што другима, угледнијим од њега, сигурно не би.

Жена Пишчева, једно дебело и лијено створење, од дјетињства размажено и ненавикнуто на било какав рад, била је његова велика невоља. Уз све то, била је и болесно љубоморна. Чим Писац стигне кући, она изручи на њега цијелу бујицу погрда и псовки и никада не заборави да каже:

– Нико и ништа, ето шта си ти! Пјандура и једна обична будала до које нико не држи! А ти си себи увртио у главу да си неко и нешто.

Тврдила је да је направила неопростиву животну грешку кад је пристала да се уда за њега. Могла је да буде права госпођа, што је и заслужила, да није пошла за будалу. Уосталом, да неко држи до њега и његовог писања нашао би јој пристојан посао у канцеларији са пристојном платом, па не би морала да диринчи у књижари и услужује и угађа свакој шуши. Здравље је своје упропастила због њега, цијели јој живот крв пије и још му је и то мало.

– Господе Боже, шта си ми учинио од живота! И шта ме још чека са тобом оваквим никаквим!

Тако виче сва цептећи од бијеса и срџбе. Па му се онда, чврсто стиснутих и високо подигнутих песница, уноси у лице и дрхтавим вриштећим гласом га пита докле ће тако.

Кад му све то истресе у лице, често уз псовке, она клоне на кауч и бризне у хистеричан и незадржив плач. Не плаче него вришти и рида покривајући лице и очи рукама. Писац, који је све вријеме ћутао као заливен, не помичући се, шири немоћно руке. Сачека потом још тренутак-два, па се коначно помјери с мјеста на коме је сједио, налије чашу сока или зашећерене воде и придржавајући Жену лијевом руком за врат и затиок, принесе јој устима.

– Ајде, попиј, смири се.

Жена отпије гутљај-два, а онда почиње други дио њене представе. Хвата се за стомак и почиње да се пренемаже показујући гдје је боли. Њише лагано главом и гласно уздише. То је за Писца најбољи знак да је главна олуја прошла и да сунце полако почиње да се пробија иза облака. Жена још није готова и цијелих десетак минута потом лежи згрчена на каучу и лагано цвили не проговарајући ни ријечи. Писац за то вријеме хода на прстима и све нешто као да поспрема и подиже, а у ствари не зна шта би са собом и једва чека да коначно прође и тај дио програма који му Жена свакодневно приређује.

Након тога, Жена се лагано придиже, прилази огледалу, поправи мало косу и незадовољна оним што је угледала, тихо и разочарано каже:

– Ијао, како изгледам.

Обрише се око очију, поправи мало одјећу и косу и већ одлази код комшинице на поподневну кафу и цигарету.

Писац тада коначно може на брзину да заложи што се затекло и да потом сједе за мали сточић у углу кухиње, одмах уз шиваћу машину. Тада пребира по прибиљешкама, преврће и подвлачи. То не траје дуго, најчешће око пола сата, јер се Жена већ враћа.

Тада она поспрема и сређује суђе од ручка, а успут још звоца и приговара Писцу да је женскар и да је њу потпуно заставио. Али сад више не виче и не хистерише него говори нешто мирније и одлучно поручује да она зна шта ће и како ће. Писац само ћути и прави се да не чује шта она говори.

Женина болесна љубомора произвела је на десетине Пишчевих љубавница. Довољно је било да женско биће у књижари само упита за Пишчеву најновију књигу, па да се код ње већ роди идеја да је то та његова најновија. Дешавало се да на улици угледа нашминкану и врцкаву дјевојку, коју писац никада није ни сусрео, па да је одмах означи као своју супарницу.

Кад и то прође, онда му редовно говори да им је намјештај и цијели стан потпуно оронуо и да би било коначно вријеме да се ту нешто обнови.

– Види на шта ово све личи. Ово је штала, није стан. Дај, побогу човјече, предузми нешто, па мушко си.

Пишчеве књиге Жена, наравно, никада није читала. Његове будалаштине је нису интересовале и шта је имала да дангуби читајући оно до чега нико не држи. Уосталом, паметније би му било да је, као и други људи, пронашао парче земље и обрађивао башту да љети имају зелени у кући.

До Жениног поласка у поподневну смјену, измијењају још неколико службених реченица. Тада разговарају о дједи и кући. Писац обавезно пита да ли су се дјеца јављала и шта кажу. Али тај дио њиховог нормалног разговора и живота редовно би трајао веома кратко, свега десетак минута, јер би Жена већ морала да се спрема у поподневну смјену.

Чим она замакне преко врата, Писцу лакне. Тада постане живљи, преврће по умашћеним биљежницама и пише. Док пише често се смјешка, одистински смије, разговара сам са собом, мршти се, шири и подиже руке, пријети кажипрстом, устаје са столице и лупка шаком о столић, празна и изгубљена погледа зури у ништа, плаче...

Тако скоро сваки дан биљежи и пише пуна два сата. И то је једини период његовог радног дана кад одистински живи.

Сјети се тада често и свих оних поспрдних ријечи које град изговара о њему и његовом писању, али се не љути превише. Зна да га неки зову Толстој, они други Достојевски, али му то не смета. Зна и да је понекад тема вечерњих незваничних сједница на којима представници општинске власти разговарају о својим будућим плановима и често закључују да на њега треба припазити, али га ни то не брине. Спреман је унапријед да опрости свима у граду који нису прочитали ништа од онога што је написао, али им то не смета да тврде како то све не вриједи ни петопарца, а неки од њих чак и јавно осуђују његова дјела. Њему је само важно да му дозволе да пише.

А кад сједне и почне да пише, пред њим се отвори цијели један свијет. Кад би само људи знали колико је велик и како је лијеп тај непрегледни свијет маште. Тада, иза оних мрких облака свакодневице провири окрњак сунца на коме се огрије душа и живне озебла крв, па дамари поново почну да раде. И сваки пут учини му се да вриједи живјети, ако ни због чега онда због оне једне сунчеве зраке, која се јави иза тмурних облака и растјера на тренутак таму која притиска све околу. Та само једна зрака могла би цјелокупна да стане у кап јутарње росе, а ипак је довољна да покрене човјека, цијелу планету и сав свемир.

На пола часа пред завршетак Женине поподневне смјене, редовно би почињала да га хвата нервоза. Сваки пут је знао кад долази то вријеме и не погледавши на велики зидни сат јер му је његов унутрашњи поручивао да је за тај дан писању дошао крај и да се ваља паковати. Попаковао би на брзину своје списе, гурнуо фасциклу и свеске у велику ладицу испод стола и већ закључавао врата на стану и најбрже што је могао силазио низ степенице.

Прије него што стигне до својих кафана, Писац обавезно прошета градом. Увијек сам, тако је навикао, али и кад би пожелио друштво, тешко би га нашао. Од оних неколико људи, који су сједали за његов кафански сто, нико није шетао, а за све остале, он није био пристало друштво.

За вријеме тих шетњи, Писац је строго пазио да не пролази испред књижаре, или да се случајно не сусретне са женом која се враћа са посла. Неколико пута му се дешавало да је угледа издалека како му иде у сусрет, па би одмах, попут ласице, шмугнуо у прву споредну улицу и настављао да шета као

да се баш у том правцу и запутио. Десетак минута касније, већ би био за својим кафанским столом.

Увече, из кафане би одлазио ни превише рано ни превише касно него кад и већина осталих који у кафану стално навраћају. Одатле је ишао право кући и није се заустављао.

У кухињу, гдје је Жена спремала јело за сутра и гледала телевизију, Писац у то вријеме није улазио. Само би се изуо и распремιο за ноћни починак. Кад и Жена дође у собу, он би већ спавао или се правио да спава. Она би тада редовно прегледала његову одјећу сумњајући да на њој има дугих или коврцавих длака. Па би онда прењушила све редом попут ловачког пса и коначно и она почињала да се распрема. Чинила је то редовно, сваки пут се чудећи како Писац успијева да избрише све трагове својих неваљалих дјела.

Раније, Жена би се, послѣ свега, завлачила под покривач крај Писца, понекад га будила шапћући му мазне ријечи, али посљедњих година то више није чинила. Одавно су већ спавали у одвојеним постељама, а њој се све више гадило на његов ракијски задах и чинило да цијела соба заударе, па је често спавала у кухињи. Осим тога, била је убијеђена да је са собом донио и воњ женетина са којима се дружи и вријеме проводи, само што она не умије да га открије и препозна.

Дјеца су била велика и једина Пишчева радост. Син је, још од раног дјетињства, био велики сликарски таленат и то су му признавали сви. Али, по наговору оца и гимназијских професора, није се уписао на ликовну академију него на Грађевински факултет у Београду. Тамо је заглибио и више није ни студирао него сликао и радио разне плакате и натписе, све за ситне паре. Кћи није била талентована за умјетност, али јесте вриједна и од ње је Писац очекивао много. У гимназији је била одлична и студирала је право. Студије јој нису ишле како би требало, али оцу о томе није говорила. Мајци би се повјеравала али јој је строго подвлачила да оцу не говори да се не би секирао.

На своје породичне прилике, Писац се никада није жалио. Све је то било резервисано само за њега. Ипак, годило му је када би сметљар Гојко започео тему о савременим браковима.

– Није то више ко некад, па да жена поштује и слуша свог чојека, има она данас три пута више права од њега. Доведете је и одма га одијели од оца и мајке, вели, не може са њима,

велика разлика у годинама. А ако није запошљена, спава до подне. Тада устане, па док оде до продавнице и покупује, паса један по подне. Онда на брзину настави да кува онај ојађели ручак, а уто, ето јој и црночојека, враћа се са посла. Онај жалосни ручак, напола жив, изнесе пред њега. Гладан кукавац навали на оно, па га одма заболи дроб. Тако неко вријеме, па послије она више и не кува. Вели да она не воли кувано, а чојека јој одма заболи дроб од кувана јела, па је боље да једу лизе и мазе купљене у продавници него да се залуду замара и троши вријеме кувајући ручак. А оне које су запослене исто не кувају ручак јер, како веле, немају времена за то.

Такве Гојкове приче редовно су одушевљавале Писца. Слуша их пажљиво и само се лагано смијеши, а онда све прибиљежи у какав умашћени либрић, који је увијек носио у џепу, тврдећи да ће „дати руке“ и да ту врсту прича редовно користи као зачин књигама које пише. Кува чорбу у своме књижевном лонцу, али знатно дуже него она тек доведена млада из приче којој није до кувања, па јој најпоследње дода Гојков сафт са свим потребним зачинима. Тако његова књижевна чорба добија свој потребни мирис и укус и тако се, на тихој и дуготрајној ватри, раскува, па се последије прсти од ње лижу. Невоља је, међутим, у томе што, у малој средини гдје живи, само ријетки успијевају да кушају ту чорбу и да у њој уживају, а сви остали нису кадри да јој препознају ни мирис ни укус.

Њено величанство смрт дошла је по Писца изненада и сасвим неочекивано. Затекла га је за столом у кафанском углу и ту га покосила у тренутку. Писац је само клонуо за кафански сто. Остали у кафани најприје су мислили да га је савладало пиће. Неколико тренутака касније схватили су да нешто није у реду и притрчали.

Коноварица је савјетовала да му дају вјештачко дисање, а двојица људи, који су са њим били за столом, покушавали су да га раскопчају и придигну. Масирали су га по рукама и врату. Неко је тражио да донесу слатку воду.

Али за све је било касно јер је Писац већ напуштао погани и ништавни овоземаљски живот, улазећи на широм отворена врата другог свијета, много већег и љепшег и пловећи кроз његова непрегледна пространства. Сигурно се у тим тренуцима лагано смјешкао не осврћући се на све оно што га је, до прије само неколико тренутака, окруживало. И сигурно се још освртао на земни свијет коме је и сам, до прије неколико тре-

нутака, припадао чудећи се његовим жалосним навикама, ситним жељама и узалудним хтјењима.

Људи из кафане још су покушавали да му помогну. Ускоро су стигла и кола хитне помоћи. Пролазници су застајали, прилазили и питали шта се догађа. Док су га унијели у ауто, окупила се цијела гомила знатижељника зурећи у Пишчево блиједо и непомично лице.

У граду се одмах сазнало да је умро од срчане капи. То је рекао дежурни љекар у болници одмах након што су допремили мртво Пишчево тијело и положили га на сто. Није то био обичан срчани удар него онај од кога се срце разлети у двије половине, а умире у неколико секунди. Тако је Писац окончао живот у кафани која му је била други дом, прибјежиште и заштита од живота који га је притискивао са свих страна и на сваком кораку и са којим је, скоро непрекидно, био у сукобу.

Сличним ријечима, на Пишчевој сахрани, малобројним окупљеним грађанима, обратио се и један веома познати књижевник из Београда, који исто тако није био миљеник власти. Дошао је, како је рекао, да се опрости од Писца и да му се захвали за велики допринос нашој књижевности и упуту посљедњи поздрав од књижевне сабраће. Говорио је топло и искрено и за Писца рекао да је одавно надрастао средину у којој је живио, да је написао предивна дјела која ће се памтити и читати и да ће у историји књижевности његово име остати уписано великим словима. Рекао је да је умро још релативно млад, у најбољим стваралачким годинама, у којима већина књижевника пишу своја највреднија дјела. Читалачка публика ће, како је рекао, остати ускраћена за та дјела јер их је Писац заувјек понио са собом на онај други, већи и истински свијет.

Тако је говорио тај познати књижевник из Београда. Чаршијском чуђењу није било краја. Сви су сматрали да је преувеличао и претјерао иако су у нашем крају у посмртном слову мртви увијек хваљени и слављени, а њихова лоша дјела и мане остављане по крају.

Појединци су се таквом говору смијали кришом још на гробљу. Шапутали су у шали да би књижевник требало да скрати и одузме јер има од чега. У граду се још три дана причало само о томе говору. Али, како свако чудо већ трећи дан више и није чудо, тако су и Писца и све што је везано за његов рад и изненадну смрт у граду сви брзо заборављали.

Право чудо стигло је тек неколико година касније када Писца у Вароши више нико није помињао.

У тих неколико година услиједиле су велике промјене и догодио се рат. Југославија се распала и све је постало другачије. У Вароши је, међутим, све било исто или је бар наличило на оно што је и прије било. Чак су и на власти били исти људи, у истим одијелима само што су сада имали кравате другачијих боја, јер црвене више нико није носио.

Тог љета у новим, тек одштампаним, ђачким читанкама изашла је Пишчева слика, а испод, његова кратка биографија и преглед најзначајнијих дјела. На наредним страницама штампана је једна његова краћа приповијетка, а иза ње су слиједила питања на која ђаци треба да одговоре.

Вијест да је Писац ушао у ђачке читанке за пола часа обишла је цијели град. Читанке су куповали и они којима нису потребне да се увјере у чудо коме се нису надали.

Жена у књижари је тај дан непрекидно плакала, отварала читанку, показивала свима Пишчеву слику и љубила је.

И поново се три дана у Вароши само о томе причало. Људи су псовали оне који су то наредили и дозволили да дјеца у школи морају да уче и о таквим пјандурама и несрећама. Тврдили су да би преписали дјецу само да постоји школа у којој се та лекција не учи. Грозили су се од помисли да ће њихова дјеца у школи учити да је Писац био добар и служио другом за примјер. Читаће његове књиге да би из њих сазнали и научили. Људи су гласно негодовали на улици и у кафанама.

– Бутум, све нам је наопако и како не ваља. Какав народ, таква власт, држава и писци, говорио је обућар Ринда закљичујући се да његова дјеца неће учити ту лекцију, па макар и не завршили школу.

И други су псовали и пљували око себе питајући се како је могуће и има ли икога ко води рачуна о томе шта се учи и на чему се дјеца васпитавају. Незадовољство је било опште, али су сви осјећали да је одлука да се Писац уврсти у читанке донесена негдје на неком вишем мјесту гдје се и доносе такве одлуке на које они не могу утицати. Зато су незадовољници пронашли неког возача Рема, који у животу није прочитао ниједну књигу и наговорили га да, у име свих, оде код директора гимназије и професора српског језика неког Мастиловића који је стигао те јесени у Варош.

Директор и професор су покушавали да објасне Рему да су једно књиге, које имају књижевну вриједност, а да је Пишчев начин живота нешто сасвим друго. Уосталом, многи наши и свјетски писци живјели су на такав необичан боемски начин, па им то није сметало да буду у самом врху књижевности. Осим тога, професор ће само тумачити Пишчеве књиге, а неће дјечи говорити да је добар и исправан начин на који је он живио. Ремо, међутим, није хтио ни да чује за таква објашњења, а право речено није их ни разумио, па је из школе изашао потпуно незадовољан и онима који су га послали испричао да је коначно ђаво однио шалу и да ни од школе више ништа није остало.

Те јесени, ђаци су читали Пишчеве књиге и из њих учили оно што је требало да се зна – да је за живота, слично многим нашим писцима, био несхваћен и у сукобу са средином у којој је живио, да су га прогонили и нападали и да је умро релативно млад. Уз све то, живио је тешким и скромним животом као и сви остали наши писци.

О Пишчевим књигама, које сад многи у граду прелистају, а само ријетки читају до краја, ђаци у школи уче да су својеврсна критика друштва, средине и времена у коме су настале. У њима су изнесене бројне негативности и накарадности мале средине које је могло да запази само оштро око и истанчан књижевни слух. О свему томе ђаци причају као о нечему што је било давно, као да је сада све другачије и много боље.

Општинска власт, која је до јуче о Писцу говорила све најгоре, сад га закива у звијезде, а на свим скуповима тврде да је Варош имала праву срећу што је у њој живио човјек са којим данас може да се поноси.

Предсједник општине већ је предложио да се Писцу подигне биста у парку, скоро у центру града.

Али сметљар Гојко, један од ријетких који је пристајао да сједи за истим столом са Писцем, мало-мало, па потегне причу о своме умрлом другу.

– Оће да му подижу бисту. Нек подижу, да шта ће, само не знам да ли ће Писац и на бисти имати онај свој једини мавени и умашћени капут или ће му општина, о своме трошку, купити нови.

И све то сметљар Гојко говори за истим оним столом у углу кафане гдје је често сједио са Писцем, одакле је он зауви-

јек и полетио у непрегледне и људском уму незамисливо велике небеске просторе.

Смију се људи у кафани таквој Гојковој причи, али више нема Писца да је прибиљежи, да је, попут зидара, куцне с десна и лијева својим пером и онда угради у књигу, баш као што се бијели херцеговачки камен цијелац уграђује у високе куле и виле по мору, које само што не проговарају. Други Пишчев кафански дружбеник, Срга, смијуљећи се, говори Гојку да није у праву и да су општина и држава увидјеле колико он вриједи и одредиле му високу цијену.

– Јесу, али тек кад је лего под земљу. У нас ти је са људима исто као и са кромпиром – све што вриједи, под земљом је. Под земљом има мјеста за свакога и ту је човјек најмање опасан, одговара Гојко.

Општина је већ упутила и званични приједлог да се у Вароши почну да одржавају сусрети књижевника у знак сјећања на Писца „нашег драгог суграђанина“. Чује се како постоје велики изгледи да ће, већ од наредне године, почети да се одржавају ти сусрети који ће носити Пишчево име. Искупљаће се најпознатији књижевници да говоре о Писцу и нашој књижевности и да читају одломке из својих дјела. Додјељиваће се и награда која ће носити Пишчево име.

Једна издавачка кућа штампаће Пишчева сабрана дјела, која ће се пред читаоцима наћи идуће године уочи отварања књижевних сусрета који ће носити његово име.

Већ су разговарали са Женом и она је дала свој приставак. Најприје није ни знала због чега њу питају за одобрење, па су јој објаснили да је она носилац ауторских права. Обећали су да ће јој за то бити исплаћен новац који јој по закону припада, ако не слажу као што су и Писца за живота лагали.

Само, општинска власт сада са Женом има невоља. Умислила да је она сад неко и нешто, па сваки час одлази код предсједника и говори како је она, као удовица познатог књижевника, заслужна и да јој припада нови и већи стан, боље радно мјесто и да њиховој кћерци, која је отегла са студијама, треба дати стипендију. Тако долази код предсједника и од њега захтијева свашта пријетећи да ће се, ако јој не буде удовољено, жалити вишој власти и познатим писцима.

И никада не заборавља да каже да свакога дана отвори ону најновију ђачку читанку, у њој пронађе слику онога кога је бескрајно вољела и да, послуже тога, редовно заплаче.

Слободан МИЛИЋ

ВАСКРС ЗА ЦВЕТ ХЕРБАРИЈУМА

*Сада сам сљоошћен цвеш хербаријума,
Чврста и мртва прашина друма,
Најомилана и збијена прошлости сума,*

*Час је кад са свиме стојим у завади,
И време кад не ледам у очи правди,
Сад друго је време, другачије ради,*

*Сад сам књига преиворена у мрамор,
Од дугој нелистања хвања је замор,
Али из њалимисестиа избија Амор,*

*Нижу се тешка камена слова,
Стиварају речи сивље и од олова,
Од таквих речи бејак искован,*

*Бејак у набораној манији реченица,
Исход којих мизаху мора неознаница,
Бејак као нарцис чистота лица,
Ран и јасан као звезда Даница,*

*Сад сам залућали листи митологије,
Тешки нејројумачени стих поезије,
Сакрални предмет у крилу Ураније,*

*Сада сам сав у нади и страху,
Листи хербаријума подложен краху,
Осећам себе у вечном праху,*

Изгледам као да ме ваџра уврџала,
Да је њре времена и њресџала,
Великодушно време за живоџ дала,

Али цвекџ уморно о друџоме снева,
Сам себе џајно саџорева,
Он нема више ни ноџи ни днева,
На једној жици смрџи свира и џева.

(На Васкрс – недеља 2011. год.)

КРАЈ ПУТОВАЊА

Још једном џамо иџи желим
Где расџе, цвекџа и мирише џелин,
Да идем у џорке крајеве, велим,

Тамо џде се нарџиси беле
Где о џима сневају џчеле,
У крај, џде се само духови селе,

Мајке џлас џде нас је дозивао,
Њен блаџослов џрисиџизавао,
Крило џролеџа у ком сан сџавао,

Где су џене речи будиле
Јуџарџе џесме нудиле
Гласови и жекџвене руке чудиле,

Да видим осунчане бреџове,
Куџне хладне џраџове,
На џумну вешџиџце и враџове,

Да видим цреџуље, сачеве,
У средини живе хлебове,
Посџојане деџиџсџива свекџове,

Који су рођени из надахнућа,
Осећај живоџа камених кућа,
Кроз ѓрозор мрвицу сванућа,

Док џако ѓишем ове реџке
Живоџ се сиџурно своди на ѓочейџке,
Исиод крсиџача слуџи ѓреџке,

Излџеда само крсиџаче нас деле
Раширених руку једино и желе
Зайо су џако маџерински свеле,

Крај ѓуџиовања кад време одреди,
Живоџ се враћа... џад једино вреди,
Чека нас давни облак седи
Крај ѓуџиовања неуморно следи.

(9/10. мај 2011. год.)

СЛУТЊА

Кад се оно на Маслиновој ѓори
Оџе уздах и нада завијори,
Из срца ѓочне вечни ѓламен да ѓори,

Кад се оно маслинови Крсиџ уздиже
Боѓу џад ѓосџаде човек ближе,
Али Боже, ѓаџиња се и данас ниже,

И све је већа, бар џако излџеда,
У сџварносџи и души све је више нерџеда,
Узалуд Твоје срце ѓроѓоведа,

*Шта је човек осим заједничка томила,
Земаљска ломача ја је сломила,
Па Госиоде, покажи где је Твоја сила,*

*Упошреби ошромну снагу и вољу,
Васкрсни у душама наду бољу,
Дочекаћемо Те како ваља, хлебом и сољу,*

*Ошкад за сунце знамо, ошкад кружи,
Тоилошом својом верно служи,
Ти са Твојом, малчице одужи,*

*Надамо се да Госиод узалудно не ћуши,
Човек што осећа и Госиода своја слуши,
Једном пошрефиће праве ћуши,*

*До штада многа ће свейла да мину,
Многа сунца пошевима да сину,
Док чекамо нека буде Слава Оцу и Сину.*

(3. мај 2011. године)

Константин КАВАФИ

СВИЈЕЋЕ

*Будући дани њред нама сїоје
ко ред свијећа у сјају,
оних малих, златних и живахних свијећа.*

*За нама њрошли остїају дани
ко жалобни низ свијећа изїорјелих;
још диме се најближе оне,
хладне, свинуће и расїоїљене.*

Не желим їледаїи у њих;

*њихов ме расїужује лик
и њрва свјеїлосїи њина док сјећање даје јој облик.
Гледам најријед, у свијеће шїо сјаје.*

*Осврнуї се не желим, да у јези сїознао не бих
како брзо суморни ред се дужи,
како множи брзо низ се изїорјелих.*

ГРАД

*Ти їовориш: "Ошїићи ћу некој друїој земљи,
неком друїом мору
и їрад ћу їронаћи бољи неїо шїо је овај.
Јер овдје шїо чињах їрешно увијек је било
и моје срце, їоїуїи мрїва їруїла, лежи їокоїано.*

Колико ће овдје мојих мисли још расуи се?
 Камо јод да окренем се, камо јод да ледам
 видим шек руине црне мој живош̄а у овоме траду
 јдје ироведох шако мноо дана,
 ираћећи их и нишићећи".

Ал' не, друу земљу,
 друо море ии иронаћи нећеш,
 Овај трад ће заувјек ие ираишӣ.
 Ишим ћеш улицама ходиш̄, сипарећ
 у сусједсџву исџом, у исџим оронуи кућама.
 Скончаваш̄и увијек у овом ћеш траду,
 не надај се друом.
 Брода нема за ие, ниши једне џесџе.
 И свој живош̄и којеи си нишишио овдје
 унишишио у џијелом си свијеиу.

ИШЧЕКИВАЊЕ ВАРВАРА

Коиа ш̄о очекујемо овдје на аџори?

Варвари данас ће доћи.

Ошкуд у Сенаш̄у ова неџокреџносџ?
 Зашио сједе сенаш̄ори, законе не кроје?

Заио јер варвари данас ће доћи.
 Ал' законе зашио не доносе сенаш̄ори?
 Кад варвари сџиш̄ну, са собом донијеће своје.

Зашио је шако рано усџао наш владар?
 и зашио на традској каиџи сџоји,
 свечан, у одежди сјајној и с круном на лави?

Зашто јер варвари данас ће доћи.
И наш владар изишао је
дар носећи пред њиховој вођу. Повелу
држи у руци, пергамент и јаке уписану
највећа су звања, шашуле и часици.

Зашто су изишли конзули наши,
њих два, и претори у шатама црвеним?
Због чега они амејисци на рукама њиним,
од смарагда сви ти сјајни прашенови?
Због чега скупоцјене шашове носе данас,
што резбарише их најбољи златари?

Зашто јер варвари данас ће доћи,
а варваре ове засјењују ствари.

Зашто нису дошли, као обично, часни бесједници
да сачине јовор и да кажу своје?

Зашто јер варвари данас ће доћи
а бесједе, љепорјечје, варварима досагно је.

Ал' ошкуд наједном нелагодности и пометња?
(Како озбиљна су поштала сва лица.)
Зашто ипак брзо улице и шртови пусти
и свак одлази дома, ошједну мислима?

Зашто јер ноћ иако а варвара нема.
Неки људи шашоше с границе,
шврде да варвара нема више.

Без варвара сада што ће бити с нама?
Ти људи, на крају, бјеху неко рјешење.

(Превео Слободан Благојевић)

Драган ДРИНЧИЋ

АФОРИЗМИ

- ☞ *Косово је срце Србије!
Е, открио си Америку!*
- ☞ *Све су то пошвени пољичари.
Часи изузецима!*
- ☞ *Демократија је прошкела у најбољем реду!*
- ☞ *Ја сам Србин.
Ко признаје, пола му се праши!*
- ☞ *И НАТОМАНИЈА је болест зависности!*
- ☞ *Нама само бомбе падају с неба!*
- ☞ *Нијесу побили све Србе.
Савршен злочин не постоји!*
- ☞ *Башина има два краја: у Бриселу и Вашингтону!*
- ☞ *Демократија, у свијет не нема!*
- ☞ *И Обама је признао „независност“ Косова.
Шта ће црно чељаде!*
- ☞ *Америка, НАТО, Европска унија...
Несрећа никад не долази сама!*
- ☞ *Изгубили смо рай, али важно је учествовати!*

- ✍ Полиџика је једина курва у којој нема ђолих чињеница!
- ✍ Црногорци су некад били Срби, а онда им се ђуби сваки шрај!
- ✍ Комунистџи би и Боја ђаволисали!
- ✍ Воле демократију и никоме је не дају!
- ✍ Косово је срце Србије а Црна Гора слијејо цријево!
- ✍ Подземље је наша влада у сјенци!
- ✍ Евроја је Сџара дама.
Ја бих нешџо млађе!
- ✍ Наши бојови не виде небеса!
- ✍ Демократију смо свели на разумну мјеру!
- ✍ Црна Гора и Евројска унија.
Два добра не иду заједно!
- ✍ Какав фашистџа!
Сџрава!
- ✍ У лажу су крајџке ноје, али сређу чине мале сџвари!
- ✍ Црногорци су џљунуџи Срби!
- ✍ Лабудова џјесма је наша национална химна!
- ✍ Враџили су нас у Средњи вијек.
Сџара добра времена!
- ✍ Нашим власџодриџима мозак је унутџрашњи
неџријаџељ.
- ✍ Само шџијуни имају слуха за све!

- ✍ Демократија је наше колективно несвјесно!
- ✍ Живимо од данас до сјутра.
Вријеме је новац!
- ✍ Србија до Токија!
Боже, како је свијет мали!
- ✍ Могао сам да будем поштен човек, али нијесам хтио
да се издвајам!
- ✍ Народу стандард шешко пада!
- ✍ Исцјерали смо правду.
Што ће нам!
- ✍ Како незванично сазнајемо, за демократијом се
интензивно прага!
- ✍ Морали смо зарадити.
Од љубави се не живи!
- ✍ Ринје, ринје раја једно Јајце мућ!
- ✍ Закопали смо ринје сјекире.
Ваљаће!
- ✍ Књија је најбољи друг, али ми смо јосиода!
- ✍ Данас само линвисити држе до ријечи!
- ✍ Муса Кесеџија је наш први ринни профитер!
- ✍ Све ће то народ позлатити.
Пушање је злато!
- ✍ Ми смо ТИТОЛИТАРНА држава!
- ✍ Демократију смо сахранили уз највеће државне
почаси!

*✍ Стандард није био.
Остао је у врху!*

✍ Човек је човеку вук а жени овца!

✍ Наши политичари све олако узимају!

✍ Ми смо демократска држава, и тачка!

✍ Пјесма нас је одржала, али ми смо одвирали своје!

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Милутин МИЋОВИЋ:
Црнојорски МИНОТАУР

Гусле Петра II Петровича Негоша

Милутин МИЋОВИЋ

ЦРНОГОРСКИ МИНОТАУР

СРБИНЕ

Не може то тако брате Србине и несрбине! Није то то! Не можеш жњети гдје нијеси сијао! Знаш ли ти то? Не знаш, или, нећеш да знаш? Велиш - ко те за то пита. То је стара, зас-тарела истина. Кад би човјек пазио на правду и истину, не би ништа радио. Јер многи послови управо хоће – укриво, накри-во и кријући. Направо и по правди, немогуће је у свијету који је сав искривљен, пун таме и кривице. Свако се искривио, и свој лик изгубио. Нико није онај ко је. Таквих је највише. А правих је најмање, или их нема, или се не виде?

Кад хоћеш да жањеш гдје нијеси сијао и орао, Србине, одмах се то осуши у твојим рукама, јер племенит род не под-носи такве жетеоце. Не учи се да на туђој муци живиш, ни туђим перјем да се китиш. Мука је заштићена својим горњим залогом. Немој ти ти да нијеси. Немој да ти прође живот а да изгубиш себе, све борећи се за себе и за велику причу у којој истински не учествујеш. Немој да останеш шупаљ човјек. Загријан и подгријан Србин, с празнином и зјапом изнутра. Гротеска са којом се ђаво забавља, и налаже своје послове. Шупаљ човјек не може да стоји, ни да има свој став, као што не може да стоји празна врећа. Ако је неко не придржава за уши, или ако се она неком не држи за рукав. Учи се да стојиш. Учи се сваки дан да стојиш и постојиш барем по минут. Покушај да стојиш и да посматраш себе како стојиш. И још би било боље, да стојиш, и да посматраш себе како растеш и постојиш на свом мјесту. Како твоје мјесто постаје важно мјесто. Како се ти сам изнутра испуњаваш важношћу. Зато што си једном стао на своје мјесто, и у своје име. Које кроз тебе расте.

Научи се потом да зарадиш своју ријеч. Плати ту ције-ну, тим стајањем и постојањем на свом мјесту. Тим израстањем са свог мјеста. Тим прорастањем из своје тајне. Из тајне која ти се повјерава. Која те овјерава. Која те потпуно увјерава – да је то то. То што се не да испричати, али се препознаје да је то то, ако из тога живиш и говориш. Лако је причати туђу причу, и мислити без своје главе. Немој да будеш такав Србин. Такав Србин Србину ништа не вриједи. Него му ружи име, и нагрђује образ. Немој да будеш прикачени или закачени Србин. Боље је да будеш откачен него закачен Србин. Откачен Србин може још бити љепота Божија, а закачени или прикачени Србин је брука људска. Боље је да се качиш са сваким, него да се прикачиш за некога. Свако ко је прикачен, биће откачен. Не само откачен, него одбачен. Не само одбачен, него погажен. Не ни од кога другога, то није ни важно, него од своје претешке сјенке.

Залијетали су се да пожњу на њиви Српства, многи. Јер, богата је пшеницом бјелицом, и старим винородним чоко-тима. Напуњена важним знацима и знамењима, наредна за новог човјека. Свега има, само треба нови човјек. Дуго се ту огњило и родило. Али, Србине, не можеш ни на туђем огњу да се гријеш, ни туђим рођењем да се родиш. Можеш да се подгријаваш, и донекле да се загријаваш, али се никада не можеш поштено огријати, ако и сам нешто не уложиш и не наложиш. Најбоље би било да уложиш и наложиш самога себе. Па да се родиш као човјек. И да се гријеш на свом огњу, а они који су горели прије тебе, да ти дају огњену подршку, да ти се радују што си се родио, што се гријете на једној ватри и дјелате Једно дјело, под једним истим небом.

Немој да будеш подгријани Србин, ни партијски загри-јани Србин, ни плаћени Србин. Јер то није то! То је више оно које смо видјели у послењих двадесет година, гдје су се загри-јавали многи Срби да ухвате тај барјак Српства, да пожњу пшеницу српства, да се оките знамењима и значењем српства. Али нијесу пожњели пшеницу, него вјетар. И уклонио их је вјетар с тога пута, јер нијесу имали свог коријена. Па сад саде и жању коров, за друге газде. И кажу, да је то прво залијетање био њихов занесењачки романтизам, а сад, његовање корова, њихов - животни реализам!

ЦРНОГОРСКИ ИДЕНТИТЕТ

Не праве се тако људи. Не прави се тако идентитет. Тако само црногорски Мирљавчевоћи праве Сакадар на Бојани. Узиђујући српску Гојковицу. Одвајајући је од свог порода. Али Сакадар се руши сам од себе, и симбол је несреће његових зидара.

Црногорци, не праве се тако Црногорци. Никад Црногорци нијесу тако правили Црногорце. Не успралаља се тако човјек у човјеку. Тако се прави привид човјека, сумрачна гротеска, напрсни знак новог црногорског идентитета. Ништа од справљених Црногораца. Црногорци су се рађали. И то на ватри. Само рођени Црногорци су знали ко су били. И нијесу имали потреба за инструкторима и туторима идентитета. Јер им се изнутра казивало ко су.

Нови Црногорци би рађање замијенили прављењем, и справаљањем. А справљен човјек је ништа човјек. То бар Црногорци знају. И презиру све што се прави за једну употребу, посебно таквог човјека. Тако се прави черга, а не држава. А државни сервис је црногорска черга и чегртаљка. Гдје се кују појмови и слова за једну употребу. Али ниједан суд не држи воду. Све изнутра шупље. Као и њихови творци и творитељке.

Идентитет подразумијева континуитет. То и Роми знају. Из државног сервиса требало би да иду на консултације с њима. И Роми знају да се идентитет прави друкчије, да се носи у генима, и рађа. Зато су они сигурни у то што су, и не би се продали за Црногорце, осим за једно пријеподне.

Рођени Црногорац је био рођени Србин. Рађао се из Српства, из крста. Из свог неба. То је био њихов слободни избор. На такав избор Црногорац је летио као на ватру. То је била његова педагогија и мистагогија. Једини закон. Ту ватру му је срце из дубине искало. За такве се Црногорце зна. Такви су остали да стоје. И да свијетле. У великој помрчини. Као што је и данас.

А кад се Црногорци праве споља, направи се велика забуна. Направи се буна у бићу. Раздеси им се српска азбука у глави. Ријечи се измјесте са својих мјеста, погубе смисао. Остане празнина, тамо гдје је мјесто пунини. Остане тамно, тамо гдје треба да је свијетло. Отвори се јама, тамо гдје треба да је извор. И тамо гдје треба да стоји црногорска глава, настане црногорска тинтара. Намрчена и умрчена из државне

тинтарнице. Нова црногорска глава, ново црногорско начертаније. С немуштим црногорсим језиком. На којем се казује „нови црногорски идентитет“. За који се моле у црногорској цркви. Којој је ђаво, бог. А бог, ђаво. То је догматика новог црногорског идентитета. Јер све треба да је наопако. И тек је тада све по пропису.

А кад крене да збори нови Црногорац на државном сервису изгледа овако: што крупније ријечи, то крупнија празнина. Што јаче замахује, то у празније удара. Што се више прави неко, то више испада нико. Али, тако захтијева представа новог црногорског идентитета. Треба одиграти игру, извести забуну. Да изгледа да има онога чега нема. Јер и не треба створити идентитет, немогућ је, треба створити привид идентитета. Нека се привиђа онима који слабо виде и слабо разумију. А таквих је највише. Нешто од државног страха, нешто од свог мрака. Све то ваља, кад дође до бројања. Па безумни вриједни колико умни. И направљени као рођени. И устаршени као слободни. То знају да направе нови државотворци, којима је стало до броја, а не до људи.

ВЛАСТ

Ништа се не зна. Баш се ништа не зна данас у Црној Гори. Као да је сама од себе побијеђена. Уђоше у њу опет, као у стара времена - Ини, Турци и Латини. Уђоше у нас, и почеше да говоре својим језиком у нашој кући. Наша кућа постаје њихова кућа. Наша кућа нама постаде туђа кућа. Они узимају прву ријеч, и заузимају прва мјеста. А ми слушамо и гледамо као да се ништа не дешава. Као да ми нијесмо ми. Као да они нијесу они. Као да је све ово нормално. И нико није крив. Као да они боље мисле нама, од нас самих. А мисле, како год мисле. Све да мисле најгоре о нама, боље мисле него ми о себи. Да смо ишта мислили о себи не би се оволико изгубили. И поста-ли странци себи. И за своје домаћине стекли наше туђине. Који се издиру на нас као у својој кући. Ваљда они знају шта је најбоље за нас. И да је нама најгоре, најбоље. Тако треба да еволуира наша памет, кад себи не умијемо бити пријатељи. Него они треба у томе да нас науче. Да ми будемо они, а они ми. Ваљда је дошло вријеме рокаде на шаховској табли. Па

Латини су ваљда Црну Гору започели, и дали јој прве темеље, прву и једину културу. А и Турци су томе приполагали. Не један вијек. Колико су у њој ватре наложили, освијетли би пакао. Па није лијепо да они не дођу до ријечи у овој земљи. Која је, у савременој демократији, њихова колико и наша. Која је више пута била више њихова него наша. Која је наша била једва некад и то по неиздрживој цијени. Ту цијену више није нико луд да плаћа. Нема више тих Црногораца. Тих Црногараца се истински стидимо, а на ријечима њима се поносимо. Све радимо по прецизном упуту. Тако захтијева наш дипломатски ум. Јер ништа није што је. То је азбука успјешне дипломатије. Па зато ни наше ријечи немају онај смисао који јавно подржавамо. Све је супротно себи. Ми смо то схватили. И зато живимо лако, иако су пасја времена. Времена преокретања највишег у најниже. И најскупљег у најјефтиније, и најјефтиније у најскупље. Није то лако схватити. Али нема живота, ако се то не схвати. Играти на тим противностима, бити онај који нијеси, бити, да не би падао у искушење да будеш. То је захтјев овога времена. Кома се клањамо до црне земље.

Смисао „суверене Црне Горе“ је у томе, да је напоскон дамо коме она затреба. Зар смо је ми могли држати за себе? И каквог је то више имало смисла? У контексту свјетских интеграција? И наше амбиције да учествујемо у савременом свијету и животу. Па дошло је вријеме да се Црна Гора помијеша са свијетом, и да нестане. Кад се мали помијешају са великима, нестају. Како је и Његош рекао.

То не можемо тако казати примитивном народу, али то можемо радити. Можемо примитивном народу све урадити, а да му ништа није јасно. Него да тако хоће власт. А њему је то доста, да ништа даље не пита. Него да вуче и трпи као мазга. Жедан и гладан, утучен у главу, и огуљеног рбата. Тужин, и туђ у својем дому. Довољно утучен, да не зна шта му ко ради. Биједа је јака анестезија. У биједи човјек сасвим губи осјећање за реалност, потучен и утучен том реалношћу.

И да хоће нешто да каже, не може, јер смо му и језик раздијелили. Језик на којем је имао неко разумијевање, потопили смо у мутан бунар, осудили као туђ, протјерали из куће, а дали му црвуљак језика, да сам себе разједа. С тим црногорским језичком само зна да слуша црногорску власт, која га педагошки утуца у главу. Он једино још и зна да је жив, што трпи то утуцање.

Многи су појмови измијенили значење у савременом свијету, али „сувереност“ је добила сасвим супрото значење у малим народима, предвиђеним за брисање. Нијесмо могли наћи бољи механизам, да му разоримо непотребну памет. А нијесмо ми то смислили, него смо добили готов програм, да га извршимо: „Слатка мама, но би на удицу“. Иако га не подносимо, али и Његоша можемо за нешто искористити.

Бар свој народ можемо својски дотући. Макар, на крају, сви заједно, у једну јаму. Па власт се има једном у животу!

ТАЧКА

Црна Гора је пуна црних тачака. Натачкана је црним тачкама, да се већ питају, има ли у њој још игдје тврдог ослонца, да се човјек ослони, или су је цијелу поткопале црне тачкетине, тачке и тачкице.

Размножиле су се по Црној Гори, да човјек више не може никуд крочити, а да је не сретне, или не нагази на њу. А највише их је у главама људским.

Лако је црним тачкама да се размножавају по Црној Гори, и по црногорским путевима и главама, кад се једном црна тачака попела на врх Ловћена. И појела цркву и Јеванђеље. Могло би се рећи да су из ловћенске црне тачке све друге црногорске црне тачке. То је мајка црногорских црних тачака, двотачака, тачкетина, тачкоња, качкоња, тачија, закачија, закачака, закачаљки, качења, поткачивана, окачивања, накачивања, кавжења, кокодакања, кукумакања, такококакања, ококакања, накакакања...

Све скорашње црне тачке, вјеровали или не, окотила је Мештровићева црна тачка с Ловћена. Та тачка котила је по хиљаду црних тачака на години. Таква јој је похотна жеђ и глад. Сви тамни духови са њом воле да имају посла, а она је незајажљива. Расплођава се незасорно, а запало је да Црну Гору туче и утица с главе. Расплођава се у свако годишње доба, може свакога мјесеца, може, кад је подузму њене похотне силе, и свакога дана и ноћи. Каквог све ту има накота, и изрода, људски ум не може да појми. Док му не закуца на врата. И покуша да га слуди својим подземним умом.

Црна тачка има врло практичан посао и још јачу намери – да свакога потуца у главу. Она има своје пипке, своје слатке и горке бодље, којима туцка и боцка у мозак, и убацује своје црно сјеме право у мождану масу. Зна како се човјек најлакше осваја. Од чега најприје легне. Нашто се најлакше преда.

Човјек заспе здраве главе, а осване с црним двотачкама у глави. Није се лако одбранити од црних тачака кад навале на црно чељаде. Ко нема здрав мозак и здраво срце, не може се одбранити. Јер црна тачка има своје мамце, то јест своје црно зрачење, које може да хипнотише и освоји надаљину и на невиђено. Ко нема своју јаку мисао, он данас или сјутра подлегне некој црној тачки. Јер, оне су упорне. Оне немају другог посла него да туцкају црну чељад у главу. Никад се не умарају, јер ништа друго и не раде, него само туцкају и разарају. А разарају тако што убаци мрвицу свог сјемења у људски мозак, и оно тада само ради.

Кад су неки гушћи догађаји у народној души, важни избори, када се треба нешто одлучити, поћи у рат, или не поћи, одбранити се од туђина или не бранити, заборавити неке важне странице своје историје, или не заборавити, подићи цркву, или је срушити, прочитати књигу или је загрнути земљом, просути неку велику лаж на народну главу, или не просути, издати своје свеце и пророке, или не издати, распети некога праведника или не распети, поплувати човјека, или га не поплувати, промијенити своје име, или не промијенити – тада црне тачке имају највише посла. Та их искушења узбуђују до екстазе. Оне се тада повежу у главама које су натачкане црним тачкама, и двотачкама, обаспу их новим црним обећањима, како би се заједнички бориле за побједу најтамнијих сила.

У нашој новијој историји, лако се можемо сјетити, рецимо, како су се црне тачкетине, тачке и тачкице повезале широм наше црне земље, да поједу Капелу на Ловћену. Потом да смуте Црногорце дукљанском маглом, потом црногорским језиком и црногорском црквом. Код црних тачака, кад је дјело таквог ранга на реду, пробуди се страشان апетит, зуби им израсту за ноћ, од људи могу да направе авети, па да учине што ни звијер не би учинила.

Црна тачка, зломајка, кад су велики послови, посоколи свој окот: „Оштрите зубе и на посао. Кад сам је могла појеси

камење на Ловћену, а ви да не можете појести књиге, тестаменте, тапије, зелене главе и зелене памети, стару, изанђалу мождину. Има све за ноћ да поједете, и да сјутра буде онако како смо зацртали. Биће Црна Гора онаква какву сам је ја смислила.

И тачка!!!

ДВОТАЧКА

Државни министри, често покривају важне црне тачке Црне Горе. Рецимо министри за црногорски језик и црногорску културу. То су црне тачке које данас имају највише посла у Црној Гори. Кроз те двије тачке треба прокопати до дна црногорскога мозга и до дна црногорске земље.

Такви су задаци тим министрима, да они немају кад да мисле о последицама тог копања, раскопавања и покопавања црногорскога мозга. Практично треба да жмуре и да не мисле, а да раде ко Црнци. Кад би имало промислили, послови би стали. Дакле, потребно је никад не дозволити себи промислити о последицама својих светих задатака. Није то лако, ипак је то неки подвиг. Угасити у себи темељну жишку човјекову. И мјесто жишке, смјестити црну тачку. Мало их је који то могу. То пожртвовање је за неко уважање, бар од својих шефова. А можда се и варамо, можда се ради о људима, који уопште нијесу ни имали ту жишку у себи. Можда су оперисани од тог горљивог порива. Вјероватно да су прошли кроз оштре провјере, и стекли повјерење да својим високим службама раде најцрење и најтеже послове у Црној Гори.

Командир Баћо Ђуричин је знао да одбруси Краљу, и да му напапри нос, а овај поткомандир псеудо краљу не смије шушнут ни једну. Кувао је Краљ своје поданике, а псеудокраљ реаскувава и докувава. Док Црногорци не постану меки ко смокве. Као што се већ показаше чувени Будвани.

Министар црногорскога језика каже црногорским професорима и ђацима: учићете црногорски, или вас неће бити у Црној Гори. (Такав му је стил, и кућно васпитање!). Ту црну тачку морате учртати у мозак, као знак лојалности мом министарству. Нема везе што тај језик угрожава мозак, деструише интелект, понижава достојанство, укида слободу, али то је све

програм министарства црногорске просвјете. Нећемо се више лагати. Ја нећу људе који мисле, него који слушају. Ја волим оне који ћутке ропћу, али одрађују посао. Правимо ли ми главу новој Црној Гори, или не правимо? Какви смо дасмо, запало нас је да је правимо. И да јој се осветимо за све што је важно учинила. Не треба нама више узлета, него понижења. Уживам, право рећи, док вам ућерујем страг у душу. Душу треба понизити и унизити до дна, то је програм нашега минотаурског министарства. А ја сам добио то задужење да га витешки одрадим, и да ставим црну, непомичну тачку на све црногорско витештво и слободарство. Које је највише било дивљаштво и крволокање. Ми Црногорци налокалисмо се своје крви у прошлости, сад треба да полочемо и своју ропску душу. Зато, волим, и уживам гледајући то ваше понижење до црне земље. Ја сам не волим да мислим, а вама не допушаим ни да помислите да мислите.

Ако је човјек постао од мајмуна, што је тврдо полазиште црногорског министарства просвјете, зашто човјека не би вратили у његов празавичај. Уосталом, зашто држати човјечанство у дилеми, је ли човјек од мајмуна, или није. Прилика је да то докажемо у Црној Гори, програмом црногорског министарства просвјете и културе. Ми знамо да су просвјета и култура једна обична шминка човјекова, а да је дивљина и некултура, његова суштина, што вам и показујем. Посебно, ми Црногорци смо вазда били ближи дивљини него просвјети и култури.

На крају, треба то једном јасно казати, и онима који су у дилеми. Црногорска просвјета и култура су ту да своје поданике, изведемо из просвјете и културе, а не да их уведемо. За то служи наш црногорски језик, који је душу дао за ропску послушност. Ко прихвати црногорски језик, а мораће сваки лојални Црногорац, прихватио је ропску послушност, а не језик. Језик је ништа, а ропска послушност је све! Такву Црну Гору хоћемо!

И тачка, тачка!!!

ЗОБАЊЕ

Црногорци, Црногорци, ви више нијеста пшеница, претвористе се у зоб, о Црногорци! Ко вам тако позоба памет, кога послушасте, коме се пуштисте, о Црногорци? Тешко је то прихватити свима који су слушали пјесме и приче о вама. Бацисте вијенац под ноге, који је овјенчавао ваше бивше подвиге. Такве вас је замишљао ко вас није стварно знао. Продасте се јевтино, кренуште без главе у своју небудућност.

Но, не зобље се мозак само по Црној Гори! Да се зобље само по Црној Гори, мање више, могао би се народ негдје иселити гдје се не зобље. Али тога више нема. Зобање мозга је свјетски процес. Зобање мозга је тренд савременог живота. Зобање мозга је минуциозно развијена технологија живота, основни механизам и покретач високоподигнутог захтјева глобализације. Без зобања мозга нема успјешне глобализације. А глобализација подразумијева да многих нема којих још данас има. А многи који су данас овакви, сјутра треба да су онакви, какви ни сами себе не могу познати. Јер треба оплијевит велики коров у који су примитивни мозгови зарасли, треба раскодирати и декодирати многе обрасце примитивног менталног система. Тако показују предложени, високософистицирани обрасци пројектованог мозга и пројектованог човјека.

Не може више човјек да живи без пројекта и изван пројекта. То значи да сваки човјек, хоће ли живота и савременог друштва, мора да буде упројектован у глобални пројекат, како би се могао увијек допројектовати, потпројектовати, ако треба, распројектовати, и опет, упројектовати на вишем, или мањем нивоу, општег пројекта. Пројектовање, потпројектовање, допројектовање, конкретизирање конкретних тачака, и брисање сувишних, просто је неопходан процес савременог живота који је увијек под невидљивим и видљивим пројектима. У томе је сва ствар, што треба одбацити вишак мозга, непотребан пројекту. И ту се јавља проблем. Јер човјек не може безболно да поднесе да му двије трећине мозга ништа не треба и да га баци низ долину. И нужно запада у страшно унутрашње ждрање и зобање мозга. Овако или онако, или, и овако и онако. На крају, мозак сам себе ждере, ставили му се забрана и граница.

Проблем свјетског глобализма, показује се на дјелу, што је он у суштини антипод истинском универзализму.

Суштнски универзализам, који се остварује само кроз појединце, геније духа, развија цијелог човјека, цио мозак, разоткривајући скривену и страшану планету – човјека. А суштина техничког глобализма, јесте, сасјећи човјека на мјеру функције, и одсјећи све друго, непотребно и непознато, дакле, на првом мјесту – његову суштину, која се показује непотребном. Отуда ждрање и страшно зобање сувишка мозга, непотребног пројектованом функционисању употријебљеног човјека.

Технички глобализам на дјелу, у Црној Готри, зато треба да изведе организовану фрагментацију духовних основа народног и друштвеног живота, како би унутрашње ждрање ишло само од себе. Српски језик и српска црква, су традиционалана и супштинска основа интеграције носећег, државотворног народа Црне Горе – Срба-Црногораца. (Црногорци су историјски и супстанцијално – Срби). Подјелом унутар српског језика и Православне цркве, организовано се стварају неспоразуми до дна народог бића, а потом иде ждрање и зобање мозга до ишчезнућа. Само је важно, с државне инстанце, покренути програмирани раскол, који потом све ради. Ишчезнуће или, преобликовање, малих народа је услов глобализације, што се овдје најчешће замјењује еуфемизмом – „савремене интеграције“.

И тако долазимо до оног злокобног увида, који народ чува у језику: „Не оста ништа – све ђаво позобао“!

ЈЕЗИКАЊЕ

Коме се не свиђа наш службени језик, нека остане без језика. Нијесмо ми жељни језика, немојте мислити. Нама је језик највиши противник. Зато смо смислили „службени језик“, на којем има да се служи овој држави какава је да је. Коме се не служи, нека се повуче. Нека се повуче, или нека се извуче. Нека се повуче у себе, и тражи небеску државу, или, просто нека се извуче из наше државе. У нашој држави, право рећи, нема мјеста за људе, него само за грађане. Којима је доста службени језик и грађанска част. Она коју ми дајемо, онима које ми одаберемо.

С људима се не може изаћи на крај, а с грађанима може. Људи се ни са чим не слажу осим с најдубљом истином,

а грађани се сложу и са лажима, кад од њих то тражи грађанска послушност. Људи хоће да живе изнутра, из себе самих, из свог памћења, из свог искона, а за грађане то већ ништа не постоји. За грађане којима ми правимо мозак, по концепту наше грађевинске државе.

Не требају нама људи, да вам искрено кажемо, но и томе смо доскочили. Људи су они који су на власти, па иако нијесу људи. А ко није на власти, не може бити човјек, па све да је. Како неко може бити човјек, ако му је за врат нечовјек. Гдје год примижетимо човјека, одмах му пошљемо неколика државна нечовјечуљка, да му зајашу за врат. Разумијемо се ми још у људе и нељуде, али људи у нашој држави могу бити само од штете, а без нељуди не можемо одрадити најниже и најцрње послове који су нам сад најважнији.

Црногорски језик је црногорски на српском. Или црногорски који је зајашао српском за врат. Српски, задављен црногорским. Е, како је то, то знамо само ми, којима ће то незнање доћи главе. Само осјећамо како ћемо се подавити, грцајући без језика. Српски на српском тражи цијелог човјека, цијело памћење, а црногорски на српском, само тражи од човјека онолико колико од њега тражи црногорска држава. А пошто је црногорска држава једна од најмањих на свијету, тражиће и од својих грађана најмање на свијету. Само да знају коме треба служити. И како се то зове.

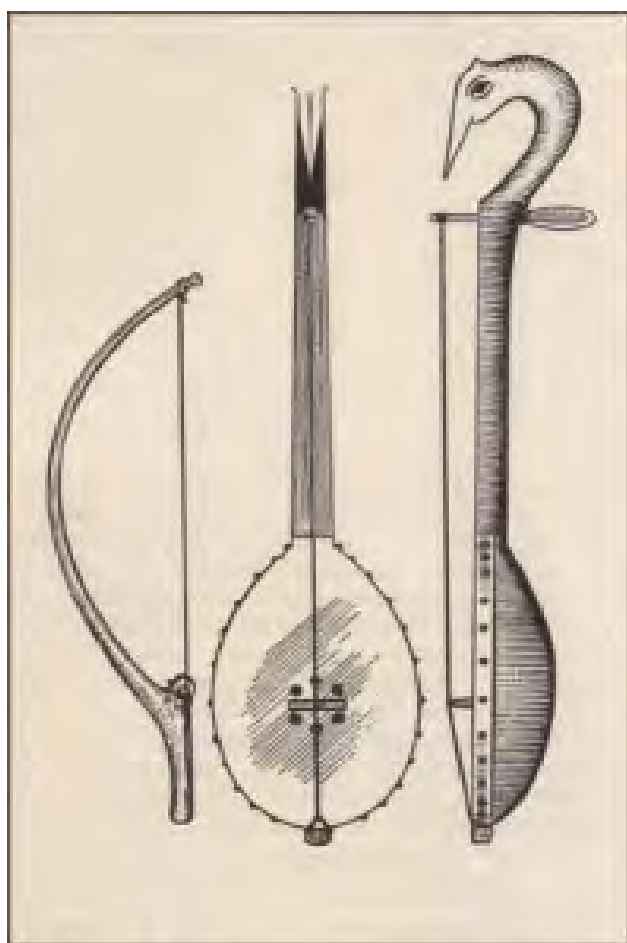
Црногорски посланици, имају да зајашу српске, као што је службени црногорски, зајашао српски. Тако се иде у Европу. Тачно нам тако поручује и Цико Кацакин. Изгласајте све што се од вас тражи, на црногорском језику, и дојашите на српским посланицима у Брисел. Друкчије Брисела нећете гледати. То ће бити последња балканска представа. У европској режији. Ако не одиграте ту представу, нема вам уласака у Европу. Останите у балканској тмуши, па нека вас уче истини српски митомани. Који би и скупштину претворили у катедру српске митоманије.

Е овога пута, српски посланици збацише с врата ситне, но амбициозне зајакхиваче црногорске. Треснуше их на земљу. А чиме их збацише с врата? А језиком, а да чим! Кад понеко још пружи српску језичину у Скупштини, све покоси за час. Све сажеже живом истином. Кад дође стани пани, језик све рјешава. Дроби кости, власт претвара у прах. Слобода је слобода језика. И снага је снага језика. А с црвуљком црногорског

језика, ту се не може ништа. Џаба имаш власт, кад немаш силу. Џаба иза тебе стоји джавна сила, кад ти у себи немаш силу. А не можеш у себи имати силу без силног језика. Не ни језика, него језичине. Којом можеш у једном откосу покосити цијелу скупшину, и погазити све црвуљке црнојезичака.

Језик избија из дубине живота, а не из законских аката. У законским актима језик је мртав, а кад се дохвати живота, пропламса као мач. И обасја тамни вилајет црногорске државе. И постави све на своје мјесто. И покаже шта је шта, и ко је ко.

Кад се језик ослободи, њему додају снагу сви који су горели за правду и истину. Чим неко слободно пружи језик, одмах га с неба препознају, и скоче да му додају силе и правде и огња. То је памћење и сила језика, а не црни папир, и државни вампир.

КРИТИКА

Момчило СУБОТИЋ:

*Херменеутичким умећем до истине
о српском језику*

Предраг ЖИВКОВИЋ:

Црна Гора као двострука провинција

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ:

Улазак у круи

Гедеон СТАЈИЋ:

*Приче из времена када су се мијењала
Царства и њихови у источној Херцеговини*

Драгиша МАЦГАЉ:

Версификација Момира Војводића

Милица КРАЉ:

Обнова (невидљивој) сторадања

Момчило СУБОТИЋ

ХЕРМЕНЕУТИЧКИМ УМЕЋЕМ ДО ИСТИНЕ О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Књига разговора са проф. др Петром Милосављевићем „О Новосадском скупу“ једна је од најзначајнијих српских научних издавачких подухвата почетком столећа. Овај дугогодишњи професор методологије проучавања књижевности на новосадском Филозофском факултету, овога пута се упустио у крупан подухват интерпретације свих „договарања“ о српском језику: Бечком из 1850, и оба новосадска – Новосадским Договором из 1954. и Новосадским скупом из 2007. године; изучавајући текст а потом и контекст догађаја на херменеутици коју је сам конципирао и која дело схвата као јединство текста и контекста, а при том сам контекст описује као скуп вантекстовних чињеница. Милосављевић ослањајући се на ова моћна херменеутичка средства уводи и категорију пред-разумевања у анализу (ово су чинили и Дилтај, Хајдегер, Гадамер) одбацујући устаљену интерпретацију појма као нечег лошег, тј. бавећи се с њим као нечим чега треба бити свестан. Књига је настала као последица велике серије разговора (у таквој форми је и објављена, а то је чини врло лако за читање чак и онима који нису филолози по струци), а водитељ разговора Бојан Радић у свом предговору истиче као битну чињеницу да је био студент професора Милосављевића и да ову књигу треба схватити и као једно велико професорово предавање.

Главни разлог уопште за вођење разговора јесте Новосадски скуп (међународни симпозијум одржан под именом „Српско питање и србистика“ новембра 2007. године) у организацији Покрета за обнову србистике и Владе Републике Српске Крајине у прогонству. На Новосадском скупу учествовали су филолози, историчари, политиколози, књижевници и публицисти из земље и иностранства, а својим благословом и учешћем, скуп је подржао и Владика бачки Иринеј. Скуп ће остати значајан по томе што се догодила промена научне

парадигме, структурализација србистике после вишедеценијске превласти сербокroatистике која је на српски народ деловала (и делује) деструктивно. Управо о овим процесима се расправља полазећи од две различите идеје југословенства (српске и хрватске), Илирског покрета, Бечког књижевног договора.

Сербокroatистика, како запажа Милосављевић, као дисциплина има претпочетке у илирском покрету. Она је у свом времену била срушена међу српском интелигенцијом (Вук Ст. Караџић, Сава Текелија, Теодор Павловић, Јован Суботић, Јован Стерија Поповић, Сима Милутиновић Сарајлија), али се обновила под новим именом и у нешто коригованом виду: у виду Штросмајерове идеје југословенства. Њен главни носилац у филологији био је Ватрослав Јагић. Стварањем Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу 1867. легализоваће се Јагићеве идеје о Србима као православцима и Хрватима као католицима, корисницима тобоже заједничког српскохрватског језика. Ово ће бити уједно почетак преименовања српског језика – штокавског наречја. „А главни успех Штросмајера и Јагића био је у томе што су за тајника ове Академије и за уредника Рјечника довели Ђуру Даничића, најзначајнијег Вуковог следбеника и наследника. На основу ове чињенице и грађен је привид да Срби и Хрвати имају заиста један језик. А још главнији резултат јесте да ће тим Даничићевим чином бити инаугурисана и легализована сербокroatистика као дисциплина. Србистика ће практично од тада морати да се бори за опстанак“ (23).

Пре Петра Милосављевића ниједан методологичар књижевности (ова наука између осталог користи метакритички приступ у интерпретацији) није се упустио у тумачење Бечког и Новосадског договора. Штавише, ретко ко је подробно изучавао уопште текстове Бечког књижевног договора, а за Новосадски можемо рећи да се апсолутно није нано критички ишчитавао, чак и од оног периода када је он политички постао безопасан. Стога открића Милосављевића чине епохалан тренутак у српској филологији. Петар Милосављевић доказује да је текст Бечког договора био злоупотребљаван и погрешно тумачен, кроз историју. И од стране Хрвата и Срба. Наиме, док је званична интерпретација говорила да је то био договор о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата (стварни аутор ове идеје је Ватрослав Јагић, а хрватски иде-

олози и филолози су настављали да га користе), текст и историјске чињенице упућују на друго. У тексту који је саставио Вук Ст. Караџић ништа не стоји што би могло да води ка закључку да су Срби и Хрвати један народ. Прво Вук то није никада ни сматрао већ супротно: да су два народа и да као посебни народи имају и посебне језике. У Бечком књижевном договору увек се помиње један народ, један језик и једна књижевност. Вук је сматрао да Срба има три закона, да су сви Срби штокавци, а на српскохрватски језик никада није пристајао (то најбоље сведочи Српски рјечник објављен само две године после Бечког договора).

Али овде се у филолошко уплиће идеолошко, и за Србе кобно Јагићево тобожње настављање Вукових идеја тј. потпуно фалсификовање зарад хрватске идеје југословенства (Штросмајер-Јагићева идеја) која ће напослетку и победити и на потпуно ваннаучним основама утемељити после више од века Новосадски договор, а тим чином и хрватски језик. “Временом ће бити прихватан и његов (Јагићев, М. С.) став о томе да су Срби и Хрвати створили заједнички језик и остали посебни народи. Наметнуће и став да су Срби и Хрвати један народ под два имена, који се дели на основу вере. Прихватиће се и његов став да заједнички народни језик Хрвата и Срба има три наречја: чакавско, кајкавско и штокавско. А то су све сами неодрживи ставови“ (59). Да је Југославија заиста утемељена на хрватској идеји коју су и Срби прихватили најбоље се може видети из ове релације: Јагић – Цвијић – Александар Карађорђевић.

Наиме, Јован Цвијић у својим делима потпуно следи Јагићеве идеје, а Цвијић је био Александров саветник. Нажалост, српска историја још увек занемарује Ватрослава Јагића и филолошки удео у српске расколе. У Балканском полуострву (1918) има и део који се тиче језика којим говоре Срби и Хрвати. „Цвијић у њему буквално понавља Јагићеве идеје, а не Вукове. Каже да Срби и Хрвати говоре истим народним језиком, чакавским, кајкавским и штокавским; и на тај став се позива као на научни став. Јагићев став из чланка Југословени, да су Хрвато-Срби један народ, он само преименује, па каже: Србо-Хрвати су један народ“ (66). А Цвијић је био главни носилац идеје југословенства... „Као што се погрешно мисли да је Александар Белић био вуковац, тј. настављач Вукових идеја, тачнији би био став да је Белић, све до Првог светског

рата, до 1916, био близак Вуковим идејама. После тога је у целини прихватио Јагићеву концепцију“ (66). Милосављевић указује и на непринципијелан став још једног српског филолога- Љубомира Стојановића. “Више него код Белића, тај прелаз може да буде видљив код његовог претходника Љубомира Стојановића.

Стојановић је био, при крају 19. века, најдоследнији обновитељ Вукових идеја међу Србима, најзаслужнији и за пренос Вукових костију из Беча у Београд и за издавање Вукових Сабраних дела. Значајна је и његова полемика са Јагићем са вуковских позиција. Али при кају његове обимне монографије о Вуку из 1924. године Стојановић се повија пред новом парадигмом и Бечки договор тумачи у складу са Јагићем, а не са стварним чињеницама“ (67). „Тумачење бечког Договора као договора Срба и Хрвата о заједничком језику могло је да функционише док је на делу била и Југославија и идеологија југословенства. Али и једно и друго су срушили Хрвати десет година после Титове смрти. Самим тиме отворена су врата за онај други контекст, научни. Управо се то сада дешава: научна истина руши уидеолошку истину. Свеједно да ли та идеолошка истина долазила од Срба или од Хрвата. Логика науке и логика реторике не иду заједно“ (73). „Југославија је створена на реторичкој, а не на логичкој подлози“ (72).

Милосављевић у овој књизи- интервјуу овако оцењује Новосадски договор: „Научници и књижевници, окупљени на Новосадском договору требало је да послуже стратешком циљу хрватског освајања српског језичког простора већ испланираном у њиховим интерпретацијама Бечког договора. Полазећи номинално од језичког јединства, Новосадски договор је пројектовао разбијање тога јединства и прокламиовање два језика. Тај пројекат се није могао остварити без разбијања заједничке државе и он је и спреман за такву ситуацију... У Новосадском договору полази се од става да објективно постоји српскохрватски језик. Израз српскохрватски језик Вук Караџић никад није употребио“(83/84).

У СФРЈ већ након рата хрватска страна је ишла ка разбијању заједничке државе. Српски филолози нису разумели да се тим чином паралелно разбија и српски језик и српска књижевност, а и српски народ. Преко владајућих комуниста Хрвати су се имплантирали у све значајне српске институције и

под паролом „братство-јединство“ и инсистирањем на симетрији са Србима и српским, могли су да чине шта су хтели. Милосављевић за читав текст Новосадског договора тврди да је идеолошка превара учињена да би се верификовала наводна различитост између хрватског и српског језика. Створена је лажна слика да је српски језик екавски а писмо му је ћирилица, а хрватски јекавски, латиничног писма. Ова крива слика и данас има трагове, донедавно се и официјелни српски лингвистички врх залагао за ову концепцију (Милосављевић наводи Ивићево залагање за српски као само екавски, на Другом конгресу српских интелектуалаца у Београду). Хрвати ће врло злоупотребити настали Договор, већ 1967. године чуvenом Декларацијом о називу и положају хрватског језика, чиме ће заправо стварати крoатистику. Наиме, они су се тада јавно одрекли Новосадског договора, што српска страна (посебно Матица српска као институција под чијим окриљем је организован Новосадски договор) није никада учинила. Нико до данас није објаснио тада учињено преименовање језика у српскохрватски, као што нико није озбиљније ни образложио враћање старог имена језика српски 1992. Али нико се такође није бавио преименовањем Катедре за југословенску књижевност у Катедру за југословенске књижевности на Филозофском факултету 1966. године. Милосављевић кроз Бодријаров израз симулакрум (симулација, лажирање) тумачи студије књижевности подређене политици а не српској филолошкој традицији. (У оквиру овога није безначајна чињеница да се Милосављевић као шеф Катедре за југословенске књижевности, 1977. године одупро захтеву професора Јожа Погачника да се издвоје као посебни предмети босанскохерцеговачка књижевност и црногорска књижевност!)

Запрепашћујуће је откриће професора Петра Милосављевића да је Новосадски договор потписан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине, а не у Матици српској како се верује. И ова чињеница само указује колико је овај Договор био под велом тајне и незаинтересованости и код млађих истраживача. И даље се у главним српским институцијама и међу неким филолозима сматра да је тај Договор био нешто добро. За последицу имамо да Срби данас не знају шта је њихов језик, шта је њихова књижевност, шта чини српску језичко-етничку заједницу.

Једини покушај повратка ка српској филолошкој традицији догодио се новембра 2007. године, такође у Новом Саду. Овако је Нови Сад дефинитивно постао лингвистички центар, главни град српског језика. Новосадски скуп је вратио српски језик у систем европских норми и стандарда, захтевајући поштовање истих принципа који важе за друге европске народе, њихове језике, језичко-етничке заједнице и књижевности. Ставови Новосадског скупа су овако у пуној супротности са ставовима Новосадског договора. Ово се најбоље може видети у Закључцима Скупа у којима је буквално све другачије него у Закључцима Договора. Идејни творац Закључака Новосадског скупа управо је проф. др Петар Милосављевић, а они су једногласно били прихваћени од стране учесника Скупа. Занимљиво је споменути да су Закључци потом објављени на оба српска писма – ћирилици и латиници – на сва три изговора српског језика: екавском, (и)јекавском и икавском. О скупу је писано у часописима у Подгорици, Косовској Митровици, Бања Луци и Суботици. (У Београду је једино НИН посветио простор овом Скупу.) Сигурно је да и ова места најбоље сведоче да се српски језик брани тамо где је најугроженији и да реч професора Милосављевића и Покрета за обнову србистике у овим местима значи нешто много више. Стога није изненађујуће да се новосадски и београдски медији, као и научници, оглушују о ове теме, ушушкани у навикнути комфортизам.

Ево још неких драгоцених констатација професора Милосављевића. “Сада се језик којим говорим и пишем опет зове српски језик. Али, није се све вратило на старо и право. Јер, исти језик се сада назива и хрватски, и бошњачки/босански и црногорски. Уместо једног титулара језика има их више. Филолози не би дозволили да се тако нешто ради са било којим другим европским језиком. То може само српском језику да се чини. Мој став је овакав: За многа зла која је српски народ преживео у 20. веку највећу одговорност носе филолози, пре свега српски, али и други, који свој посао нису радили како треба“(109). Затим: „Данас је јасно да Срби и Хрвати имају посебне језике. Они су посебне језике имали и пре илирског покрета, и пре Штросмајер-Јагићеве идеје југословенства, па их имају и данас. Књижевни језик који м се Хрвати служе још од илираца није њихов. То је српски народни и књижевни језик. То је, на територији саме данашње

Републике Хрватске, језик Срба православне вере, са јасно омеђеног подручја: са подручја Војне границе и Славоније, односно са подручја Републике Српске Крајине“ (122).

Милосављевић сматра да су: Националне институције-најслабија тачка српског народа (ово је назив његовог реферата на Другом конгресу српских интелектуалаца, који није прочитао јер му то није било дозвољено). Он ту пре свега помиње Матицу српску, САНУ, Вукову задужбину, СКЗ, филолошке факултете... За Матицу српску каже да је остала при ставовима Новосадског договора. „Ова најстарија српска институција нарушила је своју дугу традицију упуштањем у заједнички посао са Матицом хрватском на Новосадском договору. Самим тиме што је остала верна штетном Договору, Матица српска је учинила и други непотребан корак. Том верношћу Договору насталом на хрватској филолошкој традицији, она је продужила стање зависности од хрватске стране. Тројански коњи у Матици српској успешно су обављали посао“ (131). Милосављевић износи став: “Највећи српски пораз, који је резултат Другог светског рата, и историјских промена које су их задесиле, јесу промене у оријентацијама њихових националних институција. Оне су задржале српско име, али су промениле програме... Тако је, што се тиче филологије, САНУ у Титово време постала „истурено одељење“ ЈАЗУ, данас ХАЗУ, дакле Хрватске академије. Матица српска „продужена рука хрватске филологије“ (140).

Милосављевић наводи пример Академијиног Речника српскохрватског, а не Речника српског језика, који је недавно настављено са издавањем. Милосављевић каже да такво понашање српских академика „не одговара ни научном ни националном интересу, али одговара хрватском националном интересу. Хрватској страни одговара такав однос: да се српски језик у Србији назива српскохрватским, а да се у хрватским институцијама и пред светом назива хрватским. Таквом понижавајућем и ненаучном третману доприноси нико други него највиша српска научна институција. Штета од ове политике је огромна. А питање зашто се неодговорно ради у главним српским националним институцијама треба да буде предмет посебних анализа“ (159-160). Говорећи о Новосадском скупу, Милосављевић каже да је главни захтев „да у решавању српског питања треба поштовати европске норме и стандарде“. На филолошком плану то значи: „Српски језик може да има

само једно национално име, а не да се зове: српски, хрватски, босански, бошњачки, црногорски“(171/172).

Филолог Бојан Радић већ неколико година води разговоре о језичким расколима. Међу саговорницима били су, између осталих, Иван Клајн, Мато Пижурица, Егон Фекете, Милица Грковић, Милош Ковачевић, Шандор Пал, Слободан Јарчевић, Милош Јевтић. Радићевим аналитичким интервјуима значајно се допринело расветљавању стања у српској филологији а овом књигом се оно крунисало, кроз дијахрон и синхрон опис трагичног случаја растакања српског језика, које још увек траје. Бриљантно усмеравајући разговор кроз Милосављевићев херменеутички систем, Бојан Радић је пружио са професором једно објашњење за настали хаос у српској филологији. Историја ће најбоље оценити њихову улогу

Разговори са Петром Милосављевићем о Бечком књижевном договору, Новосадском договору и Новосадском скупу, биће обавезна литература за свакога ко се бави овим догађајима са било које позиције (филолошке, историјске, политиколошке, социолошке, итд.), али и за све који се занимају за српско питање и србистику. Књигу је објавила Влада Републике Српске Крајине у прогонству.

Предраг ЖИВКОВИЋ

ЦРНА ГОРА КАО ДВОСТРУКА ПРОВИНЦИЈА

(Ратко Р. Божовић, *Природности села*, Институт за социологију, Филозофски факултет, Никшић, 2010)

Главни социолошки „интереси“ проф. Ратка Р. Божовића, усмјерени су на темељно расправљање културолошке проблематике, са себи задатом оријентацијом да се философски и повијесно утврди вриједносно трајање културе. И у овој „научној улози“ аутор се кретао устаљеним током мишљења, тј. стваралачком плимом инвентивности, када за темат узима природност села. Сам наслов упућује на извјесну дискурзивну амбивалентност, коју као „жанровску рукавицу“ баца у лице читаоцу, на коме је, да се (по)забави недоумицом њеног значења.

Основно питање које нам Ратко Р. Божовић поставља на разматрање, јесте питање *природности*, које као *амфибија* извире из његове социолошке имагинације. Да ли је посриједи, одгонетања овог мисаоног лавиринта, полисемичност самог појма природности - које неумитно указује на предикт и тропизам који човјек даје селу - или смо на полигону историографије, која непогријешиво, сеизмолошки каже, да село доживљава интимизацију пред лицем уопште јавности и посебно стручне јавности?

Ако је тако формулисано питање оправдано бар као могуће исходиште разматрања постављеног проблема, онда је већ из њега видљиво како је тежиште прије свега, постављено на однос човјека и природе. Аутор студије *Природности села*, развио је мисаони научни поступак у ком је, релевантне научне изворе, литературу и примарно искуство, драматуршки уобличио и изградио идеално-типску партитуру црногорског села.

Ако је за земље комунистичке провинијенције важила максима да пате од вишка историје, чини се, да смо промашили историјски колосјек и преузели још једну непажњом „испуштenu штафету“, и то тако да патимо и од вишка еколошке свијести. Готово иконографски аутор је садржајно формирао и приказао призоре природне девастације, културне хибридизације, урбаног Елдорада, социјалне (не)покретљивости, као својеврсну лутајућу регату по мутним водама научно-технолошке цивилизације. Ово није речено у сврху персифлажа, гдје екологија доживљава своје гротескно финале већ ако је судити оном Владичином „мно се сјећаш шта си изгубио“, јасан је наговјештај главног мотива студије, суживота у природи и с природом, у тзв. преегзистенцији која као генотип формира његову културну општост. Тако ће проф. Ратко Р. Божовић „лукаво украсти“ читаочеву пажњу Хајдегеровом гномом - људи постају странци на сопственој земљи, губећи своју укоријењеност у њој.

У седам различитих проблемских цјелина, а опет по једном *мошви* алијенираности од природности и данашње *ољелелости* човјека и села, аутор без амбиције дежурног летаргичара који држи парастос овјешталој екологији, упорно обнавља и указује на значај села; и свему што опази даје пуноћу смисла, дигнитет и разлог постојања. Зато, ће он рећи: „да није довољна само вербалистичка подршка у погледу значаја развоја пољопривредне производње и сеоског туризма, без активног предузимања мјера у правцу остваривања услова за пријемчивост сеоског туризма“ (11 стр.) Аутор може се рећи, да ни у једном мисаоном подухвату у књизи не прибјегава резигнацији пред једним људски сумњивим технолошким процесом, својеврсном антропобиолошком какофонијом. Не дозвољава цивилизацијском (из)уму да се бар у литерарној сфери интерполира у област екологије и „архивира“ њене вриједности. Након деценијског мировања у „еколошком крвотоку“, проф. Божовић ће распламсати клицу схизофреније 90-их година и бурних расправа о „индустријском магнату“ (КАП-у) и његовом контаминираном утицају на Зетску равницу, али и на кокетирање становника овог подручја с вјештачким стимулансима, а све у циљу стицања материјалног богатства; „...Зећани се у вријеме санкција од међународне заједнице 'пословно престојавају' на финансијски уноснији посао. Наиме, опредјељују се за шверц са дефицитарним нафтним дери-

ватима. Тако се на зетску биосферу стално таложила једна по једна контаминација, тј. загађивање природне околине и уједно њихове сопствене природе, од чега нису били ослобођени ни само Зећани... тиме Зета и Зећани из дана у дан губе од своје природности“ (18). Огледало таквог „еколошког узраста“ су еко-проблеми данашњег псеудологизованог еко-друштва, које такорећи „грцају“ у сопственим мукама. „Усидрена“ у предвечерју прошлог вијека у руинираним маринама медитерана и извучена у обзорју из прашњавих подрума нововјековне политичке фразеологије, екологија је осјетила „срцбу оскудног доба“!

Након деценије, Ратко Р. Божовић нас, преко ове научне студије подсјећа на неке од његових ранијих књига као што су *Распад вриједности* и *Култура пошреба* из којих позива у помоћ Мнему, констатујући да данашња екологија и стил живота не могу опстати дуго ако се не ослањају на културу потреба и уопште културу живљења. Ако су вриједности још оријентира живота, изгледа да у научно-технолошкој цивилизацији има на сијасет оних који чекају, бар у оном бекетовском смислу чекања, чије су вриједности апсорбоване а животни смисао дезоријентисан пред налетом транзиционог прогреса, линеарне пројекције. „Сви редом, рећи ће проф. Р.Р. Божовић, говоримо о недостатку културе живљења, скоро свих, а при том обавезно искључујемо себе из тог контекста“ (17 стр).

Поред наметнутог политичког фатума са обландом самоуправљања, очекивало се да ће нам будућност бити срећна и пацификована. Масовни егзодус из села у градове, мамутска индустријализација, не само да су нарушили природни склад живота на селу, него су још изњедрили и нови тренд рурализације градова и урбанизације села. Поред таквог улога, нисмо могли очекивати бољу будућност од ове која нас је задесила. Као бумеранг, вратила се освета житељима села за „немарну и несташну“ прошлост са произвођењем стално вјештачког сукоба између антропосфере и биосфере. Нагли процес индустријализације створио је својеврну индустријску културу чије чедо масовна култура стално „игра“ на јавној сцени. Када се свему томе дода утицај идеолошки грађеног модела друштвене својине, растрзане разним процесима арондације, комасације и експропријације земљишта, онда није ни

чудо што је дошло до једног опште немилосрдног грабљења постојећих природних деривата.

Божовићева студија јасно показује разлику између јевтиних таутолошких манипулација данашњих апологета и идеологиста који творе калупе вриједности и стереотипе, који спасавају село и житеље села од сопствених најезда на њих. Стоји да село мора доживјети метаморфозу развоја да би опстало, али да измијењено постоји у нама, у оној мјери да нам даје смјернице, па иако се оклизнемо, указује нам на одговарајуће перспективне форме.

У једној од срочених познатих биографија, оној о Солону, Плутарх приповиједа да је славни законодавац на питање да ли је Атињанима дао најбоље законе, одговорио: „Јесам, најбоље које би они прихватили“. Управо у овом одговору потребно је синхронизовати реформе са потребама сеоског становништва, како би се село ревитализовало и постало *по својој одори - њриродности*, исконска потреба човјека а не *ад хоц живојни алманах*. „Све је више плодно земљиште запосједано разноврсним грађевинама, од индустријских објеката па преко различитих складишта до неумјерених (по локацији, градњи величини) стамбених објеката“ (27). Тиме се губе некадашњи широки зелени простори да би остаци од њих (мале парцеле) били надувани различитим вјештачким стимулацијама како би се остварио што већи принос са тако скраћених парцела. Нововјековна наука, створила је бројне производе који израбљују човјека и истовремено природу. Тако се многи људски квалитети претварају у пуку бестијалност и немарност човјека према природи и нарушава се космички поредак. Дакле, треба реафирмисати село као извор за успостављање његове природности, а које се не може успоставити без човјекове освојене природности!

Психолози говоре о нашим градовима као изразу болесног дијела душе, у коме атрофија унутрашњег свијета стоји наспрам деструкције спољашње средине. Сви квалитети природе па и квалитетне људске вриједности претварају се у квантитативне вриједности, често без правог смисла, поготову без праве људске топлине. А шта то наши политички прваци чине? Да ли ће они, као што то често бива попустити пред економским разлозима, или ће смоћи снаге да етичке и политичке вриједности ставе изнад кратковидих привредних интереса? Такав прелазни чин, у првом реду мора уважавати ком-

петентно, прије свега, научно мишљење. Према томе, треба на извјестан начин изнова градити еколошку свијест и паралелно њој еколошко друштво. Први корак је како ће то Фром детектовати, *усмјеравање производње на производњу за здраву пошроињу*. Да покретач прогреса не би била похлепа, морамо се изборити за другачије стандарде понашања и њиховог вредновања. Потребно је да се нови облици привредног развоја прилагођавају природном амбијенту с циљем мањег ремећења природних услова живљења.

Досадашњем животном току, Фридманово „патетично“ мишљење које говори да током дана људи само напуштају један строј да би се укључили на други; „они остављају у творници аутоматизоване средине, дакле све оно што већ срећемо у осмочасовној радној сесији, да би им слободно вријеме опет продужило живот у друштву веселих робота, тих техничких идиота. Лефевр сматра, да улога технике у преображају свакидашњице није толико значајна, ма колико то изгледало необично. Идеологија техничке рационалности скрива чињеницу да се техника не примјењује у практичном животу, нити води бригу о првенству примарних потреба (Х. Лефевре, 1973). Према Тофлеру, промјене које носи будућност, појединац није у стању да савлада, чиме се производи својеврстан шок будућности, који се може схватити као 'вртоглавица несналажења изазвана прераним доласком будућности' (А. Тофлер, 1975). То је стварна болест од које пати све више људи, а могла би се описати медицинским или психијатријским терминима, мада је то, најкраће речено „болест мијене“. Теорија прилагођавања, изведена из концепције „шока будућности“, налаже строгу равнотежу не само између брзине промјена у различитим подручјима него и између брзине промјена околине и ограничене брзине људских реакција (све због раскорака између та два чиниоца и долази до „шока будућности“). Трансформација урбано-амбијенталних узуса у нове облике изградње стамбених и њима пратећих објеката у профитабилним приградским и равничарско-сеоским насељима, под снажним налетом интереса, рађа нову престижно производно-потрошачку културу. Р.Р. Божовић ће, виспрено уочити да за данашњу потпуну реафирмацију и оживотворење културе потреба у руралним подручјима, није довољна декларативна реторика која сугерише повратак селу, већ оперативно дјеловање. Зато, тенденције окретања селу поготову у сврху произ-

водње природне хране представља остварење израженијег квалитета живота што не остаје само на квантитативном побољшању живљења. Уједно то представља култивисање основних потреба, иначе као и уопште осмишљавање начина потрошње.

Досадашњи једностранни приступ постојећој кризи на селу, допринио је увјерењу да криза неће бити дуготрајна и да ће се уз пар програмских стимуланса превазићи. Али, започета еколошка пошаст, сваким даном доказује да еколошка рањивост тражи додатну инфузију и реструктуриранију анамнезу која захтијева коријенитије подухвате-подухвате који се не тичу само ревандикације простора, већ и у осмишљавању свестранијег људског живљења. Овдашња друштвена криза захватила је по свим шавовима укупно друштвено биће. Једноставно затвара село и оставља га самог себи. Према томе, ова студија *Природности села* проф. Божовића, је одважење аутора и трагање за „отетим сновима и надом“ црногорског села. У том контексту, аутор ће метафорично представити асоцијативни мимоход мистериозних поља транзиције, која се стално одвија у 'порођајним мукама' гдје 'политичке бабице' никако неће или не умију направити 'царски рез' и избацити на видјело дана 'новорођенче' које би трансформисано отворило очи за нови прогрес друштва. „А прогрес друштва, по ауторовом мишљењу, обавезно подразумејива афирмацију младих нараштаја као дјелатних бића, па и младих у сеоском амбијенту живота, посебно тамо гдје постоје потенцијалне (објективне и субјективне) могућности“ (143).

Пасивно потчињавање, недостатак интелектуалних напора, брзи ритам и промјенљивост, постају модел цјелокупног човјековог понашања. Тај немир као да нам је остао од далеких предака. Кроз бројне сеобе, ми смо се дијелили и конфронтирали са нашим бићем. Бивали, често већи непријатељи и страшнији противници свог бивства, него што су нам то били други. Наглим економским напретком већ подгријани потрошачки апетити, буквално су се разбуктали у вишестраном привредном и културном сусрету са свијетом. На народну културу у црногорским селима снажно утичу облици масовне и потрошачке културе из западног свијета, преко разних облика комуникација. Радомир Лукић ће с правом истаћи да све оно што није историја прогутала својим ратовима и поплавама и тиме затрла многа традиционална сеоска насеља, на крају је савремена техника циновским преображајем из темеља 'мије-

њала све у нашем селу'. Ти утицаји, како их проф. Божовић наводи, највише се огледају у разним облицима жеља за посједовањем ствари и услуга. Валови масовне културе снажно заплускују обале руралних подручја, супституишући при том акултурацију, асимилационим експанзионизмом. "А и та масовна култура усељава се на село као равноправан партнер народној култури, такорећи стојећи 'раме уз раме' са народном културом"(59). Аутор региструје момент гдје умјетничка остварења губе своју ауру, односно атрибуте непоновљивости и оригиналности, преалазећи тако у своје техничко "друго", тј. у чисти медијум масовног репродукцибилитета.

Црна Гора као двострука провинција, тако се и уобличавала, прије свега, кроз свој менталитетски склоп, кога су обликовали таласи, утицаји и струјања што су је заплускивали са различитих страна. Треба рећи да су сви ти таласи који су долазили до Црне Горе имали колорит *йурйурне йойрошње*. Отуда, по Р.Р. Божовићевом мишљењу, толико пуно има неодмјерности, нерационалности и одсуства осјећаја за континуитет у нашем бићу. Најбољи израз таквог стања је нарцисоидни карактер нашег човјека, који се огледа кроз призму кичераја, иманентне надмености „бити гдје се то може и гдје не може први“, па зашто не онда и у конзумеризму. Приградска насеља и равничарска села, поред све већег заузимања земљишно-плодног простора и његовог сталног парцијализовања, загађују природни простор различитим грађевинама као и сталним депонијама смећа од свега употребљеног како из градско-индустријске зоне тако и од разних отпадака из пољопрврдене производње и потрошње.

Заинтригирани читалац ће пронаћи овдје више него довољан материјал за резоновано потхрањивање еколошке доктрине, почев од ауторовог става као да је у питању организовано такмичење у томе ко ће више смећа избацити напоље, неријетко без икакве савјести и културе опхођења према природном амбијенту, па до социолошког извода С. Ливаде, који каже: „...у нас влада илузија о безграничности природе и природних ресурса, неисцрпљивости извора, па отуд безобзирно хазардирање њима" (45). Иначе, Светозар Ливада познати рурални социолог ће за ову књигу и њеног аутора у Поговору с правом, поред осталог, рећи: „И ова књига о црногорском селу, као, уосталом, друге Божовићеве књиге назочно говори да се ради о озбиљном теоретичару и истраживачу разноврс-

них и разnorodних друштвених проблема. У то нас посебно увјерава једна од најновијих сјајних књига (студија) ЖИВОТ КУЛТУРЕ која се састоји од четири области тако добро уклопљене у цјелину: прва област је *Култура и умјетносћ*, друга *Религија и вјера*, трећа *Образовање и знање* и четврта *Језик и његов говор*. Божовић је набројане елементе културе уопће зналачки обрадио и то тако да представљају значајан допринос уопће друштвеним знаностима, поготово социологији културе и културној антропологији“ (190).

У крајњем утиску, књига *Природносћ села*, Ратка Р. Божовића неће усхитити само еколошке аналфабете, него ће и за оне који се још воде природним универзалијама, Монтескјеовим тропизмима, дати инфузију смисла и истинску катарзу којом ће лијечити и превладати свеопшту еколошку девастацијаност.

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

УЛАЗАК У КРУГ

(Михајло Орловић: *Оса у чаши, ѿајне круѿа, љубави и ѿреха*, Арт принт, Бања Лука, 2010)

Књига пјесама *ОСА У ЧАШИ, ѿајне круѿа, љубави и ѿреха*, Михајла Орловића је његова пета објављена збирка поезије или петнаеста књига, узме ли се у обзир укупно књижевно стваралаштво, које поред поезије представља шет романа, три књиге приповједака и једна књига записа.

Књигу пјесама *ОСА У ЧАШИ* чини педесет пјесама распоредјених у кругове тако вјешто да се један са другим дотиче, или један другог засијеца и испуњава задату ријеч пјесника да је живот Круг састављен из више малих и великих (кругова). Отуда је на самом почетку књиге своје мјесто „заузео“ Архимед с чијим круговима, које је цртао у пијеску, Орловић упоредјује своје пјесничке које живот гради кроз срећне и несрећне околности (*Данас је ѿочело јуче*).

Дакле, не постоји оно што се дешава сутра а да нема коријен прошлости и велику ријеку којом отичу снови. А ријека се гради од малих ствари које чине живот, од тачке коју његујемо кроз вријеме, додајемо јој и одузимамо наше жеље и чежње; једнога јутра израшће круг и кад надје своју праву мјеру распрснуће се у више малих. Сваки од њих има своју душу и вријеме настајања.

Тако је Орловић, градећи кругове на Нијагари, Суматри, Риму, Калкути, Лумпуру, Ослу... схватио да је најснажнији међу њима, онај који је остао у дјетињству, под старом липом, која зна да чека и која је својим чекањем обиљежила животну трајање, обезбјеђујући свом путописцу, романописцу, приповједачу и пјеснику улазак у воде савремене српске поезије.

Рекло би се да Орловић врло лако исписује своје стихове и да су једноставни за ишчитавање, међутим, права истина је у настанку пјесме, јер свака је „преузета“ из живота, нас-

тала из различитости поимања свијета и живота у њему у различитим друштвеним слојевима. Овдје нема ништа измишљено, него се доживљено преноси у пјесму; мало је простора дато машти.

Пјеснику се посрећило да запази и примијети свијет око себе, онакав какав се сусреће само у његовом завичају и окружењу, што га и чини другачијим и ненаметљивим у својим жељама. Зато пјесма настаје из доживљаја а не из повода.

Све је у метафори круга; изникло из предјела аутентичности и скривених емоција (*Страшило*). Пјесник са својим оцем *разјовара у њољу док га вране шћишкају //и љрљају брк//све док им крила не њокисну*. Он бира израз којим оца приближава у свој доживљени свијет, као да је са њим ту, у игри... Зато у пјесми *Ошца неће да ограсије* круг се наставља као и пјесникова жеља да увијек остане млад. У првој пјесми пјесник се обраћа оцу а у другој дједи. Тако се кругови надопуњавају, оплемењују и пресијецају, а заједнички дио ДВА КРУГА је сам ПЈЕСНИК са својом емоцијом, непотрошеним дијелом лирског субјекта.

Та блага лирика и природна смиреност емоције препознају се у пјесми *Тетка Даница је умрла*. Тетка се није могла сјетити какве су боје нокти, јер то није важно наспрам осмијеха који је *сваком давала и никад га није мола њошрошиши*. Пјесник на путовању, тих и непримијетан, долази до спознаје да све може да траје ако постоји разумијевање и „толеранција“ међу људима, која се у овим временима све рјеђе дешава. Тако се могу разумјети пјесме које се пјевају у Чарди у Мђарској на српском, мађарском, њемачком, тајванском... само се не могу разумјети пјесме оних којима до пјесме није (*Разумљиве пјесме*).

Није изостао пјесников увид у универзалност стиха, творећи пјесничке слике које остварују сјајну комуникацију пјесме и читаоца:

ПРОЛЕЋЕ У МИЛАНОВЦУ

*На бреју крава се боде с ветром
У шуми шева њева шева
На камену девојче вади љрн
Из сћошала*

*Вилин коњиц се иџра око њених ноџу
Не њишии већ се чуџи
Боса,а не може леиџи*

Иста комуникација остварује се и у пјесмама: *Двоје на балкону, Кажу, шаље ме Михајло, Зашио је Дане Плеџикоза узео џушку, Школа у Милановџу, Јуџро у џарку...*

За пјесника је важно да стално своје доживљаје „преводи“у стихове. То је најсмисленији начин разговора са самим собом, ослобађање тијела од свакодневних брига и несавршене „слике свијета“. Није важно што ће нека од пјесама завршити у кошу, јер кад ништа не напише *зури у џразно*. Вријеме у коме живимо је и вријеме отуђености на које генерацијски нисмо навикнути и то нас, нажалост, све више почиње спајати са Западом, одакле је и стигло. Та отуђеност је успјела помјерити своје границе међу обичним људима (*Неко џише мрџваџу*).

Пјесник је по природи тих, ненаметљив и разуман. Зато у пјесми *Змија* поручује: *Не вуџи је за реџ...* Љубав треба зидати на сваком мјесту гдје се пружи прилика и при том образ сачувати (*Морам неџио џослаџи у Париз*).

У времену економске нестабилности пад морала је производ тога. Отуда и неповјерење међу људима; опасност од вјетрометине у којој се мора крајње бити опрезан, јер *Свако у свакоџ сумња*, како рече пјесник у сјајној, антологијској пјесми:

ТАЈНА ВЕЧЕРА

*Седимо око сџола
Чекамо дванаесџиоџ*

*Дванаесџи однекуџ дође
Нема једанаесџиоџ
Оџиџао да џиџа*

*Крџимо џрсџе
Кривимо враџове
Дође једанаесџи
Нема грџоџ
Пеџоџ и шесџиоџ*

*Враћише се и они
Нема главној*

*И шако у круј
Свако у свакој сумња*

Иначе, збирка је доста уједначена, али уз већ наведену пјесму, језгро ове књиге чине и пјесме: *Бањалучки сџарци, Оса у чаши, Пролеће у Милановцу, Јесења њесма, Грех, Под лијом, Кажу: шаље ме Михајло, Звук, Школа у Милановцу...*

Орловић настоји да себе као пјесника „чини видљивим“ било гдје да се налази и да оживи оно што је у датом моменту на неки начин пјесника заинтересовало или бар својом појавношћу на себе скренуло пажњу. Тако пјесник ослушкује разговор двојице младића у дворишту манастира *Клисина*, августа 1997. године са игуманом који се *смјешка и њјера муву са рукава*, представљајући га као човјека са свим особинама да се човјек буде, стављајући га у однос изван религијске приче, задржавајући позитиван „код“ у пјесми.

Тако у пјесми *Школа у Милановцу* чека да неко подигне небо са *џајоса од најлона*. Заузврат, у своје зидине заробила је дрвеће, дивљу купину и малтер што уз нестале књиге и свеске, пјесник дубоко освјетљава и оглашава *цену њоноса*.

У пјесмама се најчешће појављују ријечи као што су: ветар, камен, небо, јутро, отац, кућа, птице, лептир, дрвеће, круг... што омогућава и једну лирску али и метафоричну димензију као у пјесми: *Јесења њесма*.

Пјесник лишће-јесен-цвијеће, претвара у метафору... лишће пада изван јесени пјесникове, цвјетови вену, али *ни један из моје руке... Леје девојке шењају улицом/ни једна не чииа моје њесме*. Пјесма *Грех* нас упозорава на једну уобичајеност која са најнормалније дешава у нашим животима, али нас и оставља са питањем: *Чини ли вам се да добрим сџварима/џрејходи грех?* или да ли је тама претходница свјетлости?

Вратимо се на подтекст наслова књиге *Тајне круја, љубави и греха*, који је у потпуном сагласју са насловом *Оса у чаши*, јер шта је друго *оса* него понављање кругова све до окончања драме и момента када се нађе на њеном дну, а све из жеље и потребе да се прикључи *свјетлу иза сџакла*. Та потреба за свјетлом је као и потреба за ваздухом и храном; потреба за

размјеном са спољним свијетом који је такође у немоћи безбројних кругова проишавших из сопствене игре и жеље за животом.

Тако је и човјек у сталним круговима својих слабости и снага све док се не „замори“ и у посљедњем клоне, као и пјесник док ствара пјесничке слике сједињен са „стваралачком снагом“, али у сталној опасности да она буде замијењена кратком илузијом тренутних осјећања. Зато Орловић, ствара пјесму из доживљеног и виђеног; рекло би се без великог напора да нам нуди њену отворену страницу.

На читаоцу је да открије љепоту, свјетлост или таму, дуги ход у кружници све док има шетача, држећи се за мисао која нам понекад успорава а понекад убрзава корак и чува тајну круга. Тајне љубави и гријеха су у најужој „вези“ са кругом, јер једно друго непрестано рађа. А да није љубави не би било ни рађања, ни гријеха, ако је гријех игра давно започета и продужена у нараштајима који потом дођу у свој неизбјежни тренутак.

Пјесник, Михајло Орловић, успио је да нас са књигом поезије *ОСА У ЧАШИ*, остави у дугим разговорима... и да нас уведе у кружно путовање по пјесничким пејзажима кроз *йедесеї киша*, *йедесеї снеїова*, *йедесеї ветїрова* а да не остави *йоражену жељу* и не *науди својој смрти*.

Гедеон СТАЈИЋ

ПРИЧЕ ИЗ ВРЕМЕНА КАД СУ СЕ МИЈЕЊАЛА ЦАРСТВА И ПУТЕВИ У ИСТОЧНОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ

(Шћепан Алексић: *Турски друм*, „Свет књиге“, Београд, 2009.)

Приповијетке из збирке „Турски друм“ Шћепана Алексића, њих дванаест, обухватају период деветнаестог и почетак двадесетог вијека, вријеме када је вјековна турска власт у Херцеговини испољавала бројне знакове да јој је вријеме истекло и када је било сасвим видљиво, због крајње заострених и непомирљивих односа турске власти и српског народа, да је њен крај сасвим близу у овим крајевима и када је, након ње, дошла нова, аустријска власт, доносећи са собом нове законе и правила која су омогућавала, бар формално, слободнији и богатији живот. О тим догађајима у Херцеговини, или, тачније речено, у Источној Херцеговини, историјска наука рекла је, готово све. Међутим, давно је речено да праву историју могу дати само књижевна дјела, која су написали даровити ствараоци., јер само они могу да допру до тајни дубоко скривених у људским душама.. Једно од таквих дјела јесте и изузетна збирка приповиједака, коју је, под насловом „Турски друм“, написао даровити шћепан Алексић. Ова збирка представља, у ствари, историју освања слободе у Херцеговини, дату на један посебан начин – кроз приче које су пратиле њен ход кроз предјеле људских душа.

Све приче у Алексићевој збирци везане су уа Турски друм, за који је речено у уводу да је то стари друм, још из римског и византијског времена, а који је у Херцеговини познат под тим именом, због тога што је са тим путем повезано „оно што је било обиљежено сваком врстом невоље и људске несреће“. Осјећајем даровитог приповједача Алексић је препознао да је тај пут, такав какав је, прави свједок који може непошриво да потврди истине о животу људи у Источној

Херцеговини у 19. вијеку под турском влашћу, као и након доласка Аустро-Угарске у ове крајеве. Алексић, међутим, не ставља тежиште на реконструкцију тог времена и тог живота, што тачнију и вјернију. Њега интересује она истина која је, у људским душама, остала да траје и послје свега онога што је, као ограничено и пролазно, заувјек нестало. Тај камени друм, који је вријеме оглодало до неупотребљивости за првобитну намјену, Алексић је претворио у вриједност за другачију, трајнију употребу: у свијету његове приче – он постаје веза која држи на окупу сваковрсна страдања, невоље и тешкоће људи, али и њихов непрестани отпор и борбу против мржње и зла, њихову непрестану борбу за ослобођење љубави као као љепоте живота – не само за народ, него и за сваког појединца у оквиру тога народа. Настојећи да истакне да је људски ход према сопственом ослобођењу нужност, стваралачки поступак Шћепана Алексића попримио је и карактеристике магијског реализма, у коме се мијеша стварно и измишљено, али тако да то измишљено открива потпунију истину о људима и њиховим судбинама него оно стварно и реално.

У четири прве приче своје збирке, „Ктивокапићи“, „Хајдучки харамбаша“, „Хајдучки пут“ и „Биринци кула“, Алексић је пред читаоце довео многе ликове и њихове судбине, као свједоке, да потврде како је настајала и одржавана мржња између Срба и турака и како се она претварала, у људским душама, у ону снагу која је вијековима одређивала понашање једних према другима. Догађаји које је Алексић описао у тим приповијеткама (два покушаја напастовања - у једном српске жене, а у другом српске дјевојке, оба са трагичним завршецима; хватање, испитивање, суђење и вјешање хајдучког харамбаше Петка Ковачевића); градња и нестанак Биринци куле на путу између Требиња и Дубровника) су, у ствари, парадигме (примјери, обраци) готово ропског положаја Срба под турском влашћу. Овакви односи сијали су, у Херцеговини, по пољима мржње, нељудске и стравичне цвјетове зла којима су се китиле турске газије и кавгације, а понекад и Срби, као одговор на тиранију коју је над њима проводила турска власт. Шћепан Алексић је натуралистички описао неке од тих случајева, успијевајући да њиховим описом оствари упечатљиве слике ужаса. (Понашање Кахримана у приповијети „Кривокапићи“, као и понашање хајдука у приповијети „Хајдучки харамбаша“). Алексићево суочавање зла из прош-

лости и својих садашњих читалаца испуњено је увјерљивим одбијањем добра да га, у наше и будуће дане, бранимо – злом! Непомирљив однос између Срба и Турака могао се, међутим, разријешити једино одласком Турског царства (из ових крајева).

Као вјесник тих нових времена, у којима треба да се успоставе нови односи у херцеговини, до Биринци куле, једне ружне грађевине коју су турци изградили на путу између Требиња и Дубровника, долази Луца, млада дјевојка, Дубровчанка, која се школовала у Италији, у Падови. Она је пошла у Херцеговину да помогне унесрећенима на обје стране – и Србима и Турцима, који су међусобно ратовали. Онима који су је одвраћали од те намјере, одговарала је „да не знају и не виде превише, а да је оно што се не види и не може осјетити, много постојаније и веће од свега што се види и осјећа“. Своју хуману намјеру није остварила, јер јој се изгубио сваки траг у Биринци кули, која својом симболиком представља цијело Турско царство, јер је постало препрека на путу доласка нових, хуманијих времена и зато мора да нестане, о чему је, као изасланик нужности, Турке обавијестио у Биринци кули, након страдања Луце, херцеговачки пророк Мато Глушац. Он им је саопштио да је вријеме турске власти истекло и да ће умјесто ње доћи једна друга, другачија власт, неком боља, а неком гора. Неизбјежност те промјене записана је у божјим књигама и то се више не може спријечити, па су турска времена нестала у Херцеговини, као што је нестала, на путу између Требиња и Дубровника и сама Биринци кула.

У Алексићевим приповијеткама сусрећу се ликови херцеговачких жена и мушкараца, који су својим мислима и осјећањима, својим поступцима, открили сву величину обичних људи, који су у тешким временима и непрестаним борбама његовали, подстицали и сачували многе вриједности, које су насљеђивали рођењем, а које су биле ближе новим временима и потребама, него оне које су доносили у херцеговачке камењаре и врлети аустријски солдати и странци уопште, да би нас, наводно, цивилизовали. О томе свједочи, на примјер, Анета, прелијепа кћерка чувеног попа Богдана Зимоњића, из сјајне приповијетке „Натпоручник и Анета“, која има снагу, упркос патријархалном одгоју – да открије своју љубав према аустријском натпоручнику Зигеру, док је он, рођен и школован у Бечу, своју љубав према Анети бранио – самоубиством, због

тога што му је било забрањено да оствари своју љубав са њом. Српске жене из Алексићевих приповиједака „Љубав“, „Кривокапићи“ и „Хајдучки пут“ бране, такође, своју љубав – као љепоту живота. То објашњава и разлог што су у нашим народним пјесмама све дјевојке лијепе, што је изражено сталним епитетом лијепа уз именицу дјевојка. „Лијепа дјевојка“ у српским народним пјесмама је одбрана чежње за љепшим животом од оног који јесте, који се живи. То је нада која код Срба траје у вјековном ружном животу, као охрабрење да још има смисла да се гине и крв пролијева за живот у слободи. Такву симболику имају и ови женски ликови у Алексићевим приповијеткама.

Код Шћепана Алексића, међутим, српске жене, као симболи, нису лијепе само по вањском изгледу, него и по своме унутрашњем животу, по својим размишљањима и осјећањима, што је потврдила Јеша Гишанова, у истоименој приповијети. Јеша Гишанова, коју читалац сусреће на почетку приповијетке, као обичну, неуку и немоћну жену, претвара се, једног дана, док се одмарала на повратку кући са пазара у Билећи, у створење које открива богатства своје душе, стечена током мукотропног живота и згуснуто у ријетку мудрост и сложена осјећања. Шћепан Алексић је овим узлетом Јеше Гишанове изнад ситних људских схватања и видокруга, открио оно скривено богатство сваког човјека, и оног најситнијег и најнепримијетнијег, које постоји у дубинама његове душе, као сан и жеља, да превазиђе своју немоћ и ограничења и да допринесе преображају свакодневног свијета и живота, ружног од нужде и морања. Овим откривањем шћепан Алексић је скренуо пажњу читаоца да су та неизмјерна људска богатства неискориштена, јер – кад би се ти снови и жеље појединачних људи ослободили и ујединили, била би то снага која би остварила један живот у коме би се људи увијек осјећали тако моћно и лијепо, као што се осјећала и Јеша Гишанова кад би, на повратку кући, стала у Баљачкој страни и гледала град и људе у њему.

У Алексићевим приповијеткама, које се односе на аустријски период, догађају се и друга чуда, а не само она која су везана за љубав и жене. Чудо је и понашање Вука Американца у приповијети „Американци“, који је сваког четвртка долазио на пазар у Билећи са својим кантаром и мјером за кромпир и друге производе, изложене за продају, које је донио из Амери-

ке, покушавајући да своје искуство и праксу из једне развијене и богатије земље примијени у сиромашној Херцеговини. Тако је покушао да уведе неки ред и тачност на пазару, али је доживљавао велики отпор од продавца, јер им је на тај начин онемогућавао да подвале и више и лакше зараде.

Чудо је и снага српског језика, која у Ваљовим причама, у приповијечи „Ваљо“, све може: да ружни и сурови живот учини љепшим и подношљивијим; да Ваљо управља „еропланом“, као и аустријски пилот, иако је први пут видио и авион и пилота и тако покаже да су Срби бољи од њих који су дошли да их припитоме и доведу у ред; да Ваљо постане невиђени ратник, који је задивно непријатељску војску и њиховог команданта и који би сигурно успио да побјегне из непријатељског обруча, само да није било издаје од једног његовог саборца, који је убио јелена на коме је бјежао, јер није могао, из зависти, да поднесе његов подвиг. Све Ваљове приче, у приповијечи „Ваљо“, настале су у истој радионици нашег народног духа, у којој су настајале и наше народне пјесме, у којима су наши ствараоци претворили наш језик у непресушни извор наше снаге – да има наде и спасења.

Док је Ваљо својим причама снажио потребу да се живи, Перо Парезанин, пред пријеким судом у Билећи, на почетку Првог свјетског рата, у причама налази разлог да мора бити – објешен! Ово чудо пера Парезанина – да сам себи пресуди, јер је могао избјећи вјешање, у ствари је одбрана оних националних вриједности, које су нас одржале у свим историјским бурама и непогодама, а које су садржане у одговору на оно најзначајније питање наше историје: шта ће рећи свијет?

На крају књиге у приповијечи „Путник“, појавио се путник, који је дошао са сјевера, супротно од правца којим се ишло Турским друмом према Цариграду, који је ишао средином широког пута, загладан у јужне даљине, у један другачији свијет, са другачијим вриједностима од оних из свијета коме је водио турски друм. Тај пут којим је ишао чудни путник, који је личио на царски пут, пробио је и изградио, својим приповијеткама сам Алексић, уградивши у њега смисао српских страдања и подвига у херцеговачким камењарима и врлетима. Као да је она хегелова мисао о људској историји као напредовању свјетског духа у идеји о слободи, добила облик путника који Србе у Херцеговини позива да крену за њим: на широка пространства људског искуства – да понуде људима оно што могу

и они прихватити као своје, а да од њих преузму оно што њима треба. И тако се дошло до оног кључног питања наше историје: шта ће рећи свијет? Ми смо опстали, упркос непрестаним историјским непогодама, јер смо поступали тако што смо увијек имали на уму шта ће рећи свијет о нашим поступцима и нашем понашању, мислећи, шпри томе, на своју родбину, комшије, сељане, познанике, на наш народ, али и на наше претке који су нас будно мотрили из нашег мита. Путник нам, на крају Алексићеве књиге, открива да идеја о слободи, не само националној, него и слободи сваке људске јединке, тражи да пођемо за њим из својих уских завичајних и националних оквира, носећи са собом оно што ће нам и убудуће требати, као што су Перу Парезанину требали савјети из нашег националног мита, како би чистог образа и као примјер и сам ушао у тај мит, оно што може постати својина свих људи, (у Перовом случају жртвовање за слободу могу прихватити сви људи, јер без таквог односа, нема ни ослобођења људске јединке, на што ће, у будућности, људска историја, ставити тежиште). Ово присуство идеје о слободи, можда најзначајније идеје људског рода, у Алексићевој књизи, чини је успјелим умјетничким дјелом, јер без великих идеја нема ни великих умјетничких дјела.

Дванаест Алексићевих прича представљају изузетна приповједачка остварења о људима и догађајима из времена кад су се мијењала царства и путеви у Источној херцеговини. Шћепан Алексић је зналачки изградио њихов свијет. Његов стил приповиједања је занимљив и допадљив, тако да читалац непрестано осјећа задовољство док их чита, дивећи се његовом умијећу да изрази, на један сажет и сугестиван начин, и најтананије покрете у души својих јунака. Читаоца, такође, привлачи и структура Алексићевих приповиједака. Она је изграђена у облику мозаика: писац наводи, нарочито у првом дијелу, низ мањих цјелина, које, на први поглед, немају међусобне додире, али се, касније, испостави да су оне вјешто употребљене како би се што потпуније изразио главни мотив – као нешто што се није очекивало у околностима које су претходно увјерљиво назначене, која размичу уске видокруге и мијењају раније утврђена мишљења о људима. Завршетак сваке приповијетке је, такође, изузетно ефектан, јер траје у души читаоца као памћење које му поручује да је суштина човјековог живота чежња за љубављу и љепотом, чежња која се може

остварити само у слободи. Тако је Алексић једним ријетко лијепим обликом приповиједања, који је увијек у функцији најпотпунијег остваривања и саопштавања садржаја, изградио кохерентни свијет својих приповиједака, који је најчешће испуњен болом и страдањима, али увијек умјетнички сугестиван и узбудљив, никад не допуштајући да се у њега усели безнађе.

Драгиша МАЦГАЉ

ВЕРСИФИКАЦИЈА МОМИРА ВОЈВОДИЋА

Пјесник Момир Војводић води толико рачуна о форми својих пјесама као да ми је учитељ у његовању стихова био пјесник Милан Ракић, најмузикалнији српски лиричар. А дисциплином чињења дистих, честа Војводићева форма, најближи је дисциплини дистихирања лирика Стевана раичковића. То је још очигледније у строгаћи јемчења сонета. Лиричару ракићу, који је култивисао једанаестерац и дванаестерац, најближи је лиричар раичковић, а од пјесника нараштаја који се оглашава почетком шесте деценије двадесетог вијека највише води рачуна о форми пјесама војводић, који се исказује у свим метричким дужинама стихова, а посебно у његовању десетерца, различитог од десетерца народних пјесника. Војводићев десетерац је животан, лиричан, природан, разуђен, еластичан и енергичан.

Сјећам се Војводићеве упорности у његовању десетерачке форме и у данима хисторичног помодарског ругања не само десетерцима него и дучићевим и ракићевим једанаестерцима и дванаестерцима, уз онај клик И.В. лалића: „Први се Дучићи у воду бацају“. Војводић је упорно бранио свој десетерачки исказ и у галами на њега хорске кликадије да је „гусларац“, нудећи баш у галами надреалистичкој „слободности-хаца“ свој још и сликовани десетерац, с пуно више ризика од пада у десетерачки стереотип, што се најочитије види у његовој књизи *Гробослови* („Просвета“, Београд, 1979), која је пркосно одолела свим злогуцима ругалачким десетерцу. *Гробослови* су књига „таме која свијетли“ (професор Рашко Димитријевић) од епитафних кажа заумног морачког гробља, чије је надгробне плоче укlesaо имагинарни гробословац, најближи животу на гробљу чији су најизмишљенији укlesi у надгробњаке најживотнији и стварнији од стварности:

„Плочу што је клесаше достина
Обасјава јака кост Костина

Кост очева поред кости сина
Умивене пјеном земног вина

Костина је кост скинула оца
Са бедема и храстовог коца

И по тмуши свијетла и кадра
У Морачу стигла испод Скадра

И до сунца кост оца и сина
Саставила жива кост Костина

Да се кости што су тешко мрле
Испод плоче надгробњачке грле

Сад под суром плочом ниже храста
И Костина кост са њима сроста“

(*Кост Костина*, 18.стр)

Војводић ми је рекао полушаљиво у озбиљном разговору о метрици: „И Хомер би Илијаду и Одисеју отпјевао у десетерцима да је мјесто лире појао уз гусле као српски Хомер вишеимени: Тешан, Филип, Старац Милија, Старац Рашко...“.

Војводић је, изгледа, често кадар да у десетерцима исказује осјећања и мисли и у обичном говору у шетњи, да десетерцима даје приповиједну ритмику и енергију. А у десетерачким дистисима је ненадмашан у савременом српском лириковању.

„Без одмора десна рука моја
Крст исклеса барјактара Јоја

Виши бјеше од црквених врата
Под барјаком из четири рата

Мрког коња свога гроба јаше
И барјаком костарима маше

У костима руку сабља гола
И избушен барјак с Вучјег дола

На Мојковцу од тевтонског мача
Јојова је сабља била јача

Иако се копривом хранила
Крст Часни је од ропства бранила“

А ево поред епског маха и Војводићевих десетераца
лирског даха:

У трњиште ово звано Чакли
Од цркве су овај гроб одмакли

Да је даље од гробља грешница
Јагликина лијепа јелица

Скинуше је једне зоре ране
Са вишњеве расцвјетале гране

У земљу је тајну однијела
Са којим је момком занијела

Колика је грешница јелица
Из гроба јој цвјета љубичица

Узалуд сам викао на попа
Да је часно у олтар укопа

Анђео је – брекну ми поп Ника-
Па нека је даље од грешника

(*Грешница Јелица*, 39.стр)

Сваки Војводићев десетерац је ритмичан и тачан, са обавезном цезуром, предахом, иза четвртог слога, узлазним и силазним појем.

У Војводићевој књизи изабраних сонета *Боје земље* (Матица српска, 1994) су сонети различитих метричких дужина: претежно елегантни једанаестерци: „Остају за њом смрзнуте тишине“ (*Мећава*), „Овдје вјечи унук жупана Немање“ (*Гроб у манастиру Морачи*), дванаестерац, мирни, четрнаес-

терци: „Кад ти клонемо на длан жуљевит, мрк и љежан“ (*Завјейи*), десетерац. „Смрт похита по срећнога роба“ (*Пошњоња ноћ Гаврила Принција*) или: „Гроб је горе врховни Господар“ (*На сјази уз Ловћен*)...

А за примјер елегантног дванаестерца, којим Војводић изузетно поје наводим сонет *Окћоих*, кажу од једне реченице:

У првој печатњи код јужних Словена,
У граду Ободу, на заласку среће,
Тисућ четири сто деведесет треће,
Слобосложен руком за благословена

Црнојевић Ђурђа, задњег зетског кнеза,
Октоих, светопис, крашен жаром душе
Штампара, ком молбу за божји дар чуше
Чувари мудрости, који слова среза

И одштампа књигу, искру из кремена,
Сунцопис молитве мучнога времена,
Света српска слова која очи маме

И воздижу душе из рђе окова,
Са којом смо сами кроз јаук вјекова
Одољели зјапу крвожедне таме.

Обод, 1981. (стр.15)

А елегантних једанаестераца, којима ракић не би приговорио код војводића је у изобиљу: „Сијед и висок у башти крај куће“ (*Сан у каменици*), „Глас ће ти крик, а пјена бити крило“ (*Галеб*), „Студен и раван као длан вјечности“ (*Гроб у каменици*)...

Војводићев епско-лирски спјев (роман), изушћен, испојан у шеснаестерцима, јединствен је хармонијум епско-лирских визија и слика у елегантним шеснаестерцима, јединствено записан у савременој српској поезији. Овај спјев добро је прочитао и приказао надахнуто Божидар Милидраговић.

Пуноусто могу да кажем да је Војводић мајсторски версификатор у свим метричким дужинама које зна поезија. Ево шеснаестераца из „романа“ – каже шеснаестерачке *Давни ласник*:

„Ено неко иде к нама, људи моји устајте!“,
„Са Потајске горе видим кроз кошуљу младе змије“

„Ми нијесмо без икога, не тужите, горка браћо,“

„Ено, људи, братотука, крвца жедног братске крви“,

„Послушајте своје снове, сродите се са камењем“,

„Сјеме ће вам изницати око гроба истинога“, је завршни шеснаестерац ове густе каже којом је давни гласник најавио свом роду вукликоме братотучко апокалиптично злодоба.

За све пјесме Момира Војводића могу рећи да су брижљиво његоване, извајане, у свакој је дат максимум верификациони који је могућ у нашем језику. Момир Војводић је изненадио у четири сонетна вијенца иновацијом надмагистрала, сонета, сачињеног од акростиха свих четрнаест сонета у славоплету званом сонетни вијенац. А „надмагистрале“ је Војводић остварио у сонетним вијенцима: *Константина-Ђурила казање, Гласници Мојковачке бишке, Милешевском Бијелом анђелу молеб за виде земљиној трумена, Милосних очи сан, Појорелци из Велике Хоче и Зов Милосан гоба* – житије Светог Саве. Иначе, по оцјени др Димитрија Вученова, професора словеначке књижевности на Филолошком факултету у Београду и дугогодишњег уредника Летописа Матице српске, Војводић је најбоље превео на српски језик славну љубавну поему Франца Прешерна *Слово љубве*, а уз његов превод има још дванаест њених препјева.

У самој версификацији Војводић не изненађује употребом новијих и старијих страних версификаторских „турнеа“, него је у версификацији чувар солидности, равнотеже, природности, укуса и нормале. Војводић у једној ритмици пјева пјесму увијек и до краја отпјевану тачно. Његови једанаестерци и дванаестерци су увијек школски урађени, свечани и природни у ритму и по распореду ријечи.

Посебан студиј би требало посветити Војводићевим језичким иновацијама, његовим непресушним кованицама, синкретизмима, кованицама, знаним већ као момиризми, што су запазили врсни лингвисти: Драго Ћупић, Светозар Стијовић, Милош Ковачевић, а Митра Рељић је раније написала опширан рад о Војводићевим неологизмима. Др Драго Ћупић је нагласио да Војводићев рјечник извире из њега, није сабирачки, дијалекатски. Зажалио је Ћупић што није стигао да напише Војводићев рјечник.

„Момир Војводић је одличан пјесник, прије свега мисаон, али и, лиричан попут наших најбољих пјесника. Ријетко сам у поезији на српском језику наилазио на пјесника који

има такво богатство лексике какво има Војводић. Прочитао сам подоста његових збирки и схватио да је ријеч о пјеснику који заиста умије да одабере и употријеби ријеч, који зна да кује стихове, који ствара свој посебан верификациони ритам, са више пјесничких форми и стихова, од шестерца до шеснаестерца. За разлику од највећег броја савремених српских пјесника, Војводић и сам ствара лексику, али не ону дијалекатску какву – као изворну – срећемо код, рецимо, Матије Бећковића, већ лексичке неологизме које он сам „из себе вади“, а у духу српског језика – на основу емоционалних ситуација у којима се нађе при градњи пјесничке творевине и поштујући законитости умјетничког стварања, при чему држи много и до музике стиха. Израз му је, иначе, класичан, са сасвим модерним пропламсајима.

Елем, мислио сам својевремено да пишем књигу о језику Војводићеве поезије, али су се стално јављале обавезе које ми то нијесу дозвољавале. Надам се да ће то урадити неко од млађих лингвиста“. Овако је говорио Ђупић о Војводићевој поезији.

(из књижевне заоставшћине)

Милица КРАЉ

ОБНОВА (НЕВИДЉИВОГ) СТРАДАЊА

(Анђелко Анушић: *Прозор ошворен на висибабу и кукурек*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2010)

Уводећи нас у романескну приповест овог дела, Анушић као мото наводи неколико библијских исказа (*А који ошване мејнуће сѝрах у срца њихова у земљама нејријашеља њихових, ше ће их јониши лисѝ кад шушине заљуавши се, и они ће бежашѝ као исѝред мача, и ѝагаће и нико их неће шѝрашѝ... и изѝнућеше међу народима (незнабошцима), и ѝрожшѝраће вас земља нејријашеља ваших*) потом Теодосија Хиландарца и напoкон Борислава Пекића, сасвим довољно да се читалац обрете у пределима невидљиве историје, невидљивог страдања и невидљивих жртви.

Не чекајући ону чувену временску дистанцу која је као потребна да се у својој пуноћи сагледају узроци националног удеса, а која је многим из нашег колектива служи као алиби, Анђелко Анушић, без те временске замке која и иначе, што самостално што под иним притисцима, потире и поништава српско страдање, широким метафоричко – симболичким замахом, храбро и без оклевања, разастире белег по белег, стопу по стопу, стамене отиске тисућлетњих смртних сени. Те смртне сени нарастајућом језом и свеприсутним нерпрекинутим деловањем кроз време, обликују унутрашњу симетрију овог фрагментарног романа – хронике или дневничких белешки.

Наслов романа у чијем средишту (по увреженим претпоставкама) расту висибабa и кукурек, наговештавајући силовито животно буђење и радост, у постојаном раму прозора, заправо се усмерава у правцу гашења и нестајања, у замагљење и пепелиштем посута огњишта, у кућишта и развалине по којима бујају коровишта необуздано разраслог кукурека и висибабe: „*Висибабa и кукурек радо расѝу на зѝришишѝма и*

кућишћима, црквншћима и гробншћима, у јарујама и јендецима, по ушћинама, леђинама и усорама, пошћолинама и пошћалинама, лоћорншћима и бунншћима, а моћу се наћи и на поасјим гробљима и осојним сћранама. Защо бн алћернашћвн назнв за сваку кућу овде моћао бншћн Внскућа, а за свако село Зћарнћак...”

Лнковн романа – хроннке Саво Стнјеља и Пантелнја Јагањац, Птнцокраднца, обојнца страдалннкн из последнњнх ратннх збнвања двадесетог века, нндивидуалнм трагнчнм прнповестнма, као и подсећањем на догађаје и лнчностн из претходннх ратннх догађања, успостављају градацнјскн степен страдалннштва. А он се креће од оног Гаврнловог племеннтог хнца, нлн *Пућња чнји одјек не јењава*, преко ненменованнх и још увек ннзбројаннх жртава Јасеновца, као и ововременнх Јасеноваца и другнх стратншта, до вађења органа под вазда буднм оком страњскнх намесннка, н бацања раскомаданнх и обезглављеннх тела у котловске пећн: *Улоћореноћ бн мучнлн даннма и месецнма, нсћерујућн из њећа њећовоћ поћроћрсћоћ боћа. (...) И мнровно – анашћомска оћерацнја оћнћочне. Хелнкоћћерскн хнрурн сецнра оноћ коћа је њећов боћ наћусћншо у сћраћу. Цнљано месћо обележн крсћнћем. Фломасћером. И ваћн орнне. Сече. Чућа. Трнн. Срце. Јећру. Слезену. Бубреће. Црева. Мокраћнн мехур. (...) А ону лешнну баце у коћловачку поћћ. Да ћард нма поћле воде. Црвени крсћ ће поћделншћн сачун.*

Алн нн ту се не зауставља страдање већ се жртвени хорнзонт шнрн и на косовску патњу, на заतरање клице божуровог цвета, као свете творачке отацбннске честнце; у нстоветном опсегу трагнзма је н песма хрватског певача намењена Србнма: *Саво водо, Саво водо, поћзравн мн драћоћ/ Нек не косн, нек не косн / пораве поћкрај Саве, пораве поћкрај Саве/ поћкоснће, поћкоснће моје косе полаве/. Саво водо, Саво водо, поћзравн мн драћоћ/ да не поћје, да не поћје воде нз поћ Саве/ поћпоћће мн, поћпоћће мн моје очн чарне / моје очн чарне... алн н ова: Срћ, Срб, Срб нца/ Пућн млада врбнца / Ећшо вами поравнца.*

Градећн причу мозачно, од разлнчнтнх детаља, ослањајућн се на бројне горке и оловно тешке нскуствене трагове свнрепнх мучења и нагомнлане наслага предачке и ововекке патње, умећућн у причу н пустош н самотност тамновања, логора, гулага и острва (а на једном од ннх, Пастнрском острву, нлн Кукурекову, као врстн паралелне пројекцнје мучнлншта, нашлн су н се н поменути јунацн – Саво Стнјеља и Птнцок-

крадица) аутор потцртава феномен обесправљености српског етноса, који је разноразним и, новоисторијским наметнутим гледиштима и колективним немаром у исправљању историјске кривице, у понорном стању.

Аутор нас, заборавне и несложне, какви већ пословично и јесмо) подсећа на неке од знаменитих личности, на оне који су свој труд, веру и живот уградили у нашу духовно - историјску основу, на Вука Ст. Караџића, Сава Мркаља, устаника Петра Пецију, Гаврила Принципа, Љуба Једнака, који је једини преживео усташки покољ православних Срба, када су 2. августа 1941. поклана 1564 цивилна лица, у цркви светог преображења у Глини... осветљавајући с једне стране, прошлост у засењујућем ковитлацу насилног умирања и, с друге стране, њен поновљени ход у грађанском рату али са још поразнијим исходом чија се немилосрдна рефлексија свела на варирајући облик кривца – жртве, жртве – кривца.

Живот и смрт јавља се кроз умножене гласове расејаног сеобног народа, у недокучивим и уклетим призорима, у затвореним круговима црнила, у беспућима незнађа и невидела. Онај један једини преостали прозор разрушене и спаљене куће не нуди видело. Његов видокруг је сужен и све више се сужава до тачке обнове и објаве невидљивог(а српског) страдања. До зраке црне светлости.

Анђелко Анушић, лирским пасажима и комбиновањем различитих приповедних техника, приближио нам је немушти крик жртве у опкољавајућем средишту зла. Оног еруптивног зла и оних целата који од жртве очекују не само заборав већ и опрост.

Овај песник нас овим делом и подсећа и опомиње на свети чин незаборава, на крик који допире из пепелишта.

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Славо СТОЈКОВИЋ:
Њеџош и Бокељи

Раде Р. ЛАЛОВИЋ:
*О једној скоро заборављеној
народној њјесми*

Славо СТОЈКОВИЋ

ЊЕГОШ И БОКЕЉИ

Владика пред вратима

Колико је један нејријатни дојађај из 1833. године утицао да Петар II Петровић Њеиш до краја свој крајњој живојти не ѿсејти Херцеј Нови, праг у којем се школовао, сѿекао ѿрија-ишеље и праг о којем је ишако леио ѿвао

Млади Владика седи и ћути пред вратима манастира Савина. Игуман и архимандрит Макарије Грушић на сваки начин жели да га избегне, јер налози задарског епископа Јосифа Рајачића морају се поштовати. Из Трста на Росе у Боки Његош је стигао трабакулом „Проностика“ бродовласника Ива Монића из Дубровника. Управо хиротонисаног црногорског владуку, који се тог хладног децембарског дана 1833. довезао с Роса барком на четири весла у мали залив испод манастира, пратиле су на сваком кораку аустријске власти. „Нарочито их је згражавало то што је Његош, иако православни владика, подједнако био вољен и цењен и од Бокелја католика“, написаће много година доцније др Славко Мијушковић.

Аустријски агенти пратили су га још од Трста, и раније, док је путовао за Беч и даље за Петроград. С њим је у поштанској кочији, наине, путовала и једна млада дама па је аустријски лист из Љубљане „Лајбахер цајтунг“ у броју од 4. јула 1833. написао да је у Љубљану стигао црногорски архимандрит Петар II Петровић с госпођом.

Млади Владика по повратку из Русије желео је да посети манастир Савину у који га је осам година раније, као 12-годишњака, довео и препоручио калуђеру Јосифу Троповићу стриц Петар. Манастир је затворен, врата забрављена. Он зна да су одувек православни Бокелји признавали духовну власт Цетињске митрополије, зна да је свети Сава још 1220. основао епископију на Превлаци, одакле су духовна лица отишла после рушења манастира светог Михаила и уточиште,

после многих потуцања, нашли на Цетињу. Много тога зна млади владика: и да су Млечани, званично, пре више од једног столећа, 1718. признали његовом претку владици Данилу духовну бригу над православним Бокељима, да им је Наполеон 1810. Цетиње заменио Задром, да су аустријске власти то задржале и да су Бокељи, нерадо, прихватили духовну власт Далматинске епископије. Зна владика много, и види много, зна и да је задарски гувернер Лиленберг далматинском епископу Јосифу Рајачићу 18. октобра 1833. написао писмо у којем га саветује да би „у сваком случају требало обазриво, али енергично, спречити да Његош у којој цркви служи“. Обазриво али енергично, исте речи – „обазриво али енергично“ - користио је већ четири века Ватикан да православне Бокеље преведе у католичку веру. Рајачић пише игуману манастира Савине да „Његошу као иностраном архијереју не искажу никакве нарочите почести а поготову да му ни у ком случају не дозволе да служи у њиховим црквама“.

У Протоколу посланица и расписа епархијског православног Г. Епископа далматинског од 8. октобра 1833. у Шибенику прото Љубо Влачић је пронашао и у „Записима“ (1930.) објавио распис под бројем 86. епископа Јосифа Рајачића:

„Будући обавјештени да је часни Господин Архимандрит црногорски Петар Петровић у руском престоном граду Петрограду за епископа црногорскога недавно посвећен, и да намјерава да се поврати у своје мјесто, те пошто постоји могућност, да би он на повратку свом могао доћи у коју варош или које друго мјесто наше Епархије, то да вас не бих оставио у неизвјесности, како имате поступити према иностраном Архијереју, не пропуштам да вам дадем ово упутство.

Архијереју из друге власти – епархије – не указују се обични знакови почести, него једино на извјесно наређење Власти. Стога ни звонима, ни пушкама не смијете га поздравити, нити му ма буд коју почаст, која припада архијереју, указати. Ако би ушао у цркву на молитву, у туђој власти немогући благосиљати, у олтару, ушавши у њ на мала врата, има остати до свршетка божанске литургије.

Ако би он изразио жељу, да би одслужио архијерејску литургију, то ви на мудар начин такву намјеру гледајте осујетити. Ако би он ипак остао при тој својој одлуци, реците му учтиво, да то не може бити без нарочитог одобрења мјесне власти.

Односно пак друштвеног опхођења, то ће Пречасност ваша, ако вам он учини посјету, бити дужна, да му исту узвратите.

Уосталом надам се, да ћете ви употребити сву мудрост да би од себе уклонили свако подозрење“.

То владика не зна нити може да зна, осећа само мртву тишину леденог децембарског дана око себе и затворена манастирска врата. Он не зна да ће игуман Макарије Грушић обавестити далматинског епископа Рајачића да „није ни звонио ни лубардао кад је Његош улазио у манастир, нити сам ни цркву отворио. Пошто је видео да сам тако оштро се показао посједио је у келију по уре тако, заиска да му отворе цркву, уљеде у цркву и целива и пође з богом из цркве... Нами је поменути епископ Петар Петровић посјешченије учинио али право, ја нећу поћи отвратити...“

Петар Колендић, који не крије одбојност према Рајачићу и његоом свештенству, пише да се владика „у Савину упутио у пратњи шефа испоставе лучког поглаварства у Росама Ивана Крилетића јер је тако давно прије распоредио био Ивачић“. Росе, на полуострву Луштица, тада су осим полицијских, медицинских и царинских послова имале и јаке поморске институције, тако да се чак и испит за капетана дуге пловидбе (1826.) полагао у Росама.

Колендић: “Чак га намјерно нијесу дочекали с отвореним вратима на цркви, али пошто се пола сата задржао у манастиру и тамо попио кафу, на његову молбу ипак су га пустили да се помоли у цркви и да остави три цекина као прилог“.

О његовом боравку на Росама подсећа Младен Црногорчевић у раду „Манастир Савина у Боци Которској“, наводећи: „На 1833. дође Јего Високопреосвештенство Господин Епископ Петар Петровић да ни се јави и пође пут Котора“ стоји у Летопису манастира Савина. На Росама се помиње Владичин пријатељ Нико Калуђеровић као луштитчки парох. Кад је владика 1836. други пут путовао из Котора у Русију било је такво невреме да је морао да сврати на Росе и ту се у кући Калуђеровића задржао три дана.

Овде још једном ваља подсетити да је Његош уживао велико поштовање и међу бокелским католицима, а са знаменитим Ивановићима из Доброте стекао је и задржао искрено пријатељство. Према Ивановићима из Доброте и још неким Бокелјима владика је имао извесних финансијских обавеза.

Пуних двадесет година враћао је дугове које је, да би прехранио Црногорце, његов стриц Петар ! морао да начини. Колико је познато, владика Раде је све, не мале дугове, намирио. Доброта је у Његошево време била „конфесионално чиста“: према попису из 1818. године у Доброти је живело 1399 католика и ни један православац. Има писаца који чак тврде да у Дубротини православне слушкиње нису могле да преноће.

Да ли је Доброта имала и извесне песничке утицаје на Његоша? На ово питање, посредно, одговара Милорад Павић у „Историји српске књижевности барокног доба“ наговештавајући далеки Његошев узор у поезији и драми Ивана Антуна Ненадића. „И у драмском стваралаштву песника из Доброте Ивана Антуна Ненадића, епски осмерац долази неримован као у народној песми. Код Ненадића он је већ изграђен сасвим онако како ће изгледати осамдесет година касније у Његошевом делу. Тешко је отети се утиску да су младоме Његошу били познати стихови његовог старијег земљака, чувеног писца прештампаваног и почетком XIX века у Котору. Када читамо Ненадићеве епске „беле осмерце“ као да смо већ сасвим у версификацији Слободијаде. Павић све бокелске писце барокног доба назива црногорским.

Раде Томов је у недељу 18. августа 1833. посвећен за владика у Спасопреображенској катедрали у Петрограду. На путу за Црну Гору у Бечу се задржао „скоро десет дана“ и друговао с Вуком Караџићем, чекајући да његова књига Глас каменштака, коју је на путу за Русију, у време боравка у Котору дорађивао, прође аустријску цензуру и буде штампана. На путу за Русију Караџић га је упознао с Алојзом Шлегелом „фактором јерменске штампарије“ и Његош му је оставио другу побољшану верзију своје песме. У Трст је из Беча стигао 27. октобра и остао скоро месец дана. Дружио се с трговцима Димитријем Бојовићем, Марком Квекићем и Божидаром Поповићем, и свештеницима цркве Св. Спиридона.

Наставио је пут за Дубровник. Очигледно море није било повољно, јер путовао је 15 дана. У Дубровник је стигао 3. децембра. Сачекало га је, по Колендићу, педесетак православних Дубровчана и руски конзул Јеремија Гагић. Занимљиво је да конзул никоме није допуштао да се приближи младом владици. Треба ли на овом месту подсетити да је иза Гагића остало ружних речи о приватном животу црногорског владике?

Из Дубровника је дошао на Росе.

Након што је посетио манастир Савину где се провео на описан начин у Котору су га „истог дана дочекали мушки и женски чланови породице Лумбардић, па је код њих и одсио, а то су прво вече остали необично дуго на вечери“.

Док је чекао пртљаг са Роса, у Котору су се цариници побринули да му прегледају личне ствари. И, поред осталог, убележили су 10.000 форинти у талирима и у цванцикама, сребрни прибор за 18 лица, неколико сребрних чаша и 400 руских књига“. Цариници су задржали књиге с образложењем да треба да начине њихов попис.

Которски свештеник Јаков Поповић обавештава Јосифа Рајачића да су Његошу вратили визите аустријски окружни администратор, аустријски војни командант и бискуп, признаје да му је бискуп послао чак и „некакви дар“, јавља да су му чинили посете „неки прости граждани“ чак из Будве, међу којима и један католик, а Поповић са задовољством констатује да Његоша није посетио, мада су му неки „граждани“ говорили да је „имао скупити неколико христијана и са њима поћи му на посјешченије и понудити га служити. Он се чак бојао да Његош не остане у Котору до прве недеље и да га которски грађани не замоле да служи, јер је уверен да би то могло довести до немира. „Неколико млађих људи ипак се одважило да ноћу, пред кућом Лумбардића...поздраве пјесника приредивши му и серенаду.“

Петар Колендић у Споменку Српске краљевске академије за 1941. годину Његошев дочек у Котору описује на готово ренесансни начин. „У православну цркву није одлазио, а неки сиромашни которски музиканти, с флаутом и с неколико виолина и гитара, приредили су му једно вече подокницу, не знам да ли на своју руку или их је ко послао, на шта им је Његош дао један златни цекин добре руке“.

У Котору је Његош, чекајући остатак пртљага с Роса, могао да сазна да је аустријска цензура забранила штампање Гласа каменштака. Штампариие своје Његош није имао, па се побринуо да је набави у Петрограду, и собом поведе Михаила Петрова, са задатком да на Цетињу обучава неколико младића типографској вештини. Савременик Његошев Вук Врчевић за овог руског штампара пише да је био „веселе нарави, поштене душе, дружеван, да га је свак љубио, али је преко сваке мјере ракију љубио“. У Црну Гору вратио се другим путем – преко Халеа, Лајпцига, Дрездена и Прага. Овај „пртљаг“ у 47 санду-

ка стигао је на Росе тек 15. јануара следеће године и после недељу дана штампарија је пренета на Цетиње. Његош је из Котора према Цетињу испраћен 11. децембра 1833. године и на испраћају, осим Лумардића, и аустријских агената наравно, није било никога, тек га је изван зидина Котора сачекало стотинак његових Црногораца.

За разлику од ревносног Макарија у Херцег Новом и нешто либералнијег Поповића у Котору, Његош је на повратку из Русије веома пријатељски дочекан у Трсту од тамошњих Срба, већином из Боке и Херцеговине. Управо су Новљани из Трста „значајно финансијски помогли штампање Горског вијенца у Бечу 1847. године“.

Његош је, несумњиво, као и његов стриц Петар I волео Русију, иако је тамо, као и његов стриц, доживео тешка понижења, чак и хапшење. У једном писму Матији Бану из 1840. године искрено саопштава: „Русију волим, али не волим да ми се сваком приликом даје осјетити цијена те помоћи. Ја, господар слободне Црне Горе, прави сам роб петроградских ћуди. То ми је додијало“.

О Његошевом односу према Русији и Србији сведочи Матија Бан кад пише о „три сусрета с Владиком“.

„Србија је онда давала Црној Гори у помоћ хиљаду дуката на годину. Ја сам носио владици двије хиљаде у злату (8 ока) око половине јула 1849. на Цетиње.

Владика:

- Иначе, српски новац најдражи ми је, чини ми се да га десна рука премеће у лијеву... Србија га даје од срца, за њ ништа не тражи до братску љубав, а што је најглавније, никад нас не понижава. Ја одавно живо желим да походим Србију, па за тим Сједињене државе Сјеверне Америке. За сада политички обзири пријече ме у изведењу прве жеље, а што се друге тиче, немојте се зачудити ако чујете да сам се навезао на Атлантски океан и да пловим за Њујорк.

- А што бисте тамо?

- Слободној Црној Гори приличи само да од слободне државе, као што је Америка, тражи помоћ, кад већ не може без ње бити.

- А зар вам је руска помоћ тешка?

- Русију волим, али не волим да ми се сваком приликом даје осјећати цијена те помоћи. Ја господар Црне Горе

прави сам роб петроградских ћуди. То ми је додијало па хоћу да јарам збацам“.

У Трсту, по повратку са првог путовања у Петроград, до брода га је допратило око 200 Бокеља...с Матом Ивановићем, Србином католиком из Доброте. Његош ће више пута боравити у Трсту а у кафани „Спекио“ увек ће се неко наћи да прича како је ту залазио пјесник Горског вијенца носећи у мислима и срцу „грациозну Флору“ која је у то доба била „сјајна звезда трестинског театра“. Дивио се Његош лепим женама па има оних који тврде да је Ноћ скупља вијека, једна од најлепших љубавних песама (објављена тек 1913. године!) настала у Перасту 1844. за инспирацију имала „једну младу Пераштанку из куће Мазаровића“. Вук Врчевић, по некима поуздан по другима мање поуздан сведок, бележи о том боравку Његошевом у Перасту да овај „још у младијема и најснажнијим годинама не презираше ове умиљате погледе“ и пише да је ту ноћ „скупљу вијека“ песник и владика „весело провео“. Медаковић тврди да Његош ту песму „носаше једнако за коланом“. Оригинални рукопис нађен је тек после Његошеве смрти у његовој Биљежници „уметнут на посебном листу хартије“. Његош је песму читао најближим пријатељима, а један препис нађен је у заоставштини капетана Коваљевског, који се по други пут нашао на Цетињу одмах после Његошеве смрти. По том препису песму је први пут објавио П. Поповић у „Босанској вили“ 1913. године.

Вук Врчевић пише да је Раде Томов „у шеснаестој години изгледао како који му друго савршен младић, висок, гојан и угледан“ а зна се да је крупан, леп и здрав био све до годину дана пред смрт. У писму свом лекару Петру Маринковићу Његош то објашњава овим речима: „Неки су ме совјетовали да очи на женски пол не окрећем, а човјек не може и са смртнога одра да очи не баца на красно створење“.

И у Дубровнику је владика боље прошао него у Боки, јер је, како бележе историчари „нашао начина да обиђе православно цркву на Посату, иако му се ни тадашњи вршилац дужности дубровачког православног пароха калуђер Хрисонт Николајевић ни његов још неинсталирани насљедник Ђорђе Николајевић...нијесу дали видјети. Званично су се разболели, али зато православни у Дубровнику нијесу никако тајили да су необично љути што им је у име епископа Рајачића забрањено

и да прате владику и да му прије одласка приреде барем неки банкет“.

И док је 20-годишњи владика седео пред вратима манастира Савине, остаје само да се слути да се можда присетио догађаја који ће касније описати његов школски друг Петар Достанић у накнадном сећању. Прича говори да се млади Раде једног јутра отишао у кућу кнеза Ђура Војновића. И кнез Ђуро, кад угледа Рада Томова, подвикну својој домаћици: „Јадна не пошла, не знаш ти ко је ово. Братанић митрополита црногорског, будући господар Црне Горе.“ И уведе младог Његоша у гостинску собу и посади га на диван, како приличи „будућем господару“. Његошево школовање у Херцег Новом је по једнима трајало годину и по, по другима више од три године, највероватније од средине 1825. до краја 1826. године. Отворено је и питање и где је за то време становао, на Топлој или у манастиру Савина. Петар Лубарда насликао је дивну слику Његошеве школе на Топлој, али Исидора Секулић, аутор можда најлепше књиге о Његошу пише да је „Раде становао и хранио се у Савини“. Савременик Његошев поп Митар Васиљевић с Убала описује будућег великог песника да у то време „бјеше још дијете, али порасно и веома наочито, питома израза али за те године необично озбиљна изгледа“. Био је, вели поп Митар, одевен у „црногорској ношњи“ и у манастиру Савина је ручао с учитељем Троповићем „али стојећи“ што је попа Митра зачуло. Архимандрит му је објаснио речима да су му „као синовцу митрополитову учинили почаст да обједује с наше трпезе“, али „као ученик, он мора стојати поред свога учитеља и манастирског старешине“. Остало је забележено да је у знаменитој кући Комненовића, на Јовандан 1826, заједно са својим учитељем Троповићем освештао славски колач.

Да ли је навратио у Нови код Гојковића и Чучковића нема првих података. Врчевић пише да је 13-годишњи Раде Томов „имао на претек времена ноћно и дневно походити веселе састанке ђе момци и дјевојке играју и пјевају, али све кријући се од свог наставника Јосифа“. Млади Његош живео је на Топли, јер је деда његовог учитеља Троповића био савински архимандрит Инокентије Дабовић, образован и искусан човек који је четири пута путовао у Русију и Угарску. А мати Јосифа Троповића, пише Видо Латковић, живела је дуже у Млецима – неки чак тврде да је била Млечанка – и знала је италијански, те је Троповић већ у детињству колико толико

научио тај језик и предавао га будућем владици црногорском. Врчевић помиње писмо којим је Троповић изразио бојазан Петру И да се „Раде не би у чемугод покварио“ и саветовао га да га узме поново к себи на Цетиње. Јер, сад коментарише Видо Латковић „ипак ова средина безбрижне, помало раскалашне младежи, није имала заиста ничега калуђерског“.

Док 20-годишњи владика чека пред вратима манастира Савине, треба подсетити да је оно „друштво“ с којим се у дечаштву забављао по бољим новским кућама такође одрасло и следи питање није ли управо хиротонисани владика размишљао о момцима и нарочито девојкама и начину на који би се с њима поздравио, задржао у разговору, обновио сећања на детињство?

Да ли је све ово, уз однос архимандрита Грушића, утицало да Његош никада не посети Херцег Нови, Топлу и манастир Савину?

Шта је све млади владика мислио и осећао док је стајао пред вратима манастира Савине, једна је од тајни које је велики песник однео собом у гроб. Не зна се ни да ли је икада више, до краја живота, посетио Нови и Савину, иако је у друга места у Боки радо навраћао. Додуше, приликом другог путовања у Русију 1836. олујно море га је натерало да склониште потражи надомак Новог и Савине, на другој обали Бококоторској залива, на Росама, где је, по причању савремених Калуђеровића, у њиховом дому остао три дана.

У Новом се и данас, ето близу два столећа од Његошеве посете Савини, може чути да Његош у Нови и Савину више није долазио зато што га је „неко увредио“. Ако се ова савремена „урбана прича“ прихвати као истинита, Његош се могао љутити само на претерану ревност игумана Макарија Грушића. И на догађаје у Савини после Грушића. Из задарске епархије у манастир Савину дошли су неки нови духовници чије је понашање било не само испод нивоа магичне снаге овог манастира него и испод достојанства својих претходника. Понашали су се превише „слободно“ и за лаички свет а манастир Савина, на жалост, макар на кратко време понизили. Примери за то могу се наћи у писмима рисанског пароха Вука Поповића свом имењаку и пријатељу Вуку Караџићу.

Најзад, није Његош тада „замрзео“ Нови а „заволео“ Котор, јер ни о Котору, бар у раној младости, као и целом Приморју, није имао баш претерано високо мишљење. Књи-

жевни историчар Видо Латковић, пишући о Његошу, помиње осуду која „онако уопштена на цело становништво Котора помало изненађује“ и преноси младачке, невеште стихове из Гласа каменштака, оне збирке песама с којом је Његош имао тешкоћа да је објави:

„Кад се цијела турска војска скупила на морској обали
 Да се под шаторима мало одмори,
 Которани видјеше жељени циљ
 Који њихови преци нису могли да виде испуњен
 Па су ликовали због пустошења Црне Горе
 И због губитка слободе Српства,
 Пошто су сматрали да је турска војска све уништила
 И није оставила жива ни пиличника“.

Никада Бокелји нису заборавили поруке Његошеве изнете у његовом писму 1848. године, кад их је позивао да приступе Јелачићу, и остану верни Аустрији. У супротном ће им он „са својим Црногорцима“ показати шта је ред. Бокелји су му одговорили хладно и беспоговорно, остајући при ставу да нису против уједињења него ће то учинити кад сви јужнословенски народи то пожелеле, никако појединачно, у овом случају са Далмацијом и Хрватском. У књизи о Његошу, стотину година доцније, не наводећи извор, историчар књижевности Видо Латковић, донекле је разјаснио овај догађај.

„Није безначајно да је истовремено кад и она од Његоша потписана декларација, кружила и једна друга, анонимна, сасвим друкчије садржине. Том прокламацијом позвани су Бокелји на отцепљење од Аустрије, на потпуно ослобођење. Тај проглас је долазио са Његуша, и то, што је врло карактеристично, од стране Његошу најприврженијих људи. Познато је да је тај проглас ширио нарочито Лазар Пророковић, ујак Његошев, Његошу не само одан, него и близак човек. Ишао је Његош у својим сновима и даље од „Троједне краљевине“ и „Војводства српског“.

Иако у југословенство није веровао, као што је то писао дубровачком Србину католику Меду Пуцићу: „Драги грофе, данас су настала времена од пословања за оно, којима ништа своје није урађено: ја сам се у почетку њешто надао, ево данас видим, да је за сада Југословенство идеална ријеч, која само празнијем гласом лијепо звони“.

Раде Р. ЛАЛОВИЋ

О ЈЕДНОЈ СКОРО ЗАБОРАВЉЕНОЈ НАРОДНОЈ ПЈЕСМИ

У овом крајком рагу говори се о једној доста необичној народној лирској пјесми која раније није забиљежена ни у једном појису народних лирских пјесама.

Кључне ријечи: мор, амор, љубавна пјесма, кирицијски путеви, Конавли, Калиновик, Херцеговачко Загорје

МОР, АМОР МОР

Мор

Амор мор

Дано гроздано

Амор мор

Дано ђердано

Амор мор

Дано пирдано

Мор

Купићу ти танку кошу

Ти да носиш гиргиш

А ја да гледам

Ти да носиш гиргиш

Оћу да виђу

Амор мор

Дано гроздано

Амор мор

Дано ђердано

Амор мор

Дано пирдано

Мор

Купићу ти ороз павте

Ти да носиш гиргиш
А ја да гледам
Ти да носиш гиргиш
Оћу да виђу

Амор мор
Дано гроздано
Амор мор
Дано ћердано
Амор мор
Дано пирдано
Мор
Купићу ти огрлице
Ти да носиш гиргиш
А ја да гледам
Ти да носиш гиргиш
Оћу да виђу
Амор мор
Дано гроздано
Амор мор
Дано ћердано
Амор мор
Дано пирдано

Мор
Купићу ти белензуке
Ти да носиш гиргиш
А ја да гледам
Ти да носиш гиргиш
Оћу да виђу
Амор мор
Дано гроздано
Амор мор
Дано ћердано
Амор мор
Дано пирдано

Мор
Купићу ти антерију
Ти да носиш гиргиш
А ја да гледам

Ти да носиш гиргиш
Оћу да виђу
Амор мор
Дано гроздано
Амор мор
Дано ћердано
Амор мор
Дано пирдано

Мор
Купићу ти ципелице
Ти да носиш гиргиш
А ја да гледам
Ти да носиш гиргиш
Оћу да виђу
Амор мор
Дано гроздано
Амор мор
Дано ћердано
Амор мор
Дано пирдано
Мор
Купићу ти златан прстен
Ти да носиш гиргиш
А ја да гледам
Ти да носиш гиргиш
Оћу да виђу

Амор мор
Дано гроздано
Амор мор
Дано ћердано
Амор мор
Дано пирдано
Мор
Одвешћу те своме двору
Ти да шеташ гиргиш
А ја да гледам
Ти да шеташ гиргиш
Оћу да виђу
Амор мор

Дано гроздано
 Амор мор
 Дано ђердано
 Амор мор
 Дано пирдано

1.

Сви они који изврсно познају српске народне обичаје, етнологију, етномузикологију и народну лирику у сусрету с овом необичном пјесмом која се задржала још само у селу Мосоровићи на Херцеговачком Загорју остаће задивљени. Ми смо ту пјесму и њено пјевање слушали и као дјеца дјелимично упамтили док су је углавном старији људи, а неријетко и жене пјевали на прелима и сијелима у дугим зимским ноћима на Херцеговачком Загорју, дакле, у селима око Калиновика. У првој половини двадесетог вијека она се могла чути и у Влахољу, и у Јажихима, и на Јелашцима, и још понегдје, али су је, то је ван сваке сумње, најљепше и најчешће пјевали у селу Мосоровићи гдје се једино и сачувала до данас. Зна се да је ову пјесму најчешће пјевао извјесни Крсто Павловић са својом групом, али су је једнако добро пјевали и Црњци (Црњак је презиме у Мосоровићима.).

У другој половини двадесетог вијека, ова, а и све друге лирске народне пјесме су све рјеђе пјеване из простог разлога што је омладина отишла у градове, што на посао у фабрике, што на школовање, а села су запустјела. Када би се понекад, али све рјеђе и окупили момци би запјевали једну другу пјесму која је више личила на болни јаук за нечим врло драгим чега више нема:

Ој Милева ђе си ме довела
 У чаршију ђе нема сијела.

Интересујући се за старе обичаје на Загорју сјетили смо се и пјесме МОР, АМОР МОР, и њеног необичног текста, и за ово поднебље још необичнијег мелодијског извођења, а истовремено забринуте за њено нестајање и потпуни заборав ми смо почели трагати за њеним остацима и на сву срећу успјели да је забиљежимо и текстуално, и мелодијски од једног од најстаријих становника села Мосоровићи, од Милована Црњака.

2.

Слушајући, или читајући текст ове нимало за Загорје обичне и сигурно врло старе пјесме пред нама се отварају различита питања на која би требало одговорити, а основно логично питање је одакле ова пјесма на Херцеговачком Загорју и одакле у њој као одредница за љубав ријеч романског поријекла АМОР.

Пошто на први поглед ни на једно од ових питања нема логичног и брзог одговора ваља се мало повратити у нашу прошлост и видјети да случајно не постоје какве битније везе Срба са Загорја са романском културом или са романским живљем.

Одговор је и овдје наизглед негативан у смислу класичних културних, па и родбинских веза, али се јавља једна врло занимљива нит која калиновичке Србе и овај простор веже са Конавлима и Дубровником, а то су трговачки путеви. Наиме, један значајан број Срба са Загорја, из села око Калиновика је крајем осамнаестог и скоро цио деветнаести вијек свој иметак стицао на кирицијским пословима транспортујући на товарним коњима вино, со и другу робу из Конавала и Дубровника преко Невесиња, Калиновика и Трескавице за Сарајево. Један од најугледнијих кириција из ових крајева средином деветнаестог вијека је био и мој чукумдјед Ристо Петров Лаловић који је око 1860. године на повратку из Дубровника разболивши се од трбушног тифуса умро код ујака у Невесињу.

Неко може помислити какве то везе имају кириције са овом или било којом другом пјесмом. Е па, изгледа, да ипак имају. Пјесму у којој се помињу ријечи АМОР и ГИРГИШ или ГИГИШ су врло лако могли да чују ови људи, кириције, негдје у Конавлима или у Дубровнику, да им се свиди, како њен необичан текст и за њихов завичајни начин пјевања необична мелодија, и ритам који у извјесном смислу подсјећа на ритам игре ЛИНЂО, па да је упамте и уз ватру на кирицијским одмориштима пјевају сјећајући се бљештавила приморских градова и можда неке неузвраћене љубави.

Да је ова пјесма везана за кириције и трговачке путеве говори и глагол купити који подразумијева да онај ко га употребљава има новаца за које својој драгани у коју је заљубљен може да купи скупочијени накит и одјећу, а трговци за које су ове кириције обављале посао су свакако имали довољно новца.

Дакле, након свега наведеног усуђујемо се са великом вјероватноћом тврдити да је ова пјесма у Херцеговачко Загорје стигла из Конавала или из самог Дубровника кирицијским путевима половином деветнаестог вијека, а у селу Мосоровићи се најдуже задржала из неких разлога који у овом часу нису и најважнији.

3.

А сада понешто и о самој пјесми и њеном пјевању.

Пјесма МОР, АМОР МОР је очигледно љубавна пјесма упућена вољеној особи с циљем да се она даровима, који су и лијепи, и изузетно вриједни одобривољи да узврати љубав. Вољеној особи се обећава „танка коша“, дакле свилена кошуља у замјену за ткану од грубог лана или ћетена и кострети, антерија, украсни појас са „ороз пафтама“, копчом чији облик подсећа на орозов кљун, огрлицу, белензуке, антерију, ципелице и на крају оно највредније, златан заручни прстен као брачну понуду.

Вољеној особи се стално скреће пажња да она те поклоне треба да носи узвишено, поносно, ГИРГИШ, а да јој се друга страна диви и стасу и изгледу, и ношњи самој.

Не скривајући своју љубав, дародавац, а то је овдје врло важно нагласити, ни у ком случају и не помишља да поклонима купи љубав, не помишља да вољену особу доведе у било који облик зависности. Једина жеља је да вољена особа у својој љепоти постане апсолутно супериорна, да јој се диви и да као таква буде, примивши између осталог и златни прстен, доживотни сапутник.

Снагу тог љубавног заноса посебно изражава мелодија и начин пјевања. Сваку строфу соло пјева пјевач који има најљепши, врло звонак глас, а рефрен пјева цијела група.

Када се пажљиво слуша текст, мелодија и начин самог пјевања (комбинација соло и хорског) онда се стиче утисак да се пред вама дешава исконска космичка драма из које зраче архетипске компоненте чисте и узвишене љубави.

СТАВОВИ

СТАВОВИ

Драгољуб ПЕТРОВИЋ:
Да ли бауљају „под европским барјаком“?

Драгољуб ПЕТРОВИЋ

ДА ЛИ БАУЉАТИ „ПОД ЕВРОПСКИМ БАР- ЈАКОМ“?

Српска власт хоће да своје поданике уведе под европски барјак, а мој председник обећава да ће то, макар и „на једној нози“, учинити до 2016. године. Постоји, међутим, много разлога да то не чини и ја од њих наводим само неке, за које бих рекао да су банални и чији је поредак сасвим произвољан, уз напомену да би их се могло навести још много. Као што се међу њима не би могао наћи ни један једини којим би се могла подупрети идеја (ев)ројске *Србије* да „Европа нема алтернативу“.

1. Срби су били у „Европи“ – кад ње није било. Стари историчари записали су, а ови нови нису стигли да то прочитају, да „државу Илирију... Зонара назива Србском империјом“ (у 3. веку ст. е.); Апијан Александријски наводи „да је римски војсковођа Фулвиус Флакус водио борбу 135. с. е. са Србима у долини Неретве, које називају Илирима или Далматима“; у 1. веку ст. е. „Страбон помиње Србе као народ Илирије од Јадранског мора до Паноније. Динару планину назива Србском планином“. Те појединости преписујем из књиге Јована Деретића *Зајадна Србија* (Бањалука, 2009) и његове наводе нисам проверавао (иако су уз њих назначени извори), али јесам онај Плинија Старијег, у чијем се „приказу регрутског списка србских, односно илирских племена из 12. године после Христа... налази 27 србских племена, од којих више од половине и данас постоји“. Из Деретићевог извора ја издвајам само покоју појединост која данашње Србе одређује као далеке потомке Христових савременика: *Деуре* (Deura), *Деретије*, *Деретићи* (Deretini), *Дермасије* (Deraemistae), *Дингари* (Dindari), *Глингићи* / *Глиндићи* (Glinditiones), *Сјеклоће* (Siculotae), *Варге* (Vardaei),

Денге (Denda), Шешељи (Sasaei), њима би се, можда, могли додати и Шейаровићи (Separi?), Керуми / Геруми или Теранићи (Cerauni?), Секул(ов)ићи (Siculi), Рудињани (Rudini), Грабљани / Грабовци (Grabaei), Колендићи (Solentini али и *les Colentins*), а Деретић наводи и више других, али ја признајем да за њих нисам чуо и не знам којим би то Плинијевим записима одговарало. Пре 2.000 година Срби су се, ето, налазили тамо где су и сада, а не знамо како је тада изгледала Европа (као што већ не знам да ли ми је неко рекао или сам негде прочитао да је „Европа Илирова кћи“, при чему ми никад није било јасно шта би то могло значити).

2. Срби су били у Европи кад су имали своју власт, али с њима данас то није случај будући да је ова власт испала из Брозовог шињела и њој још не допире до свести да би могла бити и друкчија, рецимо онаква какву су Срби (за)памтили од Стефана Немање и Светога Саве – све до времена онога Великог Учитеља: Црква је Цару признавала власт, али је Цар у свим важним приликама испред себе истурао Цркву (јер је „власт од Бога“). Рефлекси тих односа сачувани су и после пропасти српске средњовековне државе и огледали се у чврстој спони локалне власти (сеоски старешина) и цркве (поп – касније им се могао прикључивати и учитељ). А о томе како се организује држава и у њој уређују односи, најлепше су сведочиле и прилике у Дубровнику док је он био српски и док га Наполеон и, касније, Аустрија нису уништили (а комунисти га „даровали“ Хрватима): „На вратима дворане у двору дубровачкога кнеза, како се зваше једномесечни председник Дубровачке Републике, стоји великим црним словима урезано у белом камену ово: „*Obliti privatorum publica curate*“, што значи *Заборавивши приватне ствари стварајте се о општим*. Из те дворане управљало се Дубровачком Републиком, и чланови већа који су се сваки дан састајали, на уласку су сваки пут добијали ту опомену... У старом се Дубровнику увидело, да је *највеће зло за сваку државу, када се ујављање општим државним пословима ујошребљава за подомивање приватних интереса*... Само на основу тога начела, изведена у политички живот једне државе и њене уредбе, најбоље се обезбеђује правилност и успешан развој у држави, *најбоље се заштитиће бољи од јорих, и омоћућава се да ујрава државна буде понајвише у најбољим рукама*...”

Цитирао сам овде старога дубровачког господара Јована Ђају и истакао неке његове мисли којима се потврђује и оно што је горе речено и што се сматра основом свакога напретка. Смену критерија за вредновање људи којима се власт може поверавати донело је време комунизма и то Срби нису могли преживети: комунисти су схватили оно о чему смо горе говорили и као свој први задатак у сатирању Срба поставили су сатирање Цркве и, од преузимања власти до пре 25-30 година, побили више свештеника и архијереја (или им помогли да брже умру) него сви окупатори током оних ратних година заједно.

Садашња власт по мало чему се разликује од оне коју је сменила пре десетак година: једнако је тоталитарна као и она претходна, она је била отворено антисрпска („према Србији понашати се као према окупираној области“), а ова има про-српског председника, проевропску скупштинску већину, про-америчке министре, европске стандарде, стране банке и домаће лупеже, заштићене сведоке и недодирљиве страначке прваке, људе без занимања и моралних скрупула, брбљивце који не знају ништа и за које се не зна ни откуд су дошли ни шта су тамо чинили, а најмање који су их то квалитети препоручили за позиције на којима су се нашли, ситне комбинаторе који су распродали све што се могло распродати и оне који мисле да би то умели чинити и много успешније и далеко темељитије...

3. Зашто у заједницу насталу на великом злочину?

Срби немају потребе да се мешају с онима који брбљају о демократији, а увек имају на уму једино личне рачунице. У пресудним тренуцима, Србе су такви увек остављали на цедилу и своја савезништва извртали у непријатељства: Енглези су некад издали Дражу и подржали Броза; Французи су помогли Србима у Великом рату (уценио их Николај Други), а недавно их разорили Бадентер и Кушнер (је ли случајност да су француски „миражи“, из Капошвара, порушили све новосадске мостове, као што сад, из неког другог Авијана, они предводе коалицију за „ширење демократије“ и у Либији); Немци у два рата кретали на Србију, а сада је купили за ситнину... Све водеће земље ЕУ, као и Америка, утемељене су на великом злочину и сада оне успостављају обрасце понашања свима осталима: у своје чланство примају оне државе које су настале као и оне саме, а узгред и покоју од оних које треба поробити или их претворити у јефтино тржиште или у базе за складиш-

тење сопственога сваковрсног (најчешће радиоактивног) отпада. У оне прве спада Хрватска (којој ће се прикључити и Косово), а у оне друге Румунија, Бугарска, Црна Гора, Србија. Хрватска је, присетимо се, остала уписана у немачком историјском памћењу из Тридесетогодишњег рата (1618–1648) по изреци „Сачувај ме, Боже, глади, куге и Хрвата“, ту је своју репутацију оверила у време НДХ Јасеновцем, *коницлојорима за гецу* и другим стратиштима, а пре петнаестак година „Бљеском“ и „Олујом“ и дефинитивним прогоном Срба са свих „својих“ простора. Хрвати ће, ето, имати чиме да се похвале пред Европом, а овде се могу поменути, рецимо, њихови најновији технички патенти за клање Срба као *вадиоко, србосјек, србосјечина*, или онај накит познат као *„вјенац од гјечјих очију“*, или такви кулинарски специјалитети као *џиша од очију, усташки бурек, српски бурек, српски мозак*. (Кад је већ реч о Јасеновцу и хрватским „заслугама за ширење демократије“, вреди поменути и податак, према „*Печашу*“, 98/2010, да је до 10. јула 1941. из Бачке протерано у Хрватску 52.000 Срба, од којих је већина завршила у тој, како се она данас обично представља, Степинчевој и Павелићевој „туристичкој дестинацији“. Тај детаљ занимљив је по много чему, а највише по томе што међу скоро три хиљаде јасеновачких жртава из Суботице (према списковима који су се могли видети на Интернету) има највише Јевреја и *Буњеваца*. Присетимо ли се, уз то, да су се „Буњевци-Хрвати“ недавно обратили протестним писмом хрватском и просрпском председнику и оптужили Србију да помаже денационализацију Хрвата у Бачкој, вреди подсетити на то да су Буњевци (и Шокци) проглашени „Хрватима“ полицијским декретом половином маја 1945. И запитати се: ако су Буњевци заиста били „Хрвати“, како се могло догодити да их толико заврши у Јасеновцу под оном „хрватском србосјечином“ и да се међу њима нађе и старица од 91 године и много деце из колевке?)

Високо се, по сличним достигнућима, у ЕУ котирају и Арбанија и Косово и оно што се сада догађа с открићима арбанашких злочина после увођења демократије обogaћене осиромашеним уранијумом показаше се само као неугодна епизода у настојању оних који су све то испланирали и спровели да своје несташне савезнике замене послушницима и џефтинијима. (Не треба се изненадити ако се покаже да су Шиптари и то „научили“ од америчких савезника, за које Ноам

Чомски наводи да су се тим пословима извештили у Хондурасу, Гватемали, Мексику прецизирајући да је сваке године уз мексичко-америчку границу нестајало по двадесетак хиљада деце и да су њихови органи „продавани америчким или израелским породицама чијој дјечи су били потребни органи за пресађивање, по цијени од 75 хиљада долара по дјетету“. И зато звучи логично и схватање многих обавештених експерата да би истрага о шиптарским трговцима људским органима могла стићи до многих америчких и европских званичника и њихових гаулајтера и кушнера и да ће они све учинити да се то не догоди.) На другој страни, Румунија, Бугарска и Црна Гора показале се само као међуфаза у настојањима да се Балкан сломи и уситни и тако отвори пут Немачкој да избије на Солун, при чему ће то сад моћи преко Теразија и неће јој требати ни „санџачки коридор“ ни „зелена трансверзала“. (Румунски председник је то добро схватио и сада покушава да се против тога побуни, али без изгледа да ишта може постићи; Бугари су некад својим поврћем снабдевали пола Европе, а сад га немају ни за своју трпезу; Црна Гора однеће у Европу „чојство и јунаштво“ с Миловим потписом на Јевремовом штапу.) Уосталом, данас на „улазак у Европу“ могу рачунати једино „друга Србија“ и „заштићена Србија“, тј. оне у којима нема Срба, а има демократа, трговаца, либерала, протува, спсоваца, лупежа, спооваца, педера, пупсоваца, социјалдемократа, наркомана, снсоваца, тајкуна, сорошоваца и другог ситнога и(ли) крупнога српског отпада. И у свему томе друштву највише изгледа имају „поносни Срби“, тј. они који се спремају да их, под европским барјацима, у Европу уведе стражњица.

Пред таквима – остаци „забрањене Србије“ (оне старинске, нормалне, домаћинске) немају потребе ни да о Европи размишљају, а камоли да се за њу припремају. Србија без Косова и Метохије, без Војводине, без Прешевске долине, без Црне Горе, без памети, без достојанства, без наде – Европи може бити само *испоручена*, као некад за Аушвиц, Шарвар или Јасеновац (а са собом се, и иначе, опростила кад су јој данашњу демократију изабрали).

5. Фашизам као антифашизам. Данашња српска политичка сцена састоји се од више политичких партија, од којих се само једна залаже за српски национални програм (и нормално право на минимум нормалног српског националног достојанства) и зато је изложена нападима свих осталих као

„националистичка“, „фашистичка“, „клерофашистичка“ и сл., због чега ниједна њена идеја усмерена на бригу о српским националним интересима не наилази на подршку других демократских коалиционара. Зашто је то тако, назначио је зналац констатацијом да ће се фашизам будућности одређивати као антифашизам, али у вези с тим треба одмах рећи да је „таква будућност“ у Србији већ давно почела и да њени „демократски утемељитељи“ не примећују да, школовани на најбољим тековинама фашизма и комунизма, у ствари, представљају треће лице (или трећи лист) истога зла – који се сада зове мондијализам. Ако се, при том, зна да се фашизам специјализовао за уништавање туђих народа, а комунизам највеће домете достигао уништавајући сопствене, ваља рећи да је мондијализам у том смислу потпуно неселективан: он с једнаком лакоћом планира уништавање и једних и других. За то се уверљива потврда налази у предлогу филозофа религије С. Кина Светском форуму 1996. да се, рецимо, еколошки проблеми планете Земље реше тако што би се „становништво Земље смањило за 90 процената” – што је било „дочекано бурним аплаузом присутних”. Планерима судбине света довољно је, дакле, седамсто милиона робова и у светлу те чињенице треба гледати и на све оно што се са Србима догађало током много последњих деценија и што им се и сада догађа: њихово затирање почели су фашисти, продужили га комунисти, а послове својих претходника завршавају мондијалисти (уз несечичну помоћ домаћих демократа и сорошевских пробисвета).

6. С којим језиком и писмом у Европу? Просрпски председник договорио се, у Њујорку, с Филипом Вујановићем да „свако ко се осећа Црногорцем може да користи право говора на свом језику и да га назива по имену свог народа“, да је то „право загарантовано и повељом УН“, да је оно „везано за европске стандарде“ и да, „што се тиче Србије, сви који говоре црногорским језиком имају право да уче тај језик и да га уче у школама“. Председник о томе није добро обавештен и за то се могу навести два једноставна разлога.

Први је „домаћи“: на *српској језичкој* ливади никло је више „језика“: један пре три године („црногорски“), један пре петнаестак година (најпре као „бошњачки“, сад као „босански“) а онај најстарији (ако свесно испустимо македонски) – пре нешто више од једног века („хрватски“). И при том је посебно занимљиво да су утемељитељи овога последњег

(Иван Броз, Томислав Маретић и Фрањо Ивековић) признали да су му темељи *Вукови* и *Даничићеви* и да „другијех извора“ за њега „нису хтјели употребити“ (како је рекао Маретић), а да се он одређује као „хрватски“ само зато што су га „списали Хрвати“ (како је то елегантно „објаснио“ Ивековић). Када су, касније, (раз)браћа поделила *ливаду*, са својим деловима могли су чинити шта хоће, а једино им *језик* стално запире у грлу: шта год са њим учинили – он остаје, увек и једино, *српски*. И његова употреба може бити „загарантована“ једино *истинном* и никаквим другим *јовелема* и „демократским одлукама“.

Друи је разлог општији и он се никако не може „везати за европске стандарде“. Ти су стандарди, наиме, много одређенији и тичу се само *утемељених* језика: у Аустрији нема „аустријског језика“, а има *немачки*; у Швајцарској нема „швајцарског језика“, а има неколико *друи*х; у Америци и Канади нема ни „америчког“ ни „канадског језика“, а има *енглески*; у Канади нема „квебечког“, а има *француски*; у Мексику нема „мексичког језика“, а има *шпански*; у Бразилу нема „бразилског“, а има *јорџијалски*; много је арапских нација, а само један *арајски* језик (нема, дакле, ни „либијског“ ни „египатског језика“, на пример). У ред „људских права“, да не буде забуне, улази оно које, рецимо, Лужичким Србима омогућује употребу *лужичкој* језика у *немачкој* средини, али не и „право“ Баварцима да „свој“ део *немачкој* језика одреде као „баварски“. Ако се таква логика „преведе“ на наше прилике, све међународне повеље морају гарантовати права Словака, Мађара, Румуна и других утемељених мањинских националних заједница на употребу својих језика у српској језичкој средини, али то не може важити ни за „хрватски“, ни за „босански“ / „бошњачки“, ни за „црногорски“ јер су сви ти „језици“, како рекосмо, никли на српској језичкој ливади и на њих се, најпростије речено, може гледати као на неутемељене територијалне варијетете *српскоја језика* (неки озбиљни лингвисти рећи ће да се сви ти „језици“ свODE на „један, полицентрични стандардни језик“, при чему је тај „*јеган*“ језик *српски*, а сви они остали – тек његови заперци, да не кажемо – прирепци). На томе су, дакле, засновани „европски“, тј. светски, стандарди, а у њих се, на занимљив начин, уклапа, рецимо, кинески језик: у Кини има 240 дијалеката, од којих би 140, по критеријуму разумљивости, могло имати статус различитих језика. И поред тога, међутим, сви су Кинези (а има их мало

више него Црногораца, „Бошњака“ и Хрвата заједно) сагласни да је њихов стандардни језик једино *кинески* („мандарински“) и не помишљају на то да га цепкају и парцелишу по мерилима која су се код нас „удомаћила“. (Ову је појединост, пре више година, поменуо и француски слависта П. Л. Тома, али му то није засметало да на својој париској катедри предаје сва она **четири „српска језика“**.)

Ако би се могло рећи да „друга Србија“ и „заштићена Србија“ не знају с којим ће језиком ући у Европу, јасно је да они неће имати проблема ни с писмом за тај језик и њима је једино важно да то *неће бити ћирилица*. „Забрањена Србија“ и у томе је „старомодна“: она хоће *једино ћирилицу*, тј. оно писмо којим се потписивала од свога првог слова – до комунистичког времена, али се ни око тога не може споразумети ни с државом ни с државним „штићеницима“. Показало се, наиме, да је пре неку годину у Устав Србије уписана одредба да су „у Републици Србији у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо“, али се тиме само потврдило да се садашња власт према својим законима односи на исти начин као и она Брозова („не треба се закона држати као пијан плота“) и зато се не треба чудити што се ћирилица све више затире. И у томе су највеће заслуге министарства за образовање, које је српски школски систем уредило према образцима покупљеним по неким европским просветно-педагошким ђубриштима и у њему обезбедило место за све осим за памет. И тако га дефинитивно идиотизовало. С друге стране, шеф оне странке која је недавно променила капу ових недеља на аутомобилским регистарским ознакама даровао је Србима латиницу какву у свету још нико није видео: уз „српскохрватску“ и словеначку латиницу, даровао нам је и X Y W Q и још само да нам обезбеди и нека необична слова из других светских азбучних система (рецимо, и Ā Ę Ħ Ĭ Ĵ Ķ или нешто слично), па ће српска возила по европским путевима бити лако распознаљива по томе што неће ни на шта личити. (А могла су бити обележена српском ћирилицом – као што су била и пре комуниста, или као бугарска и руска – која су се ћирилицом обележавала и некад као и сад. За такве послове министру не треба помоћ, зна он и сâм како ће најбоље осрамотити и Србе и њихов језик.)

Да су српски политичари, на челу са својим просрпским председником, необавештени о свему о чему одлучују у вези са српским језиком (и са српском судбином уопште), показује

и оно недавно сарајевско саветовање, „у организацији Гете института“ и уз учешће лингвиста из Немачке, Аустрије, Швајцарске и БиХ, на коме је закључено да се на штокавском простору уведе један језик, и то по немачком обрасцу, да ЕУ неће преводити своје документе „на све наше језичиће“, да лингвисти с тим треба да се сложе, а да ће политичари одредити који ће то језик бити и како ће се звати. Добро је што је у тим расправама поменут немачки језички модел (а управо сам и о њему говорио на претходној страници) и мој би председник морао подсетити Немце на то да су сви ти „језичићи“ изведени из *српској*, да су то добро знали и Браћа Грим, и Гете, и Виганд, и Лескин, а да су управо немачки политичари заслужни за ширење „памети о оним другим језичићима“ и да би мајстори из Гете института морали знати и још понешто осим свирке у званичну немачку политичку тикву: на штокавском језичком простору једино **српски** може функционисати **по немачком обрасцу** и тек кад се на немачком говорном простору озваниче, рецимо, *аустријски* или *баварски језик*, моћи ће се и код нас говорити о „*хрвајском*“, или „*босанском*“/ „*бошњачком*“, или „*црнојорском језику*“.

7. И црква се „демократизује“. У свеопштем полому Срба током деценија комунистичког терора Српска Црква успевала је да се некако одржи и да дочека прилику да продужи своју мисију тамо где је она била насилно прекинута. Изгледа, међутим, да је време терора оставило дубоке трагове и на Цркви и на њеним верницима и њихов „нови сусрет“ изнео је на површину неке проблеме у којима се ни једна страна није успела снаћи на најбољи начин: верници се нису лако могли вратити Светом Писму, а међу „новим свештенством“ било је често мање духовника него занатлија и трговаца, мање смирених и кротких него прзница и свађалица. И сви заједно стигли на беспуће: Црква се, наиме, опет нашла уз власт, али је власт више не истура испред себе и призива је једино у приликама кад процени да некога треба, у име демократије, натерати на послушност. И Црква је тада умела бити прилично кооперативна пристајући да пресуђује по скраћеном поступку и у чврстој спреси с влашћу (као у случају онога архијереја који је одбио сусрет с неким америчким дипломатским разбојником), а пре тога заташкала неприличне таленте другог архијереја (по истом обрасцу по коме је то чинио и онај „сиви кардинал“ у својој цркви). Срби су, дакле, давно остали

без *власти*, а сад их полако напушта и *Црква* и изгледа да је то све последица нечије мутне стратегије усмерене на то да им се одузме најчвршће упориште око којег су се, у дугим вековима ропства, окупљали и одржавали: власт је за министра полиције постављала попа, оснивала свештеничка удружења на челу с онима који су на камилавкама носили петокраку, а онима који на то нису пристајали – помагала да пре времена умру. А биће занимљиво видети, ако се једнога дана отворе полицијске архиве, колико је свештеника било „контролисано“, колико има истине у речима онога „пијаног друга“ који се хвалио да су „они школовали“ више од две хиљаде свештеника (а међу њима, вероватно је, и много садашњих архијереја), као што се никад неће сазнати колико је тајни откривених на исповестима стигло „тамо где треба“ или колико је верника отерала из цркве она „књига-бјелокњига“ у којој је записано да „ваистину море Шокац бити Србину кум – ако попу доћера два вола“. На Српску Цркву, уз све то, устремиле су се и многе верске секте и неке чудне НВО са својим соњама, наташама, биљанама, дрвојинима, пешчаницима, бетонима и другим сорошев(ск)им незнатим јунацима и сви они „данас служе као помоћно оружје“ у разарању свега чега се дохвате, „с циљем да се, кад за то дође време, ставе под јединствену контролу“ и тиме врате све оно што је у њих уложено из неких, тамо, строго контролисаних фондова.

Таква Црква сад хоће и да се „екуменизује“, тј. да призна примат Владике Римског и да доврши оно што 1937. није успело Корощцу, а сад ће, сасвим је извесно, успети са́мом Сабору СПЦ – без Дачићеве асистенције.

8. „Планирана историја”. Паралелна историја утврдила је да су, макар од оснивања Илумината, сви „преломни” догађаји у Европи били брижљиво планирани, систематично вођени и завршавани кад се процењивало да је, за одређену прилику, „било доста”. Такав је био случај с Француском револуцијом, с „европским револуцијама” током XIX века, с Марксом и „марксизмом”, са светским ратовима у прошлом веку и за то је довољна само једна потврда: на мировним преговорима после Првога светског рата, на различитим странама преговарачког стола, наша су се и два рођена брата Вартбург. Ако се, при том, зна да је *Први* рат вођен с циљем да се разори Русија а *Други* да се успостави јеврејска држава, јасно је да ће планери планетарне будућности, да би пресекли успон Кине (и Индије)

и забашурили сопствено економско посртање, убрзо морати да потпале и *Трећи*. Главни утеривач демократије у свету, наиме, током много последњих деценија потпалио је по свету преко двеста „*малих*“ ратова и већ процењује да је време да потпали и један „*велики*“, после којег ће се, како рече зналац, *Четврти* водити луком и стрелом.

9. Срби без „свог Арарата“. „Друга Србија“ и „заштићена Србија“, уз власт која се одржава већ скоро седам деценија, осудиле су Србе на нестајање. У име демократије и педерастичке. Српска скупштина донела је декларацију о Сребреници, а заборавила на сва српска стратишта; просрпски председник ишао је да метанише у Поточарима, а заборавио да пита за пут до Кравице и Братунца; опростио је Хрватима много милијарди долара опљачканих од српских прогнаника, а није питао онога свог коалиционог партнера који је „с дугим цевима“ упао у Народну банку (у потрази за „Милошевићевим милијардама“) шта је пронашао и тамо и на Кипру; он је потписао „договор о помирењу“ са својим другим коалиционим партнером, а није га питао колико је његова партија (пре него што је капу променила) побила најугледнијих српских домаћина, привредника, интелектуалаца, српских архијереја и свештеника, нити која је све богатства опљачкала и присвојила, а камоли кад ће и како све то вратити пре него што се, помирићески загрљени, запуте према Европи без Срба. А могао га је, узгред, припитати и која је она партија, кад је преузела власт, Грачаницу унапредила у затвор, Милешеву у коњушницу, а Морачу у клозет? И по чијој су наредби, и по којим узорима, и с којим циљевима, спаљиване пребогате манастирске библиотеке (као, рецимо, она у Манастиру Морача)? Или ко је наредио да се она бетонска платформа изгради у Ђердапу и да се на њу сложи четири милиона кг. тротила те да се, у случају „совјетске агресије“, прегради Дунав и Србија потопа? Или по чијим су налозима, пре тога, по Србији демонтирани сви индустријски капацитети и пресељени у Босну, Хрватску и Словенију? Или ко је најзаслужнији за некадашњу „сечу директора“ када је 4.000 најуспешнијих предузећа по Србији обезглављено и њена привреда дефинитивно разорена. (Или би се „коалициони партнери“ могли договорити о заслугама за то што данас у Србији више нема оне категорије која се некад називала „индустријским радницима“ па сад са задовољством могу рећи

да је ваздух у Шумадији и Поморављу једнако чист као и онај на Златибору и Копаонику.)

И тако смо се нашли пред оним што је давно песник рекао за себе и што се може рећи и за Србију: она је *раздвојена* – на оно што је била и оно што јој претписују ново време и демократија; она је *расијројена* – на „другу Србију“, на „заштићену Србију“ и на „забрањену Србију“; она је *рашчепворена* – између демократске власти, демократизоване Цркве, мондијалиста и „поносних“ Срба; она је *расијетна* – између онога што би хтела и онога што неће.

За Србију је давно речено да је обележена „фаталним дефицитом националног прагматизма“ и, по свему судећи, она је пропустила и много времена и сваку прилику да се над том чињеницом замисли и да се покуша отрезнити од заблуда о братству са својим крвницима; она је, некад, те заблуде подмиривала Јасеновцима и Аушвицима, у новије време „бљеском“ и „олујом“, Косовом и Метохијом, а данас јој је остало да се узда у демократе и педере, који јој једино могу гарантовати да ће се морати одрећи свог „Арарата“. И утолико ће им бити лакше да то учине ако кажу да им је за то СПЦ већ поравнала пут: предвођена „српским кардиналима“, она се полако одриче своје историје и Светосавске традиције и креће у загрљај Светог Алојзија и његових „фра Сотона“.

А Србима остаје једино нада да ће у ломовима који им предстоје макар неко од њих пронаћи своје „три крстате горе“.

Н. Сад, 30. април 2011.

ПРОМОЦИЈЕ

ПРОМОЦИЈЕ

(Излагања са промоције *Слова*,
одржане у оквиру Дана Св. Василија Острошког,
у Никшићу, 5. маја 2011. године)

Драга БОЈОВИЋ:
О Слову – словом

Илија ЛАКУШИЋ:
Одбрамбена рејлика лицемјерју

Будимир ДУБАК:
Језикоборство као бојоборство

Драга БОЈОВИЋ

О СЛОВУ – СЛОВОМ

Размишљајући како да представим овај часопис наметнуло ми се, прије свега, питање - Шта је *Слово*?, Које је његово значење и значај?

Да бих га на неки начин *ипредставила* (то је изворна ријеч) а не промовисала (што је продукт Новоговора), неопходно је да одговорим на прво питање. Иако и само позива на „промоцију“ *Слово* се оснива на изворности и бори „словесносношћу“ против орвеловски речено закона језичке манипулације, тј. Новоговора, што у крајњој мјери значи да све треба назвати супротно од оног што стварно јесте. Новогovor је осмишљен да би елиминисао сва значења из језика, остављајући само празнину која ништа не говори („политичка коректност“, „говор мржње“, „криминал мржње“). То најочитије репрезентује тема Орвеловог романа „1984“, - контрола масовних и појединачних мозгова путем страха и трауме, као и манипулација језиком.

У Новоговору је кључна ријеч црнобијело. Као и многе ријечи Новоговора, ова ријеч има два контрадикторна значења. Ако се примијени на опонента она значи обичај да се дрско тврди да је црно, у ствари бијело, у супротности са свим чињеницама. Када се примијени на члана Партије она значи спремност да се каже да је црно бијело, када партијска дисциплина то од њега тражи. Али то значи и способност да се вјерује да је црно бијело, и још више да се зна да је црно бијело, као и да се заборави да се икада тврдило другачије. Нека ме неко разувјери да данас у Црној Гори нема људи који се тако понашају у одговору на питање: -Постоји ли црногорски језик?

А значење *Слова* је да открива значење, и то у свим доменима српске културе, а самим тим и културе уопште. То

се догађа у филозофији језика гдје се открива значење и ономе што је тендециозно обезначено. Зашто је феномен језика и значења толико важан?

Наиме, филозофија је почетком прошлог вијека доживјела велике промјене које су је приморале да призна збрку и беспуће у култури, и кад је ово стање достигло врхунац и превладала пометња са разочарењем, филозофија се заједно са социолошким дилемама и умјетничким правцима окренула прошлости. Био је то покушаја да се филозофија врати самој себи, да открије своју генезу, тј. генезу специфично свога језика и језика уопште. Тиме је филозофија полако постојала филозофија језика са упадљиво аналитичким и херменаутичким карактером. Њен циљ постаје разјашњење и осмишљавање семантике, језичког факта или језичког догађаја, знака и означеног, структура, и свега оног што спада у једну формулацију. Сигурно је да се овим човјеков ум ипак обогатио. Примјера ради, филозофијом језика су границе човјекове моћи постале још видљивије.

Па кренимо са тек овлашном анализом, последњег броја *Слова*.

Креативност је уочљива у именовану појава - *буниш-тање* и *бркљачење*, (назив уредниковог Уводника), безочно *мешетарење* језичких алхемичара (Ранко Павловић), а све у вези са покушајима деконструкције свеукупне српске културе (увођење обавезног црногорског, превођење књижевних дјела српског језика под дјела босанског језика) јер у одсуству логике у грађењу лажног језика и свега око њега, сине нека стваралачка надлогика исказана у конкретном случају, мисаоним именицама е да би се појава некако концизно именовала.

На мјесту интервјуа проницљивошћу уредника, и у за то подесно вријеме озакоњивања такозваног језика налазимо текст познатог лингвисте Милоша Окуке: *Језик у Црној Гори: слика без шона*, којему уопште није потребан коментар, мада је екран искључен 15. децембра 2007. Оно што је услиједило могло би се прије назвати театарским или полицијским скандалом него било каквом организованом активношћу.

Читајући прилог Радомира Батурина из Торонта *Српско писмо код младих у дијаспори?*, гдје наводи, између осталог, да сјеверну Америку насељавају емигранти из Европе и Азије, а касније и из читавог свијета(„*Огромна већина Индијанаца на шом континенту је најбушталније унишћена.(...) И*

дошло је до менталних проблема и код поробљених староседелца и код имиграната којима је намењени колонијални језик. То су били јаки и природни и друштвени мошиви и узроци да се у Северној Америци развија нова научна теорија у психологији личности, изв. бихевиоризам који је научно установио да је језичка мајрица јенейски кодирана и да се она не може без менталних проблема променити у првој и другој генерацији поробљених људи и придошлица“), - синула ми је на памет идеја о томе какве све менталне проблеме може изазвати „присилавање“ на „озакоњени“ црногорски језик, који је, кажу, увијек постојао, само нико то није знао (заиста данас тужно звуче са ТВ екрана из уста дјецe изнуђене ријечи и конструкције од поткупљивих наставница: *есии, шћахиз рећи* ...и сл). Видан је грч и очај на њиховим лицима, а и на лицима њихових наставница. Скоро сам прочитала и један гротескни текст писца и колумнисте *Залојаја за душу* из новина Дан Милисав Поповића у коме централно значење има конструкција *лећећи мећећи*, чији је садржај у вези с боравком малишана у предшколској установи, коме је, на забаван начин, васпитачица утувила у главицу „црногорску јотацију“ и то у ритмично стиховној верзији. Међутим, ако Влада, у име „демократије и слободе“, у складу са Новогovorом, каже да тај језик постоји, има да постоји! Уколико кажете и докажете да Влада лаже ви сте „државни непријатељ“, „терориста завјере“, на примјер, или посједујете „великосрпску свест“.

У анализи Његошевих стихова у есеју *Положај јесника* који су свевремени, Милован Данојлић каже да је, између осталог, у поезији именован и наш најтежи сан, који нас прогони, и ноћу и дању „*Ој Косово, јрдно судилиште, напред тебе Согом зајушио...*“: „*Све је нашем највећем јеснику још онда било јасно, а ствари су се данас разјасниле и онима који су дуго држали лаву у јеску. Свима осим онима који воле лаж и живе од лова у мушном*“.

Скица за јориреј је, чини ми се, стална рубрика Слова. Овдје доноси портрет значајног пјесника и есејисте М. Мићовића, гдје је за читаоце посебно важно упознавање са двојезичним издањем (српско-руским) збирке пјесама *Трагови будућности*, чији парадоксалан назив као поетска тачност указује на творачко трагање за смислом постојања.

Као и обично *Белејрисика* је одабрана, пригодна и прикладана, у добу кад човјек не зна, од силних књига, за чим

да посегне. Прелиставајући тако овај избор, данима чујем стихове из Немирне воде Д. Јовановића Данилова: *Збој свейлос-тии ме је увек болело срце, Ја немам мира и вода нема мира... У Есејима* наши познати ствараоци показују и висок ниво стваралачке критике гдје се показује спрега стваралачке потенције и разумијевања за увид у процесе стварања и контекстуалну теоријску процјену.

Овдје нијесмо у прилици да анализирамо све есеје (мада сваки прилог то подједнако заслужује), али ми је посебно упало у очи једно тумачење у есеју Будимира Дубака: *Лавиринџ и црна куџија у џоезији Радомира Уљаревића: "Одлука да се џреименовањем Вукове улице симболички џројна из џресџонице Вук Караџић ... Уљаревића као џјесника довела је у џранично џодручје, џдје су ријечи сувишне, или исџражњене од значења. Говор и језик су враћени у немојџу и џуџање, у џредсловесносџи, а џрималини клик, у виду азбуке, бачен као боџа с џоруком у океан џама и џлухојте. Да џиџирамо џај сџирашнини, срџски хаџку, џији наслов је наслов само два слова сажеџији од џјесме:*

УЛИЦА ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА

абвгдђежзијклљмнопрстћуфхццш...

И џо је све. А зар више може да сџане у мање?" –заџиџан је Дубак.

Исџраживања су представљена *Турским џисмима џисаним џирилицом* која садрже двадесет четири документа Држвног архива Дубровника Горана Ж. Комара. За историју џириличног писма веома је значајан документ бр. 22 који представља писмо Сулејман ефендије Реџепашића дубровачкој влади исписано читком, уредном џирилицом која садржи упозерење због обраћања везиру џирилицом.

Даџуми су обиљежени 200 годишњицом *Сала дебелоја јера* либо азбукојројрес *Сава Мркаља* и одломком из *Повијесџи о једном сџрадалнику* Гојка Николиша, који је напросто неопходно ишчитати. Ту је и *Обрзовање: Лекџира на „мрачној сџрани“* Жељка Комненовића, и *У сџомен* преминулом пјеснику Новици Тадићу, што је повод за један корак на ону страну која га „чини живим“.

Да је *Слово* заиста изворно и значајно показује и то што на једном мјесту сабира живот српског језика, књижевности и културе, и то је потребно нагласити, у бременим црногорским приликама, -што је на посебан начин будно, критично

и самокритично, а истовремено са једном добром мјером у односу према прошлости, садашњости, тј. будућности. И далеко од сваке врсте „етничког предузетништва“, данас тако популарног. Видна је и његова позитивна цитираност, и то у научним публикацијама. Ово је и одговор, или дио одговора, ако јесте, на питање с почетка овог прегледа.

(Изговорено на промоцији Слова...)

Илија ЛАКУШИЋ

ОДБРАМБЕНА РЕПЛИКА ЛИЦЕМЈЕРЈУ

Од самог оснивања, под називом "Распеће језика српског", па до ових дана када се оглашава под општијим називом - "Слово", часопис којег вечерас промовишемо има мисионарско значење. Његов задатак издиктирале су околности, тачније речено - неприлике које су пореметиле образовни, па и културолошки систем у Црној Гори. Како је то, у оквиру начелних података, дато у самом гласилу, лист је настао као израз отпора политикантским притисцима на језик, али, мора се рећи, био је то отпор и нестручном надзору над језиком као идентитетским биљегом народа. Може се, такође, рећи да је тај догађај, дакле преименовање језика, био кључно мјесто и темељна назнака званичне политике у Црној Гори. За суптилније политичке и културолошке аналитичаре могао је то бити добар претходни знак за све оно што ће се касније дешавати. Просто - био је то најочигледнији тренутак да ће, и данас актуелни режим, поћи далеко у својој најезди на суштину свог историјског и културног бића. По мом искреном убјеђењу, највећи наводни успјех те власти је и данас у томе што је успјела да побиједи свој народ и да га пресвуче за сликање на јавној сцени. За то су јој требале нове идентитетске крпе међу којима се нашао и језик. Тај чин, као крајња последица, није имао за циљ дубље самоуобличење етничког бића и прецизирање културолошких контура већ, прије свега, незнавени упад у своју баштину и покушај да се произведе амбијент у којем ће се народно биће разликовати од самог себе. Могло би се, такође, рећи да је срећна околност за успјех часописа била превасходна чињеница да се око њега окупља група интелектуалаца која је високостручна у области коју заступа у свом медију. Тако имамо парадоксалну ситуацију да је несрећа отворила врата среће чиме се итезивирао процес самообјашњавања без којег би питање језика, добрим дијелом, остало у својој сјени.

Како то бива у сваком живом окружењу, свака провокација изазива реакцију па је и језички дух који установљава "Слово" настао као одбрамбена реплика која је већ показала знање и вјештину да препозна сву сложеност лицемерја и да се супростави замјени теза да ће нас оно што није презентовати боље од оног што јесте. Овај часопис, у досадашњих тридесетак бројева, представља арену у којој струка успијева да представи саму себе.

Двоброј (29-30) са почетка ове године, а који сам имао пред собом, јесте једна позамашна свеска чији се садржај досљедно упреже у поменуте амбиције. На први поглед уочава се структура овог медија који директно и индиректно документује своје начелне и конкретне ставове. читалац овдје има прилику да кроз више студиозних анализа отвори актуелна питање језика и да укаже на сврху производње проблема, рекао бих - тамо гдје их рационално не би могло бити. Лист тако поставља полазну стопу на којој функционише живот језика и литературе, а који се, даље, манифестује у разним облицима (жанровима) прозе, поезије и другим литерарним исказима који суптилизују укупан језички амбијент.

Таква потпора у овом двоброју почиње "Скицом за портрет" пјесника Милутина Мићовића који и сам у својој поезији интезивно третира питање писма, етике, естетике, као и свих оних моралних преплета који преко језика и чистог духа долазе до моћног обједињавања и казивања поезије као крајњег и наузвишенијег језичког осмишљавања. Како писац насловљава књигу "Трагови будућности", овдје се пали поетска свијећа која не просвјетљава само саму себе већ сугерише амбициозну намјеру да се, из оног што се утискује као будући траг, баци свјетло и на перспективу језика, литературе, културе и цјелокупног бића као матрице за јачање индивидуалности и колективитета. Ова поезија, дакле, има амбицију будућег трага, што је највише што се може хтјети.

Она, ако се тако може рећи, снажно ураста у инфраструктуру часописа и говори на фону онога што часопис говори у цјелини. Но, ова "скица за портрет", како сама синтагма каже, са аспекта општег поетског схватања и у околностима које превазилазе актуелност тренутка, јесте аутентичан глас који хоће да се уобличи у егзистенцијалном процјепу између филозофије и религије.

Исту мисију појачава читави белетристички блок који говори о спреси књижевне продукције која се бори на страни заједничког културолошког циља, на једној страни, али и на страни бројних идивидуалитета који чине књижевно богатство сваке средине.

Овај двоброј "Слова" заокружује своју структуру оним што литературу и свако културолошко размишљање доводи до компетентне валоризације. Овдје се то чини кроз есеј, критику, подсјећања... То се све чини, наравно, преко значајних имена наше литературе чији ставови су убједљиви и поштовани.

Поздрављам интезиван рад "Слова" који својим самодржавањем испоставља и своје ставове у области језика, литературе и културе.

(Изговорено на промоцији Слова...)

Будимир ДУБАК

ЈЕЗИКОБОРСТВО КАО БОГОБОРСТВО

Цијела историја српског народа одвија се у знаку распећа. У различитим временима само су се мијењали видови тог распињања на крсту. Често смо с Христом вапили: „Боже мој, Боже мој, зашто си ме оставио“.

Водећи Србе у сеобу, патријарх-мученик, Арсеније Чарнојевић, упућује „Молитву заспалом Господу“, у којој каже:

„Устани, Господе!
Зашто спаваш,
зашто лице Твоје, Боже наш,
одвраћаш од нас?
И опет васкрсни, Господе,
помози нам имена Твојега ради!“

У Црној Гори, завичају српског језика, наступио је нови „час таме“. Присуствујемо распећу српског језика, распећу Бога-Логоса. Ругању Слову!

Безбројни часописи су покретани код нас и у свијету. Али, засигурно, једини часопис иједног народа, у иједној држави, у иједном добу, који је рођен на распећу језика, на које га је осудила сопствена власт, а не освајач, окупатор, јесте часопис „Слово“. Првих шест бројева часописа, који је 2004. године покренут у знак отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над српским језиком у Црној Гори, изашли су под именом „Распеће језика српског“. Од августа 2006. године часопис носи име „Слово“. Управо због разлога из којих је настао часопис, то је, рекосмо, јединствена публикација у свијету.

Сваки сарадник, сваки аутор, који се својим прилогом уградио макар у једну од ових тридесетак свезака „Слова“,

својеврсни је састрадалник у распећу српског језика, и, у исти мах, бранитељ његове светиње.

Поменути професори, који су изгубили хљеб, а сачували образ и душу, бранећи говор свог Искона; бранећи животога Бога-Логоса; бранећи српско Слово, уградили су своју жртву у саму вјечност.

Часопис „Слово“ је тврђава, с које се пружа отпор „злу домаћем“, тим залудним ништитељима српског језика, на коме је све помена вриједно, изговорено и написано у Црној Гори, од Мирослављевог јеванђеља до наших дана.

„Слово“ је словесни утук на бесловесност оних који су прегли да разоре историјски идентитет српског народа у светосавској, световасилијевској, светопетровској, његошевској Црној Гори.

Кад је о том лудилу ријеч, можда би за њега најбоља илустрација биле ријечи руског писца и филозофа, Михаила Епштајна, који је посетио Црну Гору у вријеме започињања поменуте хајке на српски језик. Он је том приликом казао, у одбрану српског језика, да је „језик старији од државе, јер државе нестају, а језик остаје“. Али, оно што сасвим осликава овај „час таме“, налазимо у Епштајновом роману „Велика сова“. Главни јунак те књиге је унук краља Николе, Михаило Петровић. У том роману је ријеч о земљи, у којој је све као у негативу. Аутор каже: „Све што је нама нормално, њима је ненормално. Што је црно, тамо је бијело. Дан је када падне мрак, а када гране сунце, они одлазе на спавање. Што је добро, тамо је лоше и слично. Дуго времена за њу нико није знао да постоји“.

Епштајн је читао мемоаре овог последњег свијетлог изданка светорodne лозе Петровић-Његош.

У поговору тим мемоарима принца Михаила Петровића, митрополит Амфилохије каже: „Оно по чему ће принц Михаило Петровић остати признат и познат и у будућности јесте његова храброст и вјерност православљу, српству и Отаџбини... Иако је по завјештању краља Николе био легитимни наследник црногорског престола, он не само што се тога свога права одрекао у корист свог брата од тетке, краља Александра Карађорђевића, него је спреман да жртвује и сам живот, одбио да прими понуђену круну Црне Горе од стране ондашњих моћника Мусолинија и Хитлера... На мјесто понуђене круне од кратковидих и проданих црногорских сепаратиста, на челу са Секулом Дрљевићем, најмрачнијом личношћу у историји Црне

Горе, који су о Петровудне 1941. г. прогласили „независну Црну Гору“, окивајући је ропским ланцима наци-фашизма, принц Михаило је изабрао изгнанство и затвор и тиме пред будућим покољењима освијетлио и свој образ и образ Црне Горе“.

Тим примјером су пошли и професори, браниоци српског језика и образа Црне Горе. Актуелна власт је пошла, као што рекосмо, злим путем Секуле Дрљевића, не само укидањем српског језика и његовим преименовањем у непостојећи, тзв. „црногорски“ (који се тако звао само у вријеме италијанске окупације, тј. Секулиног наци-фашистичког „Монтенегра“).

Тадашња подгоричка „Зета“ пише, позивајући се на хиљадугодишњу културу и државну независност, да имају „своју књижевност, свој језик, своју вјеру и своју умјетност“. Разумије се, имају и „своје геније, своје симболе и светиње, своју заставу и своје народно име“. Тврде да се етнички формирао посебан „црногорски народ“, који нема везе са Србима, већ је настао укрштањем Дукљана и Илира. Они су браћа само са Арбанасима: „Ми смо и крвно везани са њима, стапањем Словена и Илира у Црногорце и Арбанасе“. Умјесто државне (народне) заставе тробојке, из времена књажевине и краљевине Црне Горе, истакнута је црногорска ратна заставица – алај барјак, са бијелим двоглавим орлом на црној подлози. Услиједила је наредба о забрани постојећих уџбеника у свим основним и средњим школама.

Српски језик, који је био званични језик у књажевини и краљевини Црној Гори, преименован је у црногорски, а лист „Зета“ је почео да објављује италијанско-црногорски речник, уз напомену „сваки наш читаоц ако буде редовно пратио овај речник, моћи ће за врло кратко вријеме научити како се говори, чита и пише италијански и црногорски“. Фашисти и сепаратисти су избрисали и име Његошеве улице. Преименовали су и стару црногорску пјесму „Ој, јунаштва свијетла зоро“ у „Ој, прекрасна мајска зоро“. То су учинили у част доласка на Цетиње Секуле Дрљевића, из Павлићеве НДХ. „Зета“ поздравља доласак овог злочинца ријечима: „Живио народни учитељ и Вођа, др. Секула Дрљевић! И добро нам дошао“.

Међу онима који су одбили да се повинују увођењу „новог идентитета“ био је и тадашњи начелник управног одјељења Зетске бановине и бивши срески начелник, Војислав Пекић, отац великог српског писца, Борислава Пекића. Он је

пред италијанским окупационим властима изјавио да не признаје „такво црногорство“. Одмах је протјеран из Црне Горе. Лист „Зета“ тим поводом предлаже: „Његовим стопама требало би послати и све оне остале теразијске лижисахане, како би се Црна Гора ослободила оваквих родољуба“. Припремили су и списак од двјеста највиђенијих грађана, с намјером да их убију као истакнуте борце за српско национално јединство.

Дукљанска власт, као вјерни следбеник Петровданске скупштине на Цетињу 1941. г, из Устава је избацила српски језик, а унијела непостојећи „црногорски“ као службени, чије стварање су накнадно повјерили странцима!!!

Заиста, да словесно биће занијемим од чуда!

И за крај овог слова о „Слову“, да се опет послужимо једном ријечју Михаила Епштајна. Наиме, он је измислио ријеч „СОЛНОЧ“. Она значи сунце које исијава мрак. Управо то „црно сунце“ појавило се на помраченом небу дукљанског Монтенегра, као негатив сунца, које исијава свјетлост српског Слова.

Исијавајући мрак над Црном Гором, СОЛНОЧ се труди да помрачи њено историјско биће и идентитет. Али, захваљујући и часопису „Слово“, црни негатив словесности отићи ће у црну историју бешчашћа.

Слово је неуништиво, јер је из њега све постало што је постало. Па тако и наш истоимени часопис је обиљежен знаком упорности и трајања. Нека буде тако на многаја лета.

(У Никшићу, 05.05.2011.г.)

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

Штампање овог броја суфинансирало је
Министарство културе Републике Србије

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају